

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRISKOLEFOLK

UDGIVET AF

ANDERS UHRSKOV

ANDET BIND

P. HAASE & SØNS FORLAG
KØBENHAVN 1931

FRISKOLEFOLK

ANDERS UHRSKOV

- HEDEVIG OG HENDES DATTER. 1912.
KARL LILLEKONE OG ANDRE KANUTTER. 1916. Ud-
solgt.
CHRISTOPHER BRUUN. 1916.
NORDSJÆLLANDSK LANDSBYLV I ÆLDRE TID.
1918. Udsolgt.
NORDSJÆLLANDSK FOLKELIV I.-V.
I. To Nordsjællænderes Erindringer. 1921.
II. Folkesagn. 1922.
III. Sagn og Tro. 1923.
IV. Højtid. 1924.
V. Dagligt Liv. 1924.
FOLK. Historier og Fortællinger. 1925.
KURLÆGE P. C. BJERREGAARD. 1927. Udsolgt
LIV OG LEVNED I.-III.
I. To Gamle fortæller. 1927.
II. Bonde og Borger. 1928.
III. Skæbner. 1929.
FYNSKE SAGN. 1929.
I KAMP FOR HJEMMET. 1930.
KRISTIAN KONGSTAD. 1930.
FRISKOLEFOLK I. Fynboer. 1931.

FRISKOLEFOLK

UDGIVET AF

ANDERS UHRSKOV

ANDET BIND

P. HAASE & SØNS FORLAG
KØBENHAVN 1931

FREDERIKSBORG AMTS AVIS' BOGTRYKKERI

INDLEDNING

*Hvor der er mest Liv,
dær er Sejren.* (Motto
over Grundtvigs Ver-
denshistorie.)

DET BIND af *Friskolefolk* bringer seks Levnedsskildringer, tre af Fynboer og tre af Jyder, tre af Mænd og tre af Kvinder. Den første Skildring er affattet af Væver *Niels Hansen*, Munkebo (1815–1893), og gengives her efter en Afskrift, hans Søn, Pastor emer. *N. K. Munkebo*, har foretaget af Faderens Optegnelser. Det vil ses, at *Niels Hansen* i Nordfyn har gennemlevet en lignende kristelig Udvikling som *Christen Hansen* i Sydfyn. Dernæst følger en Række Erindringer, nedskrevet af Gaardejer *Lars Pedersen* i Martofte (1835–1915). I denne Skildring gives der et fyldigt Billede af en Række Sider af Landsbylivet i Nordfyn fra Herremandsvældets Tid og til Andelsbevægelsens. *Lars Pedersen* omtaler til Slut den store Modstand, som var mod *Kolds Skole* i Dalby. I Tilslutning hertil gengiver jeg et Dokument, hvori Sognepræst *R. Lehn*, Mesinge, 1857 i en Indberetning til Skoledirektionen giver en Karakteristik af Undervisningen i *C. Kolds Børneskole*, saadan som han havde opfattet den.

Derefter følger en Jyde, fhv. Friskolelærer *Niels Kjær*, Ryslinge (f. 1851), Grundlaget for denne Skildring er et Manuskript »*Niels Olesen Kjær: Nogle Livsoptegnelser og Livserindringer med mere.* Optegnet i Vinteren 1928 og tilegnet mine Børn og

Børnebørn.« Af disse Optegnelser har jeg gjort det Uddrag, som meddeles her.

De tre sidste Bidrag omhandler Kvinder, først *Karoline Rasmussen* (1857–1902), Skolebestyrerinde i Odense, dernæst *Hansine Schultz*, Christiansfeld (f. 1862), der gengiver en Række Slægts- og Skoleminder, og til sidst en Skildring, som *Dagmar Christensen* har givet af sin Moder og den Hjemskole, hun holdt i et Husmandshjem i Thy.

Det er mit Haab, at de ti Skildringer, som *Friskolefolk I–II* indeholder, foruden at give en Række Oplysninger om gamle Dages Landsbyliv paa Fyn og i Jylland og en Række Indtryk af den kristelige og folkelige Vækkelse i forrige Aarhundrede tillige maa give et levende og nogenlunde alsidigt Billede af Friskolens første Slægtled, et Slægtled, der baade rummede noget af Sejrens Glæde og Fællesskabets Varme, altsammen vundet gennem Kamp og Lidelse.

ANDERS UHRSKOV

MIT LEVNEDSLØB

OPSKREVET EFTER HUKOMMELSEN AF
NIELS HANSEN

Om alle mine Lemmer
var fuld af idel Sang,
om de saa højt istemmer
at det i Skyen klang.
Og sang jeg Dag og Nat,
jeg kunde dog ej gælde
med Tak Guds rige Skat.

Peter Dass.

DE ÆLDSTE AF MIN SLÆGT paa Faders Side, som jeg har hørt noget om og ved af at sige, var min Farfar og min Farmor. Tre Brødre til min Farmor boede i en By, som hed Martofte i det nordlige Hindsholm, den Halvø, der ligger Nord for Linnien Kerteminde—Odense.

De tre Brødre blev kaldt »de tre hellige Mænd«, skønt den senere gudelige Opvækkelse i Nordfyn endnu ikke kendtes dengang. Men Benævnelsen »hellig« blev givet dem, fordi de, naar de kom i Bylag sammen med de andre Mænd, i Reglen sad og talte om et eller andet sømmeligt, mens de andre sad og svirede. Den ene af Brødrene hed Niels Hansen, som jeg er opkaldt efter. Min Farfar og Farmor boede i Dalby. Det var gudfrygtige Folk og efter den Tid ogsaa oplyste. De læste hver Dag deres Morgen- og Aftenbønner og til og fra Bords ved Maaltiderne. De læste meget i Bibelen, og mange gamle Salmer kunde de udenad. De havde syv Børn, fem Piger og

to Dreng, som alle levede og blev gift. Ogsaa de blev godt oplærte i Hjemmet og vel oplyste, skønt der dengang ingen ordentlig Skole fandtes. Meget havde de lært udenad af Bibelen og Salmer og ogsaa nogle Historier.

Min Fader skulde som den ældste have Gaarden efter Tidens Skik, men han var lille af Vækst og min Farbroder derimod en stor, stærk, kraftig Yngling, saa min Farfar mente, det var bedst, at han fik Gaarden, og at min Fader lærte et Haandværk. Og saaledes blev det. Min Farbroder fik Bedriften, blev gift og avlede mange Børn, mens min Fader lærte at væve. I Gaarden tabte Guds frygten sig noget. De, der voksede op dær, blev mere verdsligsindede og stræbte efter Finhed. Min Farbroder blev Sognefoged. Han var af Naturen stolt og færdedes meget blandt Sognefolk, saa Guds frygten og Husandagten faldt bort. Da den gudelige Bevægelse fra Kertemindeegnen naaede ud til Dalby, blev to af Sønerne »opvakte«. Den ene af dem, *Christen Larsen*, blev senere Rigsdagsmand og blev den første, der fik Syn for den grundtvigske Oplysning. Han var noget digterisk begavet og leverede Bidrag til »Nordisk Kirketidende«.

Den anden Broder hed *Morten*. Han boede paa en af Gaardene paa Bogensø, Fæstegaard under Scheleborg Gods. Hans Opvækkelse gik i pietistisk Retning, og han holdt ofte gudelig Forsamling i sit Hjem, hvad min Farbroder var meget imod, saa han gjorde alt for at standse Bevægelsen, men det lykkedes ham ikke, Til sidst blev han dog noget mildere stemt over for Forsamlingsfolkene. Det er mærkeligt nok, at om trent alle hans Børnebørn, hvoraf der er mange, har sluttet sig til den grundtvigske »kirkelige Anskuelse«.

Alle mine Fastre var gifte og boede omkring paa Hindsholm, nogle af dem i Gaarde, andre i mindre

Landejendomme. En af dem rejste til Holsten og blev gift dær. Om hende ved jeg ellers intet, men i de andre Fastres Hjem var de nærmest alle »Frihedsfolk« og »Grundtvigianere«.

Min Fader kom i Lære hos en Drejls- og Damask-væver i Byen. Der var stort Værksted med 3—4 Vævere. Da min Fader blev udlært og kunde væve alle Slags ligesom Mesteren, døde denne, og min Fader blev da gift med Enken og blev Stedfader til tre Børn. Selv avlede han et Barn med hende, men baade Moderen og Barnet døde. Som Enkemand havde min Fader en Væverpige til at holde Hus for sig, men efter en Tids Forløb blev han gift med min Moder, der var Sypige og havde lært hos en Skrædder i Byen, saa hun ogsaa syede Mandfolkeklæder. Hun havde ingen Familie, kun en eneste Broder, som var gift og Væver.

Min Moder var en dygtig Kone. Hun blev Moder til syv Børn, fem Dreng og to Piger, hvoraf hun havde den Sorg at miste begge Pigebørn, den ene døde i 4 Aars Alderen, den anden i 6 Aars Alderen. Hun var en retskaffen, rettænkende og flittig Kvinde. Sagtmodig var hun i al sin Færd og kunde bære over med min Fader, som havde den Svaghed, at han til Tider i Selskab kunde faa for meget at drikke. Om Søndagen læste hun som oftest en Prædiken, naar hun ikke kunde komme i Kirke. Det laa hende meget paa Hjerte, at vi Børn kunde blive gode. Hun gav os mange gode Formaninger, som jeg aldrig glemmer, opdrog os paa bedste Maade og fik os til at elske sig og adlyde uden Straffe. Kun een Gang mindes jeg, at hun straffede korporligt. Jeg var ude at lege og kom hjem efter den bestemte Tid med snavset Tøj og vaade Strømper. Da gav hun mig et Par paa

Øret med de vaade Strømper og sagde: »Jeg skal lære dig en anden Gang at komme efter Ordre!«

Rent og ordentligt holdt hun sit Hus og sine Børn, saa det var en Lyst at se, og desuden havde hun alle Væverne at passe, saa Folk i Byen forundrede sig og sagde til hende, at de ikke kunde forstaa, hvordan hun kunde holde alle de store Drengene, vi var jo fem, saa pæne i Klæderne, som hun selv syede, lige indtil vi var konfirmerede, og endda længe efter.

Hun døde 56 Aar gammel og var plaget af Gigt, men hun laa kun syg en Uges Tid, læste og bad og formanede os, inden hun lukkede sine Øjne, til ikke at bande eller lyve, men opføre os som flinke og ordentlige Mennesker, saa vilde Vorherre være med os. Det var hendes sidste Ord, og da hun ikke mere kunde tale, blev hun ved at gøre Korsets Tegn for sit Bryst over Dynen.

Min Fader var en lille rask Mand og en duelig Væver. Han vævede Dækketøj til alle de store Herskaber deromkring og til de fine Folk i Kerteminde, hvorved han tjente mange Penge, og ogsaa alle Slags Væveri til Bønderne. Munter og livlig var han, oplyst og klog og sang baade Salmer og Viser. Han var en Slags Skriver for Folk i Byen og Omegnen, skrev Breve for dem og Ansøgninger. Han var Stævningsmand og *Skaffer* eller Opvarter ved de store Bryllupper, som holdtes dengang. Et saadant Bryllup varede i flere Dage, og min Fader var der i Reglen i en hel Uge. Først skulde han laane Tøj, Borde, Stole og Bænke m. m., og bagefter skulde han føre det tilbage, Brylluppet begyndte en Torsdag Aften med *Pøsegildet* eller, som det senere kom til at hedde, *Smykkegilde*, for da skulde alle Brudepigerne smykke Kirke Torsdag Eftermiddag og derefter til Gilde, og

alle Karlene, som skulde ride for Brudefolkene til Kirke, skulde med om Aftenen. De skulde ogsaa være Skænkere ved Bryllupsgildet, Torsdag Aften skulde de ogsaa skære al den Tobak, der skulde bruges ved Gildet.

De fik den Aften Suppe paa Flæskesvær og andre Flæskestumper, enten med Hvidkaal eller Melboller efter Aarstiden, og derefter Grynølse, sort og hvid. Som Dreng var jeg næsten altid med, og jeg husker tydeligt, hvordan alt gik til. Jeg blev bedt til at kime med Kirkeklokken, hvad der altid var 3—4 Drengene til. Tidlig fik jeg lært at danse, og jeg havde stor Lyst til at danse ved Gilderne, hvad jeg kunde lige saa godt som de voksne. For min Fader var et saadant Bryllup til stor Fristelse, for det var Skik, at Skaffere skulde drikke Folk til, naar de kom, og saa kunde han let faa for mange »Dramme«. Han kunde ogsaa baade synge og fortælle Eventyr og Historier for Forsamlingen, som gerne samledes om ham.

Om Fredagen begyndte det egentlige Bryllup. Der var da 3—4 Musikanter stillet op uden for Brudehuset. De blæste i Horn, naar Folk kom, og maatte derefter før Kirketiden ind at spise og derefter køre til Kirke. Forrest red alle Karlene og saa hurtigt, at de kunde komme til Kirke og tilbage til Brudefølget og saa igen foran i stor Fart til Kirken. Ind i Kirken gik hver Karl med sin Pige parvis foran Brudeparret og stillede sig op i Række paa hver Side af Kirkegangen. Den øverste Stol ved begge Sider var smykket med Bøjle over og ved Indgangen til Kirken ligeledes en Bue af Buksbom og pyntet med alle Farver lange Baand. Hjem fra Kirke gik det paa samme Maade som til Kirken, og naar Folk var samlet i Hjemmet, skulde der gives Brudegaver. Brudeparret satte sig for Bordenden og *Bagfolkene* ved Siden af dem. Den

nærmeste Slægtning kom først og gav dem Haanden med Lykønskning og lagde Pengegaven paa Bordet, og saa kom den ene efter den anden, baade store og smaa, med Undtagelse af Drengene, der havde *frit Gilde* som Kimere. Alle gav hver en Daler, de ringeste kun 4 Mark, men Slægtninge og de velhavende Mænd gav mere end en Daler, saa der kunde ved et saadant større Bryllup blive givet et Par Hundrede Rigsdaler, ja, oftere meget mere.

Derefter skulde Gæsterne sættes til Bords, først i Stadsestuen og dernæst i den store Stue, til sidst i en Tærskelo, betrukken med Lagner over det hele. Naar alle var kommet til Bords, fik Skafferen og Forgangskonerne travlt med at bære Maden frem. De fik først *Vinsuppe* og siden Steg af flere Slags, derefter Bollesuppe baade med Kød- og Melboller og saa Kødets, som Suppen var kogt paa. Til sidst Kage, Søsterkage, Buttedejskage og Sukkerbrøds-kage. Kagerne bagte de selv ved Hjælp af en Kogekone.

Der blev spist, og der blev drukket, Karlene skænkede hver i deres Stue, og Musikanterne spillede og blæste for hver Ret Mad. Naar Kagen kom paa Bordet, kom Spille-mændene med deres Tallerken, som gik fra den ene til den anden af alle Gæsterne, der gav hver en Skilling. Kun Brudeparret og nærmeste Slægt gav mere.

Efter Maaltidet læste Skafferen fra Bords, ligesom han ogsaa læste til Bords, og der blev sunget en Salme, Skafferen holdt en morsom Tale om at blive længe og danse og more sig paa bedste Maade og Andendagen hver Mand møde og indtage sin Plads.

Folk maatte ikke gaa fra Bordet, førend Brudeparret havde været omkring og givet hver Haanden med et »Velbekomme«. Saa kunde man igen røre Benene lidt, mens Skafferne, Forgangskonerne og Skænkerne

spiste. Pigerne, som bar Maden frem til dem, maatte da til sidst til Bords. Derefter blev Tøjet flyttet ud baade i Stuer og i Loen, før Dansen kunde begynde. Enten Skafferen eller Brudgommen maatte træde den første Dans med Bruden, og det Par var ene paa Gulvet, saa maatte Bruden danse med Bagmændene og den nærmeste Slægt siden med alle, der havde Lyst.

Saaledes gik det baade Fredag, Lørdag og Søndag. Den Dag skulde hele Brudfølget med Brudeparret i Kirke, men da var der ingen Forridere. Mandag var der *Skænkegilde* for Karlene, Bymændene og deres Koner -- ellers ingen fremmede. Om Tirsdagen skulde Skafferen tillige med en Karl fra Gaarden køre de laante Sager bort, og Onsdag var Gildet til Ende. Alle gifte Folk, der var indbudt, kom i Forvejen med *Føring* eller Foræring til Gildeshuset. Der blev givet Øl, Gris, Lam, Ænder, Høns, Kød, Flæsk, Æg, Mælk og Fløde. Men saa fik ogsaa alle Giverne et *Føringsbrød* med hjem fra Festen. Min Fader fik altid et Hvedebrød, Sigtebrød, Steg og Kage tilligemed en Flaske Brændevin og noget Tobak foruden hans Dagsløn. De sidste Leveaar gik han stille hen uden Selvskabelighed, og efter en Dags Sygdom døde han.

Tre af mine Brødre lærte Væveriet hjemme, men først var de alle ude at tjene hos Bønder. Vi blev fra Barnsben alle vænnet til Flid, og uden for Skoletiden, den vi maatte passe nøje, blev vi sat i Arbejde med at hjælpe ved Vævningen. Lektierne maatte ikke forsømmes.

Da jeg var syv Aar gammel, kom jeg i Skole hos *Thiis Martin Reichstein*, og dær i Dalby Skole hos ham gik ogsaa alle mine Brødre. Læreren var slem til at banke Børnene, men vi fik ikke mange Bank, fordi vi var Nabo til Degnen, som kom omtrent hver

Dag hos os og fik sin Snaps. Vi havde ogsaa let ved at lære vore Lektier og blev øverst i Klassen. Jeg havde lidt Frisprog, og hvem der kunde give en Gaas, Høns, Æg og andre Slags Fødevarer, fik ikke saa mange Bank. Men den, som intet kunde give, regnede Slagene ned over hver Skoledag. Jeg kan huske, at jeg tidt græd over dem, naar de fik Bank. Tre Gange husker jeg, at jeg blev revset alvorligt. Den ene Gang vilde jeg tage en anden Dreng i Forsvar, han mødte paa Skolen med en Trøje, som var i Stykker, skønt Degnen havde befalet ham at faa den gjort i Stand. Degnen tog da Tampen frem og vilde gaa løs paa Drengen, hvis Moder var fattig og maatte gaa ud hos andre Folk for at tjene Føden. Saa sagde jeg, at den stakkels Dreng kunde jo ikke sy sit Tøjselv, og Degnen løb da hen og slog mit Hoved ned i Bordet, tog mig i Haaret og dunkede mit Ansigt ned flere Gange med saadan Kraft mod Bordet, at min Næse blev helt flad, saa min Moder kunde se det, da jeg kom hjem. Det varede flere Dage, inden Degnen derefter kom til mit Hjem, da han var bange for, at min Fader vilde skænde paa ham.

Anden Gang var der en anden Anledning til Straf. Det var et Forlangende fra Degnen, at vi Drengene skulde levere Riskoste til at feje Skolen. Vi gik da og skar Toppen af alle vore Piletræer, men min Fader sagde en Dag til mig, at det skulde jeg ikke gøre, men kunde sige til Degnen, at det ikke stod i Skoleloven, at vi skulde fly Koste til Læreren. Da saa jeg og en anden Dreng, Søn af Smeden, som ogsaa var Nabo til Degnen, kom til Skolen uden at have Koste med og afleverede den Hilsen, som baade min Fader og Smeden havde givet os med om Skoleloven, da kan det nok være, at Degnen blev gal, og skønt vi var de to øverste i Klassen og altid kunde vore Lektier,

fik vi Prygl af Stokken, som han havde i Haanden, først jeg, saa Smedens Dreng, og atter jeg, til Stokken gik i Stykker, mens han gentog: »Jeg skal mis-sæl lære jer og vise jer, hvad det er ikke at have Koste med!« Nu blev han imidlertid bange og turde ikke komme til os, og da han indfandt sig, fik han mange Skæld af min Fader og maatte bede om Forladelse. Sidste Gang jeg mindes, at jeg blev straffet, var, da jeg en Vinterdag sammen med de andre Dreng i Frikvarteret gled paa Is paa Byens Gadekær, og vi blev for længe borte, saa der kom Bud efter os. Vi vidste, der vankede Prygl, og aftalte, at en skulde gaa først og de andre storme ind i Klassen paa Plads. Det tilfaldt mig som den øverste at gaa ind først, og saa snart jeg kom inden for Døren til Skolestuen, fik jeg en af Degnens store Næver bag paa Hovedet, saa jeg gik over paa Næsen, og da jeg kom op, et nyt Nakkedrag, saa jeg igen segnede, og saadan tredie Gang, saa jeg var aldeles fortumlet i Hovedet; imens fløj de andre omkring i Skolen hver til sin Plads, saa de slap, og jeg fik for dem alle. En Kæmpe var han, og sine store Næver brugte han til at banke med, foruden at han havde en tynd Tamp, en tyk Tamp af Reb og en Stok. Det var en sjælden Dag, at Tampen ikke blev brugt, og mest gik det ud over Fattig-folks Børn, fordi de ikke kunde give ham noget. Ingen kunde rose sig af, at de havde gaaet fri for Bank. Han slog med Tampen, til de var baade blaa og gule, og der kunde ligge store Vabler paa Brystet af Slagene paa Ryggen. Engang da en lille Dreng første Dag var i Skole, talte Degnen noget om Paradisets Have og om de dejlige Æbler paa Kundskabens Træ. Den lille Dreng sagde da: »Jeg har 'mænd nogle rigtig kønne Æbler hjemme, og til næste Gang, naar jeg kommer i Skole, saa skal jeg tage

nogen med, saa skal I se dem.« Den arme Dreng fik derfor mange Tamp, og Degnen raabte: »Jeg skal missæl vise dig, hvad det er at snakke om dine Æbler her, naar du kommer i Skole.« Det var til at slaa Barnehjertet ihjel med.

En anden Dreng fik en rigtig Overhaling af Tampen, fordi han ikke kunde det Stykke bag i Balles Lærebog: Paa Sottesengen levnes kun liden Tid til Omvendelse o. s. v., og det blev lovet ham, at næste Gang fik han dobbelt saa mange Prygl, hvis han ikke kunde det. Den stakkels Dreng var ganske ulykkelig, for han troede ikke, han kunde lære det helt udenad. Da Drengen kom hjem og græd, sagde hans Fader, en fattig Skomager, til ham: »Vi skal nok finde paa Raad, min Dreng.« Da han skulde i Skole igen og ikke var sikker i Stykket af Balle, tog Faderen og bandt et tørt Kalveskind om ham inden for Vest og Trøje, og saa gik Drengen i Skole. Nu skulde han op med Stykket igen, men det gik som før, han kunde ikke naa Enden paa det. Degnen tog da den store Tamp og trak Drengen op over Bordet, for at det rigtig kunde stramme, og han baldrede løs. Det skrattede, saa det var forskrækkeligt at høre, og Degnen sagde: »Det er missæl, som man kan banke paa et Skind.« Men Drengen lod, som han græd, skønt han ikke mærkede noget videre.

En Fader, hvis Dreng var blevet banket, saa han kom hjem baade blaa og gul, gik til Degnen for at klage, men denne blev saa gal, at han tog fat i Manden og smed ham ud af Døren efter at have fravristet ham en Lommekniv, han holdt i Haanden. Degnen meldte Sagen til Øvrigheden, viste Kniven frem og sagde, at det var voldeligt Overfald, saa Manden blev indkaldt og skulde møde i Retten paa Tinghuset næste Dag, men Natten før hængte han sig. Et

Pigebarn slog han omtrent helt tosset, hun fik Bank hver eneste Dag og blev derefter smidt ud i et lille Hul ved Siden af Skolestuen. Hun var tungnem og kunde ikke lære sin Lektie, den lille Marie Kirstine fra Hersnap, der var i Pleje hos nogle gamle Husfolk, og jeg græd tidt over hende og tænkte: Gid hun havde en Fader som min! Endnu et Eksempel kan nævnes paa hans Galskab. Han havde faaet den Ide, at vi skulde synge hver et Salmever. Den Dag var jeg hæs og forkølet, saa jeg blev fri, men den første, som skulde begynde, kunde ikke Tøne. Degnen blev vred og sagde, han kunde nok, hvis han vilde, bandte, at han nok skulde give ham Vilje, tog Tampen og gav ham en Omgang, saa han brølede. Den anden gik det ikke bedre, og alle, der sad ved det Bord, fik en Omgang af Tampen, for ingen kunde eller vilde, og saa endte Sangen med Graad og Hyl, saa Degnen rasende brølte, at de skulde holde op med den Sang. En saadan Lærer kunde vi ingen Respekt have for, og Børnene drillede og forfulgte ham, saa godt de kunde. Drengene ved at harke og spytte paa hans Frakke, naar han vendte Ryggen til, og Pigerne fæstede Knappenaale i hans Tøj, naar de kunde komme af Sted dermed. Han saa tidt forfærdelig ud, naar han kom ind til Konen, som nok vidste, at han selv var Skyld deri.

Det var underligt, at saadan en Mand kunde blive Skolelærer, for han kunde næsten intet lære os. I Regning kunde han ikke saa meget som jeg, ikke engang Reguladetri kunde han med Brøk, og jeg havde tidt min Morskab af at bede ham vise mig, hvordan jeg skulde bære mig ad med Regnestykket. Han svarede: »Det maa du missæl da vide, nu Du er kommen saa langt i Regnebogen.« Hans Skrift var ogsaa daarlig, og det eneste, han kunde, var at lære

os at ramse vore Bøger op og banke med Tampen.

Præsten, vi havde, var ikke stort bedre, Han sparede ikke at give paa Øret, og vi var saa angst, at vore Lemmer rystede, naar vi skulde til Eksamen. Naar de ikke kunde svare ham straks, blev han vred og begyndte at skænde, saa de blev helt forbløffet og kunde slet ikke noget. Jeg slap temmelig godt fra det, ogsaa i den Tid, vi gik til Præst, thi jeg kunde lære, hvad jeg skulde, men forstod intet deraf. Der var altid nogle, der blev afvist, naar Paasken kom. En gik, fra han var 14 Aar, til han var paa Session, og da sagde Sessionsherrerne, at han skulde konfirmeres, før han kom der igen. Han havde ellers en god Forstand paa legemligt Arbejde og tjente som Karl, før han blev konfirmeret.

For mig gjaldt det om at blive konfirmeret til Paaske, da jeg først fyldte 14 Aar den 5. Maj. Vi gav Ansøgning ind med Prøveskrift og Regnehefte, men den kom tilbage med Svar, at jeg ikke kunde komme med, uden at jeg først vilde gøre en Rejse til Amtsprovsten og blive overhørt af ham. Der var 4—5 Mil dertil, det var Vintertid, og Vejene laa fulde af Sne, men vi besluttede os til at gøre Rejsen. Dagen var bestemt, da vi skulde møde Kl. 9 Morgen. Min ældste Broder tog med, vi fik hver en Hest at ride paa, rejste til Odense og laa dær om Natten, kom saa til Lumby om Morgenens til den fastsatte Tid og blev vist op paa anden Etage i et Værelse dær. Et ungt Menneske, maaske Kapellanen, tog imod mig, gav mig et vidtløftigt Regnestykke og en Opgave at skrive. Selv gik han ned, og jeg sad ganske alene, turde ikke røre mig af Stedet ved det runde Bord og blev færdig med mine Sager, længe før han kom igen. Endelig kom han, saa det efter og sagde, det var godt. Jeg kom med ham ned og skulde frem for

Amtsprovsten — det var *Lütken* — til Overhøring, jeg var meget ængstelig, men han var venlig og mild, ikke som vor egen Præst, og sagde til mig: »Du skal ikke være bange,« klappede mig paa Skulderen og gav mig nogle Spørgsmaal af Lærebog og Bibelhistorie. Han sagde: »Det er godt, min Dreng!« Og jeg blev glad. Det havde været en lang og besværlig Dag for mig fra Kl. 9 til Kl. 3 uden Mad, men jeg var slet ikke sulten, og nu blev min Broder og jeg bedt ind og fik noget at spise, før vi rejste. Provsten talte længe med min Broder og roste mig, men ellers fik vi ingen Besked. Hjem kom vi med godt Haab, men jeg med Hul paa Bagen af at ride, som jeg ikke var vant til saa lang en Vej. Kort Tid efter fik Præsten Skrivelse om, at jeg kunde tages med, og saa slap jeg Skolen med de andre. I Dalby Kirke blev jeg konfirmeret 1. Søndag efter Paaske 1829. Det gik godt med Katekisationen. Jeg husker endnu noget af, hvad jeg blev spurgt om. En for en blev vi overhørt. Mig spurgte han bl. a.: »Hvad vil det sige, at Gud er god?« Svar: »Han beviser saa mange Velgerninger imod alle sine Skabninger, som enhver af dem kan tage imod efter sin Natur eller sine udvortes Forhold.« Saa skulde jeg anføre et Skriftsted, der kunde passe derpaa, og jeg svarede straks: »Herren er god imod alle, og hans Miskundhed strækker sig til alle hans Gerninger.« Saa blev jeg tilspurgt, hvad det var, at Gud er retfærdig. Svar: »At han vil holde over sine Love, som alle sigte til vort Gavn, han vil derfor ikke belønne dem, som lyde ham, men straffe dem, som ere ham ulydige.« Det var Forklaringen af Balles Lærebog. Derefter fik jeg noget om Pligterne imod Gud, hvilket jeg ogsaa kom godt fra, og saa fortalte jeg efter Tonboes Bibelhistorie om Moses i Ørken

og læste to Salmevers af den Evangelisk-christelige Salmebog.

Jeg var noget rørt over at tænke paa, at nu skulde jeg til at forlade Hjemmet, ud at tjene og staa paa mine egne Ben, mens Forældre hidtil havde haft Omsorgen og Ansvarret. Nu skulde jeg selv, og jeg bad Vorherre om, at han vilde være med mig og hjælpe mig. Jeg havde alle min Moders gode Formaninger at holde mig til, at jeg ikke maatte bande, lyve, drikke eller spille Kort om Penge, men skulde være flink og lydlig, hvor jeg kom hen. Saaledes gik min Konfirmation, og om Eftermiddagen maatte jeg ikke lege med de andre Drengene, men holdt mig rolig og stille hjemme.

Nogle Træk om Præsten kunde jeg have Lyst til at fortælle. Han var ikke stort bedre end Degnen. En Dag skulde jeg som 7-8 Aars Dreng med at plukke Humle hos Præstens. Det skulde alle Mand fra hele Byen gøre en Dag. Jeg var tidlig paa Færde om Morgenen og var glad ved at skulle være med, for der kom jo saa mange andre Drengene og Piger, unge og gamle. Jeg gik ind i Bryggerset i Præstegaarden, som vi plejede; dær bagte de, Karlen hedede Ovn, og Pigerne lagde Dejg. Præsten kom med sin hvide Tophue paa, der sad langt ned paa Hovedet som altid, naar han var vred, og saa gav han den et Skub i Vejret, kom hen til mig og sagde: »Hvad skal Du?« Jeg svarede nok saa glad: »Jeg skal plukke Humle,« men i det samme fik jeg en paa Øret, saa jeg nær var trillet om, og han sagde vredt: »Jeg skal lære Dig, gør Du Nar af Din Lærer og griner af mig?« Jeg blev helt forbløffet, for jeg vidste, at jeg ikke gjorde Nar eller lo ad ham, men jeg var saa glad, at jeg lo af Glæde. Saa sagde jeg, at jeg nok skulde gaa hjem og sige det til min Fader, men han

raabte: »Holdt, bi lidt!« men jeg stak af hjem. Fa-der blev vred, da han hørte det, og gik selv op i Præstegaarden og endte Dagsarbejdet, men kom i Trætte med Præsten og gav ikke efter for ham.

En anden lille morsom Historie om Præsten og hans Røgter er den, at Røgteren trillede Gødning ud fra Stalden paa Møddingen, og Præsten kom raabende og skældende ud og vilde give Røgteren en paa Øret, men saa tog denne fat i Præsten og kastede ham om i al Gødningen. Han raabte: »Mor, lille Mor, kom dog og hjælp mig, Røgteren er bleven taabelig,« men Præstekonen vilde ikke komme. Hun var bange for, at hun skulde faa en Omgang med, saa Præsten maatte selv kravle ud af Møddingen, man kan tænke sig, hvordan han saa ud. Min ældste Broder tjente i Præstegaarden og kendte mange Ting om det daglige Liv hos den hidsige Præstemand. Hvordan han prædikede, ved jeg ikke, men jeg har hørt, at han ofte sagde i sin Prædiken: »I skal ikke gøre, som jeg gør, men I skal gøre, som jeg siger.«

Da jeg var konfirmeret, gav jeg baade Præst og Degn en god Dag og ønskede aldrig mere at komme tilbage til dem, for jeg havde ikke det mindste Udbytte af deres Undervisning. Mine Lærebøger blev lagt paa Hylden, og jeg brugte dem ikke mere. Jeg kom nu ud at tjene hos en *Hovnings-* eller *Hoveris-Bonde*, hvor vi skulde gøre Hoveriarbejde paa Herregaarden. Det blev jeg snart glad ved, thi der var altid Morskab, og jeg lærte hurtigt alt Bondearbejde, var rask og ivrig, munter og livlig og havde især stor Lyst til Dans, hvortil der var rig Lejlighed. Hindsholmerne vil i det hele taget gerne danse, og det er blevet et Mundheld: »Natten er vor egen,« siger de Martofte Piger. Om Vinteren var der Juleleg hver Helligaften lige til Fastelavn, og saa kom Faste-

lavnsgilde. Der var Spillegilder, hvor der blev spillet om en Kage til Fordel for den, som holdt Gildet, og foruden Bryllupper om Sommeren, Slaagilde, Hørgilde, Høstgilde og Tørvegilde, naar Tørveskæringen var endt paa Hoverigaarden. Alle Gilderne holdtes, naar vi havde været til Hove, og altid dansedes der.

Jeg var tidlig blevet indøvet i Dansen og blev snart alle Pigernes Ven, fordi jeg dansede med dem allesammen, saa ingen kom til at sidde hen, selv om de ikke dansede godt. Jeg kunde ikke nænne at lade nogen af dem sidde ovcr, saa jeg anstrengte mig for at naa dem alle. Mange Gange maatte jeg tage hjem og skifte Skjorte for at komme tilbage og fortsætte hele Natten. Det var et Under, at mit Helbred ikke blev ødelagt af Danseriet og Hoveriarbejde, hvor jeg anstrengte mig over Evne for at overgaa alle de andre. Min Stolthed drev mig frem til at blive den første i alle verdslige Idrætter. Derimod læste jeg aldrig i gudelige Bøger, men i alle Selskaber var jeg velkommen og velset, da jeg baade kunde danse og synge og fortælle Historier.

Om Julen skulde vi synge Salmer, men vi længtes efter at faa Ende paa dem for at komme til at spille Kort om Æbleskiver. De hellige Aftener i Julen blev der ogsaa læst Bordbøn, men ellers havde vi ikke noget med Ordet at gøre, uden at vi hveranden Søndag, som Skikken var, gik i Kirke og to Gange om Aaret til Alters. Altid lagde jeg mig efter at være skikkelig og efterfulgte min Moders Formaninger, bandte ikke, talte ikke »gækkelig Snak«, som ellers var saa almindelig, og spillede aldrig Kort om Penge. Derved voksede »Farisæeren« i mig, jeg stolede paa min Fromhed og mente at kunne takke Gud, fordi jeg var bedre end de andre.

Dansen var mit Liv, min største Glæde. Da jeg

var 16 Aar, fik jeg den Sorg, at min Moder døde. Jeg elskede hende, og hun elskede ogsaa mig lidt mer end de andre, fordi jeg var den yngste. Der gik nu en Tid hen, at jeg ikke kom til Lystighed eller Dans. Jeg havde ikke mere min Moder til at hjælpe mig til Rette med mine Sager, give gode Raad og sy mit Tøj. Det var et stort Savn, men Pigerne, som gik til Hove sammen med mig, tilbød, at de gerne vilde sy mine Skjorter og strikke mine Strømper, eller hvad de ellers kunde gøre i deres Fritid, som var rigelig om Vinteren.

I Høtiden maatte ingen rejse hjem før efter Kl. 6, men ofte var vi færdige med Høet Kl. 1–2, og saa kunde de bestille, hvad de vilde, for sig selv. Der blev leget meget og sludret meget, men Pigerne kunde nok bestille noget alligevel. De var alle flinke imod mig, men der var intet Kæresteeri, thi det var min faste Beslutning, at jeg ikke vilde have en Kæreste, før jeg havde Hus og Hjem, og det holdt jeg ogsaa. Men snakke op og more dem det kunde jeg, og jeg var altid med de fineste i Klæderne og med de første i Arbejdet. Det gjaldt om at blive først færdig med sit Stykke, naar vi var til Hove, ved alt Slags Arbejde anstrengte jeg mig for at være den første.

Om Vinteren gik vi til Hove 2 Dage om Ugen for at tærsk. Vi fik 6 Udlæg at tærsk, og den, der blev færdig, kunde ligge og strække sig, til de andre blev færdige med deres. *Tærskeren* skulde efterse det hele, og hvad der ikke var godt, blev kasseret og maatte tærskes om igen. Senere skulde vi rense Korn med et Sold, som vi bar paa Nakken dertil, og saa skulde Kornet bæres paa Loftet et Par Trapper i Vejret, 4 Skp. i hver Sæk skulde hver bære op, baade Piger og Karle. Saa maatte vi save

Brænde, skovle og rensede Gaardsplads og om Foraaret rensede Laden og tjene Tækkemænd med at række Halm og rygne Tagene. Ogsaa Engene skulde renses for alt det, som var skyllet op fra Stranden, Hegnene skulde sættes i Stand og Gærde opføres af Risgærdsel eller Tjørn, Torn kaldte vi det, og saa rejste Tanggærde og grave Jordvolde og Jordgrøfter til Indhegning. Ved det Arbejde havde ogsaa hver sit Stykke, som man maatte se at faa færdig i en Fart og faa antaget, naar Forvalteren eller Ladefogeden holdt Eftersyn. Vi var inddelt i Roder, 14–15 Gaarde til hver Rode, og hver havde sin Synsmand.

Der skulde ogsaa pløjes og saas. 3–4 Marker skulde vi behandle. Høet blev slaet 4 Gange. Første Gang blev der *gjort Læg*, og der blev bestemt, hvordan det skulde gaa hele Høtiden igennem. Naar vi havde været til Hove at slaa Hø, maatte ingen bestille noget ved Hjemkomsten uden hjælpe med at kærne Smør. Tidt kom vi hjem Kl. 1–2 Middag, men saa rejste vi ogsaa om Natten. Den ene maatte ikke *hugge den anden ud* og ikke køre uden om den anden hjemad. Der var mange Vogne, og fra sine Steder en lang Vej at køre. De maatte heller ikke køre ind i hinandens Vognmæk, som let kunde ske ned ad Bakkerne, og alle skulde møde til Gilde om Aftenen til bestemt Klokkeslæt. Ikke trættes eller udskælde hinanden, og naar vi skulde gøre Hø, maatte ingen rejse hjem før Kl. 6, hvor tidlig de end blev færdige. Disse Regler blev vedtaget af hele Forsamlingen. Ingen maatte tage sin Le — de var lagt i en bestemt Orden allesammen — før der blev givet Penge i Laget, og alle raabte med een Mund, vi vedtog Laget. Mulkt blev erlagt for alle Overtrædelser, og den fordobledes ved hver ny Overtrædelse. 4 Dage om Ugen kunde Herremanden kræve os til Hove, og

saa snart Byhornet lød, tudede det til Hove, og alle var glade, der skulde med.

Ved Tørveskæringen skulde hver Mand lægge visse Favne *Trædetørv* op, og de skulde siden *kovles* og *stavles* og til sidst køres i Hus. Om Høsten var der mest Travlhed. Vi var i Reglen 4 Jern samlet, undertiden 5–6 Jern og desuden en Sammensætter. Det gik varmt til, thi det gjaldt om at blive først færdig med sine Lodder. Saa snart Ladefogden raabte: »Saa hug paa, alle Mand!« tog alle fat med en Iver, saa de var ved at styrte. Kom der Regnvejr, skulde vi til Hove at ryste Korn eller flytte Negene, det kunde ske flere Gange, og saa skulde det køres hjem, naar det var tjenligt. Om Efteraaret skulde der køres Gødning, hvor der skulde saas Vintersæd, og omtrent hele Aaret var der Hoveritjeneste.

Hvordan Bonden selv fik sit Arbejde gjort, er næsten ubegribeligt, men der var vistnok mere Iver og Flid dengang end nu og i alt Fald adskillig længere Arbejdstid.

Saaledes gik mit første Ungdomsliv hen med idel Morskab, for jeg var ligesaa rask til Arbejdet som til Fornøjelser, og min Husbond holdt meget af mig. Jeg tjente ham i mange Aar, og han behøvede ikke at paamine mig om Arbejdet, jeg skulde nok passe at være forud for vore Naboer, enten med at tærsk ud om Vinteren, saa vi var færdig til Kyndelmisse, eller med Høsten. Selvanden tærskede jeg 250–300 Tdr. Korn, det avlede vi som Regel, og jeg har mange Gang tærsket om Morgenen tidlig i Maaneskin. Alt skulde ogsaa gøres propert, og jeg overilede mig, saa mit Helbred blev nedbrudt. Jeg sov aldrig til Middag om Sommeren, thi jeg arbejdede i den Tid for mig selv, gjorde selv mit Tøj i Stand med Lappen og Stoppen efter min Moders Død, lavede selv alt

mit Trætøj, Slaastage, Høsttøj og Riverne, som vi skulde bruge. Dem skulde Karlen skaffe, og Slagle til at tærse med lavede jeg. Om Aftenen snoede jeg Simer efter endt Arbejde. Det var min egen Fortjæ- neste, og Stargræsset, de blev snoet af, skar jeg i Moserne om Sommeren og vejrede det, saa det var i Orden om Vinteren. Der var ingen, der dengang vidste, at der kunde bruges Halm. Min egen Løn var ikke stor, 16 Rdl. halvårlig, men det var mere, end de fleste andre fik, nemlig 14 Rdl., og dog naaede jeg at samle mig 80 Rdl., til jeg var 22 Aar, foruden at jeg havde anskaffet mig en hel Del Klæder. Hørlærred og Blaar- lærred lod jeg selv lave. Det var Skik, at enhver fik Hørfro at saa i et lille Stykke Jord, og naar den var tjenlig, hjalp Kammeraterne mig at ruske den om Aftenen, og Pigerne hjalp mig undertiden med Ar- bejdet sent til Maanens Skin. Saa gav jeg Kaffe med Brød, det blev til en Morskabsaften, naar Hørrer var gjort færdig. Paa den Maade fik jeg Skjorter, og af dem havde jeg 28, da jeg blev gift. Et Faar havde Karlen, som han fik Uld af, og Yngelen fik han ogsaa, saa det var en god Indtægt foruden Uld til Strømper og Nattrøjer. Dem brugte vi ogsaa til Yder- tøjer til dagligt Brug, først ufarvede, men senere blev det Skik, at de skulde farves lyseblaa. For at blive første Karl, som jeg blev, da jeg var 18 Aar, maatte man bære en Møllesæk med 13–14 Skp. Korn. Det var en svær Byrde at gaa under, hele Legemet rystede, men det gik. Enhver Karl skulde skære alt Brødet ved Bordet. Jeg bebrejder mig ikke, at jeg har gjort for meget for min gode Husbond, men meget af den Overanstrengelse, som mit Overmod drev mig til, maa jeg daglig bære Følgerne af.

Da jeg var 21 Aar, døde min Fader uden nogen vi- dere Sygdom. Han blev syg om Aftenen, og anden Da-

gen døde han, saa jeg fik først Bud om at komme hjem, da han var død, Jeg blev meget bedrøvet, fordi jeg ikke talte med ham, førend han døde. Det var, som kunde der fare en Pil i mig, og en Røst lød til mig: »Hvad, om Du nu skulde dø saa hurtigt, hvordan vil det da gaa Dig? Du tænker ikke paa andet end Stads, Forfængelighed og Morskab og paa at blive æret og anset i denne Verden. Naar Døden kommer, maa der noget andet til.« Saa hed det hos mig: »Hvad skal jeg gøre? Hvordan skal jeg bære mig ad?« Jeg tænkte paa, om det ikke vilde være det rigtige at blive en af *de Hellige*, hvoraf der var nogle faa paa Hindsholm dengang, men jeg havde ikke rigtig Mod til at begynde. Da en Tid var gaaet, og jeg ikke kom til at tale med nogen om mine Alvorstanker, forvandt jeg Sorgen over min Faders pludselige Død og tog igen fat paa Deltagelsen i Gilderne og anden Mor-skab sammen med Kammerater. Imidlertid kunde jeg ikke overdøve den Stemme i mig, som var begyndt at lyde, men saa fik jeg fat i Brorsons Salmebog og læste i Salmen »Hvordan takke vi Vorherre.« Verset: »Hvor kunde nogen mene, som har naturlig Sans, at vi vor Gud kan tjene med syndig Drik og Dans,« gjorde stærkt Indtryk paa mig, og jeg besluttede, at jeg vilde nu ikke mere danse. Men da Juletiden kom med alle de mange Gilder til Fastelavn, blev jeg fristet, og jeg vidste ikke, til hvilken Side jeg skulde vende mig. Der skulde være Gilde i en dejlig Dansesestue med Fjælegulv, de fleste Steder var der kun Lergulv, og jeg gik da med til Gildet og begyndte Dansen som sædvanlig, kun lidt mere sindig. Til Midnat kunde jeg ikke mere, det blev for mig, som jeg saa Helvede aaben, og ved hvert Fjed var jeg ved at træde i det. Jeg brød da op og gjorde Afregning for den Aften til alles store Forundring og

sagde til vor Pige, som jeg tjente sammen med: »Vil Du med hjem, Lisbeth?« Hun vilde gerne blive noget længere og var helt forbavset over, at jeg, der ellers holdt ud til det sidste, allerede vilde hjem. Men da vi havde saa lang en Vej at gaa, var hun ked af at gaa alene og fulgte med mig. Paa Vejen talte jeg til hende om det, som rørte sig i mig ved Tanken om min Faders Død, og hun blev helt forskrækket og spurgte, om jeg da virkelig troede, at vi skulde gaa fortabt. Jeg forsøgte at bede, græd som et Barn om Natten, kunde ikke sove og begyndte at tale med min Husbond og Madmoder om min Tilstand, men de forstod mig heller ikke og mente, at vi var gode nok, som vi var, og ikke havde gjort noget, hvorfor Vorherre skulde forskyde os. Det kunde jeg dog ikke slaa mig til Rø med. Jeg ønskede at kunne komme til at tale med en af *de Hellige*, og endelig efter nogen Ængstelse og Tvivl, ja, næsten Fortvivlelse, fik jeg Mod til en Dag at gaa til en gudelige Forsamling, der holdtes et Sted i Vibyskov, hvor nogle faa Mennesker fra Dalby, Viby og Drigstrup Sogn samledes med *Rasmus Nielsen* fra Bregnør til Taler. Min Husbond spottede lidt og gjorde Nar ad dem, der samledes, og sagde til mig, om jeg ogsaa vilde være med til at konfirmere deres Søn, der nylig var konfirmeret, om igen. Men jeg gik alligevel. Da jeg kom der til og hørte den dejlige Sang, blev jeg saa forunderlig stemt, for en saadan Sang havde jeg aldrig før hørt, det var næsten, som jeg kunde tænke mig Guds Engle i Himlen. Jeg saa de glade Ansigter og kunde ikke andet end græde. De andre kan være glade, tænkte jeg, men jeg bliver aldrig glad mere, jeg følte mig som den største Synder paa Jorden. *Rasmus Nielsen* fra Bregnør, senere Gaardejer i Ejby ved Odense, læste en Prædiken af Luthers Postille og

holdt en Tale om, hvor godt det var at tjene Vorherre, og hvad Løn han gav sine. Men for at tjene ham skulde vi korsfæste Kødets med Lyster og Begæringer, døde og dræbe den gamle Adam og blive nye Mennesker. Der blev lagt Mærke til mig i Forsamlingen for min Graads Skyld, og da det var forbi, gik jeg uden at tale med nogen, men da jeg var kommen lidt udenfor, kom to Karle løbende efter mig, og da de naaede mig, begyndte de at tale med mig om, hvad jeg syntes om Forsamlingen, hvortil jeg svarede: »Godt, naar blot vi var, som vi skulde være.« Det blev ikke til videre Samtale, for de havde lang Vej hjem, men de indbød mig til at komme til den næste Søndag, der skulde være Forsamling hos Rasmus Nielsen i Drigstrup, det var den første Gaard i Byen. Hele Ugen igennem længtes jeg efter Søndagen. Da skulde jeg først til Alters i Dalby Kirke, hvortil jeg havde en halv Mils Vej, og saa siden til Drigstrup, hvortil der var en Mil. Da jeg var færdig i Kirken, løb jeg uden at faa noget at spise til Drigstrup for at kunne være dær til Kl. 2. De havde lige begyndt at synge, da jeg kom, tog glad og venligt imod mig og gjorde straks Plads for mig til at sidde. Det gjorde stærkt Indtryk paa mig, da jeg saa al den Kærlighed, de viste imod mig. Talen var jeg glad ved at høre og Prædikenen, der blev læst af Luthers Huspostil. Flere af de gode Venner vilde, at jeg skulde blive hos dem om Natten, og jeg blev hos Gaardmand Niels Knudsen, som havde nogle voksne Søner, jeg snart blev kendt med. Jeg laa der om Natten, og de gjorde alt for at glæde mig. Om Morgen tidlig gik jeg hjem i min Tjeneste, fulgt paa Vej af de gode Karle og kom til den sædvanlige Arbejdstid til min Plads.

Det blev nu til Alvor med min Kristendom, jeg

fik Lyst til at læse og til at høre Guds Ord, og jeg bad inderligt til Vorherre, at han vilde forlade mig min Synd, men jo mer jeg bad, des værre blev jeg i mine egne Øjne. Jeg kunde ikke tro, at jeg vilde blive salig, fordi jeg ikke kunde aflægge alt det syndige, jeg følte hos mig. Altid blev der i de gudelige Forsamlinger talt Lovens strenge Ord for at vække og omvende fra Satans Magt til Gud. Det blev gjort i den bedste Mening. Vi blev ikke vist til Rette hen til Daaben, hvor vi havde faaet Syndernes Forladelse, hvor vi var blevet Guds Børn, saa det kun kom an paa at aabne vore Hjerter og tage imod Herrens Naade i Stedet for selv at udrette det med sine Gjerninger. Jeg gik nu i længere Tid og arbejdede paa mig selv og tænkte med Frygt paa, hvordan jeg var, stolt og forfængelig, egenkærlig og farisæisk, paa alt det, der udgaar fra et Menneskehjerte og gør Mennesket urent. Nu var Bladet vendt, før kunde jeg takke Gud, at jeg var bedre end de andre, men nu syntes jeg om mig selv, at jeg var værre end alle andre Mennesker. Jeg blev ved at bede, saa godt jeg forstod, læste i Brorsons Salmer, i Luthers Postille og i Ritzius' Postille. Saa længe jeg sad i Forsamlingen, under Sang og Læsning og Tale, kunde jeg føle mig glad, men saa snart jeg kom udenfor igen, kom alle de mørke og tunge Tanker over mig.

Jeg besluttede nu at gaa til Alters for at blive bestyrket i min Tro og faa Stadfæstelse paa mine Synders Forladelse og bad Vorherre om, at jeg maatte blive rigtig værdig dertil, saa jeg ikke skulde æde og drikke mig til Dom. Hele Ugen før gik jeg og var saa ængstelig, men da Dagen kom, gik jeg en lang Vej til Kirken uden at faa noget at spise, hvad der var Skik dengang. Jeg var saa mat og træt; da jeg naaede Kirken, sitrede og bævede jeg af Angst for at være

uværdig til den hellige Nadver. Hvad Præsten prædikede, ved jeg ikke, men da jeg kom op til Alteret og knælede ned dær, fik jeg et voldsomt Krampetilfælde og gav en forfærdelig Lyd, mens Krampen trak mig helt sammen. Der kom en hel Forstyrrelse i Kirken, Folk maatte hjælpe mig ud og ind i det nærmeste Sted ved Kirken. Det var min Broders. Dær kom jeg i Seng, og efter Gudstjenesten kom Præsten og meddelte mig Nadveren, men jeg vidste næppe noget deraf at sige. Det gik over til næste Dag, saa jeg kunde gaa i min Tjeneste, men Syndebyrden blev tungere, da jeg tog Sygdomsanfaldet som et Vidnesbyrd om, at jeg var uværdig Gæst. Det var ved Majdagstide, og derefter var jeg rask igen, ivrig og hid sig til Arbejdet, især i Høsten til Hoveri, men derefter blev jeg igen syg og maatte søge Læge. Det var Doktor *Bloch* i Rynkeby. Han spurgte mig ud om, hvordan Sygdommen var kommen, og da jeg havde fortalt ham det hele, sagde han, at han ikke kunde kurere mig, hvis jeg ikke kunde holde op med alle de Skrupler over mig selv. Doktors Ordre fulgte jeg og blev ogsaa igen saa rask, at jeg kunde forrette mit Arbejde, men Sjælebyrden bar jeg paa og kunde ikke komme til Hvile i Troen.

Om Efteraaret gik jeg igen til Alters, og der kom atter en Angst og Bæven over mig, men denne Gang nød jeg dog Nadveren i Kirken med stort Besvær, saa jeg maatte hjælpes ud af Kirken og blev lige saa syg som ved den første Altergang. Selv om jeg anden Dag kunde gaa i min Tjeneste, blev det meget værre for mig, jeg turde ikke tro, at jeg hørte Vorherre til, og det var strengt for min stolte Natur at blive omtalt af alle og spottet for min Helligheds Skyld, som nu viste sig at blive straffet. Jeg besluttede nu, at jeg ikke mere vilde gaa til Alters eller til Forsam-

ling, skønt jeg heller ikke kunde slutte mig til de gamle Venner. Sygdommen blev værre og værre. Krampen faldt paa mig hver 14. Dag, til sidst hver Dag, men da vi naaede Jul, og det var paa det højeste med Sygdommen, kom mine kristne Venner og trøstede mig. De bad for mig, talte kærligt til mig, og nu kunde jeg bedre tro, ja, det blev en forunderlig salig Jul i mit Sind, det var, som Frelseren viste sig for mig, den korsfæstede, og det lød i mit Hjerte: »Jesu Kristi, Guds Søns Blod renses mig af al min Synd,« saa jeg fik Troens Vished om Syndernes Forladelse og Fred med Gud. Jeg var saa glad i mit Hjerte, og da Julen var forbi, begyndte det at lette for mig med Sygdommen, og jeg kom lidt op, men kunde ikke udholde at bestille noget. Kom jeg i Forsamlingen, og et Ord rørte mit Hjerte, faldt Krampe og Graad igen paa mig. Det gik helt anderledes med mine Planer, end jeg havde tænkt, nu maatte jeg opgive at tjene Penge og blive en anset Mand i Verden, men jeg fik Tro til Vorherres store Kærlighed og kunde takke for Freden, mit Sind havde fundet i Troen paa Daabens Naade med Syndernes Forladelse.

Alle mine Venner raadede mig til at give mig i Skrædderlære, da jeg ikke mere kunde taale strengt Arbejde. Meget havde jeg kostet paa Læge, men havde endnu af mine opsparde Penge 40 Rdl., hvoraf jeg skulde betale 36 Rdl. for at faa lært Professionen. Det var ikke saa helt let for mig at tage Afsked med Folkene, hvor jeg havde tjent i saa mange Aar. Men jeg maatte af Sted, 3—4 Mil bort derfra og ind i helt andre Forhold. Jeg blev raskere og raskere, kom hurtigt ind i Haandværket og kunde snart paa egen Haand sy alle Slags Klædninger. For at lære Tilskærerkunsten rejste jeg efter Læretiden

til en duelig Mester i Odense. Det kostede mig meget, men jeg blev godt udlært og nedsatte mig i Drigstrup Sogn, hvor jeg hos en Gaardmand lejede et Par Værelser. Jeg fik straks godt Arbejde, meget mere, end jeg kunde overkomme, og alle blev tilfredse med mit Arbejde, Sygdommen kom imidlertid igen, og jeg fik om Vinteren et langt Sygeleje. Manden og Konen og alle i Gaarden var meget gode og kærlige imod mig. De rykkede selv ud af deres Sovekammer og lod mig ligge dær, fordi der var lunere og hyggeligere, jeg blev plejet godt paa alle Maader, følte mig hjemme blandt dem som mine Troesvenner og havde Sjælefred.

Omsider blev jeg fuldstændig helbredet, og Krampeanfaldene kom ikke mere. Arbejdet kunde jeg atter tage fat paa med friske Kræfter. Til Forsamlingerne mødte jeg stadig og hver Søndag i Kirke. Men der var kun faa Præster, der kunde tilfredsstille mig med deres Prædiken. Enkelte Steder paa Fyn var der troende Præster, som saa med venlige Øjne paa Forsamlingsfolkene, der var f. Eks. *Mau* i Seden og *Aasum*, der var *Agerbek* og *Hass*, som rejste til Smyrna. Vi kunde godt gaa 6–7 Mil for at høre de Præster og maatte gaa om Natten for at komme tidsnok til Førstetjeneste.

Velsignelsen strømmede nu ind til mig, ogsaa i det timelige Arbejde, jeg tjente mange Penge, og det var saa forunderligt, at hver Gang jeg saa efter mine Penge, havde jeg altid flere, end jeg havde tænkt. I 6 Aar lagde jeg 1200 Rdl. op foruden en Del Bøhave og Klæder, saa jeg maa forundres over Guds Godhed imod mig. Jeg ved, at det var paa ærlig Maade, ved hæderligt Arbejde, at jeg var kommen til min Velstand. Herren er den, som saarer, og som læger.

Det var en lykkelig Tid for mig, omgivet af Venner, som alle var gode imod mig og alle gerne vilde have mig til at arbejde i deres Huse, hvor det gik med Sang og Tale efter endt Dagværk. Jeg havde faaet fat i Grundtvigs Søndagsbog og Grundtvigs Sangværk og fik derved mere Lys over Kristentroen, Daaben og Nadveren. Men det var ikke let for Forsamlingsfolkene, som jeg ellers havde sluttet mig til, at anerkende Grundtvig, og de mente, det var en Vildfarelse, som jeg var kommen ind i ved Læsningen i Grundtvigs Skrifter.

Men nu kom der igen Forandring i min Livsførelse, jeg blev gift med en Enke i Nabosognet Munkebo, en oprigtig troende Kvinde, som jeg kunde dele alt med, baade timeligt og aandeligt. Alle mine gamle Kunder i Drigstrup Sogn beholdt jeg, og alle mine gamle Venner var trofaste, og det var, som nu Vorherre vilde erstatte mig alt, hvad jeg havde mistet, baade ved at give mig godt Helbred og rigeligt Arbejde. Ofte holdt vi Forsamling, hvor der kom fremmede Talere, saaledes *Peder Larsen Skræppenborg* og *Cornelius Pedersen* fra Davinde og mange flere. De store Gaarde kunde være helt overfyldte af Mennesker, der var Glæde ved Fællesskabet og stor Velsignelse over Ordet, som blev modtaget barnligt og enfoldigt, uden Kritiseren som ofte nu, og indbyrdes Kærlighed mellem alle.

Det var et dejligt Sted, vi boede, ved Foden af Munkebo Banke. Alting lykkedes og trivedes for os. Vi havde 2 Køer og 2 Faar, som var saa frugtbare, at et af dem det første Aar fik 3 Lam, der alle levede, og jeg var til Dyrskue i Kerteminde flere Gange med Faar og Lam, et Par Aar 4 Lam med det ene Faar, med Baand om Halsen af forskellig Farve og fik naturligvis Præmier, og Lammene blev solgt til

høje Priser: 7 Rdl. den Gang. I Huset havde vi Plads til mange Mennesker og havde ofte store Forsamlinger hos os. Vor Herre gør fattig og gør rig, han nedtrykker, og han ophøjer. Det er min Erfaring.

Vi holdt Bryllup Palmesøndag 1849, og Søndag efter Paaske blev en Datter konfirmeret. Der var af første Ægteskab en Søn paa 18 Aar og en Datter paa 14 Aar, som jeg skulde til at være Fader for. Jeg følte det store Ansvar og vilde gerne gøre det bedste for dem. Gud ske Lov, jeg vandt deres Kærlighed og har beholdt den helt igennem Tiden. Det var ikke noget stort Bryllupsgilde. Kun den nærmeste Slægt og nogle faa Naboer var indbudt. Men om Aftenen blev Huset fuldt af gode Venner. Et Par Lægprædikanter talte over Borde, og der blev sunget mange yndige Salmer og Sange, saa at det blev en rigtig glædelig og velsignet Bryllupsdag.

Med Arbejdet gik det udmærket. Alt blev udført hjemme. Det var langt mere fornøjeligt nu at være i sit Hjem fremfor at gaa ud til de forskellige Gaarde, og vi havde ogsaa den lille Landbedrift at passe. Selv var jeg altid oppe Kl. 5 om Morgenen Vinteren igennem og om Sommeren endnu tidligere, og meget var der at bestille med Professionen, saa vi maatte ogsaa holde Tjenestepige. Efterhaanden blev det ogsaa vanskeligt at overkomme alt i Huset, da min Hustru fødte Børn, først en Datter og omtrent 1½ Aar efter en Søn. Ved enkelte Lejligheder var der saa meget Arbejde, til de store Bryllupper f. Eks., at alle i Huset maatte være med. Men Børnene kunde jeg godt hjælpe. Mens de laa i Vugge, maatte jeg ofte sidde og sy med et Baand fra Vuggen om mit ene Ben, som jeg havde dinglende fra Bordet og gyngede Vuggen med. Den lille Avling passede jeg selv, samt Kreaturenes Røgt og Pleje. Vi havde en dygtig og

alvorlig Tjenestepige, der havde Kærlighed baade til os og Børnene, saa vi kom lykkelig og godt igennem ogsaa de besværligste Tider.

Børnene begyndte tidlig at ville høre, og jeg maatte fortælle for dem om Aftenen i Mørkningen. Fortællinger af det gamle Testamente gav jeg dem, og af mine egne Oplevelser fra Skoletiden og min egen Barndom. De var meget begærlige efter det. Om Morgenen Kl. 5 vaagnede de og sagde straks: »Far, vil du fortælle os en Historie?« Om Vinteren i Mørkningen sad jeg med dem foran Kakkelovnen, hvorfra Ilden lyste ud over Stuen, og fortalte, mens de stille lyttede til. Om Søndagen maatte der ikke bestilles noget ud over det allernødvendigste med at passe Huset og røgte Dyrene. Det var jo den pietistiske Retning, der havde vundet Indgang gennem Forsamlingslivet. Især i Drigstrup Sogn var der meget streng Tankegang over for alt »verdsligt«. Det var en Kristendom under Loven, men der var noget mildt og barnligt ved Mennesker og en stor indbyrdes Kærlighed. For Ungdommen kunde det være vanskeligt at udholde den strenge Tugt. De unge maatte hverken lege, spille Bold eller Kegler om Søndagen, Pigerne ikke stoppe eller strikke Strømper, saa de kunde ikke faa Tid til at gøre deres Tøj i Stand uden at sidde oppe til langt ud paa Natten, naar de søgne Dage var i Arbejde fra tidlig Morgen Kl. 3—4 til sent om Aftenen Kl. 10—11. Husmændene havde det ogsaa svært, hvis de ikke kunde faa *Pløjemænd* uden om Søndagen, da de ikke turde arbejde.

Klædedragten blev der ogsaa holdt strengt over, at den skulde være simpel og tarvelig uden Stads og Pynt, og Luksus maatte alvorlige kristne Mennesker ikke befatte sig med. Sønnerne maatte ikke ryge Tobak eller have Tobakspibe, det blev regnet for Ødsel-

hed og Forfængelighed. Jeg havde en fin Merskums-
pibe, som jeg maatte lægge paa Kistebunden uden
at kunne benytte den. Mine Klæder var ogsaa for
fine i de andres Tanker. En rød Drejls Vest, som
den Gang ansaas for overmaade fin, og en anden
spraglet Vest kunde jeg slet ikke bruge, hvis jeg ikke
vilde vække Forargelse.

Baandene blev for stramme, saa der kom flere Ud-
skejelser blandt Ungdommen. Der var f. Eks. i en
Gaard ærlige, troende Forældre, der havde fire voksne
Børn, to Sønner og to Døtre. Mange af *de Opvakte*
kom der, der blev læst og sunget og bedt meget, og
alle, der kom, følte sig som hjemme. Konen var en
af de første og dygtigste til at tale om Ordet og tale
Folk til, som hun kom i Berøring med. Første Gang,
jeg kom der, kom hun mig venligt i Møde og sagde
til mig: »Er det nu Alvor, at Du vil tjene Vorherre,
saa maa Du vide, at Du ikke kan tjene Gud og Djæve-
len, Du maa elske den ene og hade den anden, Du
maa vende Dig fra Verdens Lyster og Fornøjelser og
søge de Helliges Forsamlinger, og har Du ogsaa be-
gyndt at bøje Dine Knæ for vor Frelser og bede til
Ham?« Jeg blev helt forbløffet og svarede, at det
var, hvad jeg gerne vilde, men kunde ikke rigtigt,
skønt der ikke var noget i Verden, som kunde glæde
eller tilfredsstille mig. »Ja,« sagde hun, »saa skal Du
se, at naar Vorherre faar rigtig fat, skal han nok føre
det igennem med Dig, trods alle Djævelens Anløb
imod Dig, men sid nu hen til Bordet og faa Dig
noget at spise.« Det var et langt Bord, dækket paa
den ene Ende med alle Slags Spisevarer, og paa den
anden laa en Hoben Bøger, saa enhver kunde frit
læse, naar de havde spist.

Den ene af Sønnerne vilde ikke gaa med til For-
samling. Han var ked af at høre den megen Læsen

og maatte altid tage imod Moderens strenge Ord: »Lars, Lars, hvor længe vil Du dog gaa paa den brede Vej, der fører til Helvede? Vend dog om, mens det er Naadens Tid.« Endelig fik Lars da Lov til at slippe hjemmefra ud i Tjeneste hos »verdslige« Mennesker, der ellers var rare og skikkelige Folk. Den anden Søn blev hjemme og hjalp Faderen med Driften. Pigerne gik ogsaa til Forsamling, men havde lidt mere Lyst til at komme ud til de andre unge, Moderen vilde slet ikke give dem Lov til at gaa uden for Gaardens Port et Øjeblik om Aftenen. En Tid gik, men saa blev den ene af Døtrene syg og gik skrantende hver Dag. De rejste til Lægen med hende, og han gav Medicin, men sagde, at hun kom sig nok. En god Veninde sagde til Moderen, at det vist nok »var galt med« Marie. Hun havde ikke Vattersot, som Moderen mente, da hun blev mere og mere svær, og det viste sig da ogsaa snart, at det blev Alvor, en dejlig Dreng fødte hun til Verden. Den stakkels Moder havde nær taget sin Død af Sorg baade for den Synds Skyld og for den Forargelse, det gav, og den store Skam, der overgik dette »hellige Hjem«. Pigen blev gift med Karlen, som var Barnets Fader, de købte dem en Gaard og levede lykkeligt med hinanden. Men det var et haardt Stød for den ærekære og pietistisk strenge Moder, som det var om at gøre, at baade de selv og deres Børn kunde vandre paa den Vej, der fører til Livet.

Der var nu kommen en ny Præst til Kerteminde og Drigstrup, Provst *Jørgen Victor Bloch*¹⁾, en alvorlig og troende Mand i den grundtvigske Retning.

Hans Prædiken var indtrængende, baade til Trøst

¹⁾ *Jørgen Victor Bloch* (1812–1892), Præst, Lic. theol. 1835, Præst i Kerteminde 1855–68. Sluttede sig nærmest til den grundtvigske Retning.

og Formaning, han viste hen til Daabens Pagt, hvori vi havde faaet Syndernes Forladelse og Arveret til evigt Liv. Han holdt Bibellæsning omkring i Gaardene, var ogsaa flere Gange i vort Hjem, og altid havde han en stor Forsamling at tale til. Folk af »den gudelige Opvækkelse« fandt Vej til Kirken og kom til Bibellæsningerne, saa Lægprædikanterne indsaa, at det ikke kunde hjælpe, de stod og talte. Lægprædikanten *Rasmus Nielsen*, som jeg har nævnt tidligere, solgte sit Sted i Bregnør og flyttede til Ejby ved Odense, hvor han boede til sin Død. Han havde ikke levet forgæves, og hans Gerning havde været til Velsignelse for mange. Jeg var hos ham flere Gange, mens han laa syg.

Der skete nu ligesom en Opvækkelse i Drigstrup Sogn, og Provst Bloch samlede en Menighed om sig. Han var en Bønnens Mand, jeg har været sammen med ham ved Sygebesøg, hvor han knælede ved den syges Seng og bad saa indtrængende, at hans Bøn blev opfyldt paa den syge, som skete der næsten et Mirakel. Der var en lille Pige paa 14 Aar, som havde ligget i Sengen, siden hun var et 2 Aars Barn. Hun kunde hverken staa eller gaa eller tale i de 12 Aar, siden hun var 2 Aar. Pigens Moder havde været i Kerteminde Kirke og hørt Provst Bloch. Derved var hun bleven saa glad, at hun, da hun kom hjem, sagde til Barnet: »Du skulde dog bare have hørt den Præst, lille Ane. Kunde Du ikke have Lyst til at høre ham?« Pigen gjorde Tegn, at hun gerne vilde have Præsten hentet til sig. Og da han kom, talte han saa kærligt til hende, læste for hende og knælede ned ved Sengen med inderlig Bøn om, at Vorherre dog vilde give denne lille Pige sit Mæle igen. Pigen græd af Glæde og Moderen med, og de fik den Tro, at Gud vilde bønføre Præsten. Moderen begyndte at spørge

Pigen, om hun kunde sige et Bogstav og senere flere Ord, som hun sagde først famlende og usikkert, siden klart og tydeligt. Hun kom sig, blev helt rask og konfirmeredes i Kerteminde Kirke efter sædvanlig Forberedelse sammen med de andre.

Provst Bloch bragte Velsignelse til mange Hjem, hvor der før var »Død og Mørke«, han glemte ikke syge og fattige, trøstede dem med Ord og hjalp dem med Gaver. I Fattighuset kom han hver Søndag til Gudstjeneste i Drigstrup Kirke, og hans Virken strakte sig vidt omkring. Vi boede jo i Munkebo og hørte til dær med Præst og Lærer, men vi søgte Drigstrup Kirke og hørte stadig Forkyndelsen dær. Og da lykkeligvis Loven om *Sognebaandets Løsning* kom¹⁾, sluttede vi os helt til Provst Bloch. Vi kunde nu ogsaa gaa til Alters i Drigstrup Kirke, og vi syntes ikke, der manglede noget for os i aandelig heller ikke i timelig Lykke. Men da Børnene, en Pige og en Dreng, voksede til, blev det jo et Spørgsmaal, hvordan vi skulde faa dem undervist. Tidlig var de begyndt med at læse og skrive. Drengen, som nu er Præst, kunde skrive, før han var 4 Aar. Han havde Anlæg baade til at skrive, prente og tegne. Alt, hvad han saa, tegnede han, Kirker, Slotte, Mennesker og Dyr, Jeg havde min Nød med at skaffe ham Fortegninger og alle Slags gammeldags Bogstaver til at prente efter tilligemed de forskellige Tegneapparater. I vor egen Skole i Munkebo syntes jeg ikke om at lade Børnene gaa, baade fordi det var en daarlig Lærer, og fordi der gik saa mange Børn fra Hjem, hvor de ikke fik nogen Opdragelse. Men saa var der 4 Gaardmænd i Drigstrup, med hvem jeg blev enig om at faa oprettet en Friskole. Det var en af de første Koldske Friskoler paa Fyen, den ældste var vistnok den i Vejstrup. Og *Chr. Kold*

¹⁾ I Aaret 1855.

forsynede os med en Lærer fra hans Højskole i Dalby. Skolen blev indrettet paa en Kvist i en Bondegård i Overkærby. Det var rigtignok 3 Fjerdingvej at gaa for Børnene hver Dag, og Børnene var den Gang 5½ og 7 Aar, men de var glade for Skolen, og efter et Aars Forløb blev den flyttet til Drigstrup, der kun var en lille halv Mil fra, hvor vi boede. Børnene holdt meget af Læreren og lyttede med Lyst til hans Fortællinger, som de kunde gengive ved Hjemkomsten, men ellers gik det kun smaat med Kundskaberne, især Retskrivning, Regning og Skrivning, hvad Læreren var ringe til at undervise i. Vi skiftede da Lærer og fik en Seminarist fra Jelling, udmærket flink og en elskelig Personlighed, som kom meget omkring i Børnenes Hjem, men han døde desværre snart af Brystsyge.

I den Tid havde vi det ellers lykkeligt i alle Maader, en herlig Præst og en ypperlig Skole, og i Hjemmet gik alt saa lyst og godt. Dog kom der ogsaa Sorger, for vor lille Datter fik Kirtelsyge i høj Grad, saa vi maatte i flere Aar søge Læger. Det saa ud, som hun ikke kom til at gaa mere og vilde blive Krøbling alle sine Dage. Længe maatte hun gaa med Benskiner, men Gud ske Lov, hun kom da til at gaa nogenlunde og kunde undvære Skinnebandage. Efter den dygtige og afholdte Friskolelærers Død sendte vi den lille Dreng, der nu var 8 Aar, til Kerteminde og lejede ham ind dær, for at han, som synes at have saa gode Evner, kunde gaa i den ansete Friskole i Kerteminde. Der var dygtige Lærere, men han kunde ikke faa nogen Undervisning i Tegning, og da Kolds Højskole blev flyttet til Dalum ved Odense, og en Drengeskole det første Aar, mens der blev bygget, blev holdt af Kold selv og hans Medhjælper *Poulsen Dal*, sendte vi Drengen dertil,

hvor han gik sammen med nogle Borgerbørn fra Odense. Han boede hos en Slægtning, min Kones Morbroder paa Dalumgaard, og gik derfra til Kolds Skole hver Dag og et Par Dage om Ugen til Odense for at faa Undervisning i Tegning.

Drengen havde imidlertid, inden han tog fra Hjemmet, lavet en Tegning, som han med Ledsagelse af Overlærer Sick ved Odense Latinskole overrakte Grevinde Danner ved Kong Frederik den Syvendes sidste Odense-Besøg. Han kunde paa den Tid ikke faa Audiens hos Kongen, men Grevinde Danner modtog Overlærer Sick, med hvem hun talte Fransk, og Drengen med stor Venlighed, tog imod hans Tegning og beholdt den, spurgte, hvor Drengen havde lært at tegne og fik Svaret: »Ingen Steder,« og forhørte sig lidt om Drengens Forældre og Søskende og sagde Tak for den pæne Gave.

Der gik nogen Tid, saa kom der Meddelelse gennem Overlærer Sick, at Grevinden havde talt med Kongen om Drengen, og at der til hans Undervisning i Odense Latinskole var skænket ham af den kongelige Civilliste 200 Rdl. aarlig, indtil han blev Student. Vi blev baade glade og bedrøvede ved det Budskab, for vi var bange for, at Latinskolen skulde tage Barnetroen ud af Sjælen, og kunde alligevel ikke andet end se en underlig glædelig Tilskikkelse deri. Vi bad til Gud om at vise os, hvad vi skulde gøre. Og vi talte med vore bedste Venner, med Provst Bloch, som syntes, at det ikke var til at afslaa en saadan Gave, og med Chr. Kold, som sagde: »Det ser jo ud, som om det er den Vej, Drengen skal gaa.« Og hans Søster, Marie, sagde: »De kan tro, Niels Hansen, at den lille Spire, der er nedlagt i Barnehjertet, skal nok engang spire frem, selv om det skal se ud, som var den kvalt en Tid.«

Saa besluttede vi os til at sende Drengen til Odense Latinskole, hvor han blev optaget fra Nytaar 1863. Da Kongen døde, blev Understøttelsen fra Civillisten dermed til Ende, og Drengen maatte saa atter tages ud af Skolen, da jeg ikke kunde udrede baade Skolepenge og Kostpengene. Men Overlærer Sick fik udvirket, at der af Kong *Christian den Niendes* Civilliste blev udredet det halve, altsaa 200 Kroner aarlig, saa Drengen blev i Skolen de $7\frac{1}{2}$ Aar, indtil han blev Student.

Men Drengens Vel laa os altid paa Sinde, og vi var bange for ham, saa vi tænkte paa, om vi kunde bo i Odense og have ham hjemme hos os. Saaledes gik det til, at jeg efter at have faaet Vejledning i Bundtmageri flyttede til Odense og sammen med en dygtig Bundtmager stiftede en Forretning i Odense, Nørregade ved Slottet. Jeg maatte sætte Pengene i Forretningen og Varerne, thi min Kompagnon havde ingen, og vi oprettede en Kontrakt paa 3 Aar, hvorefter han fik Laanet af mig.

Vi maatte altsaa flytte ud af vort hyggelige Hjem. Vor kære Præst og alle de mange gode Venner, som vi havde levet os sammen med, maatte vi nu forlade og ind i helt ny Forhold, til Købstadliv i Stedet for Landliv. Men vi tog jo Vorherre med os og fik snart baade ny Venner og en god Præst at slutte os til.

Først havde vi en Lejlighed i Slotsgade, men da Butikken helst skulde flyttes til »Strøget«, lejede vi en ny Butik paa Vestergade, og vi fik bygget os et Hus i Byens Udkant med god Bolig, smuk Udsigt og lidt landlige Forhold, især da Træer og Buske voksede til i den mindre Have, som hørte til. Med Butikshandelen gik det godt, vi fik mer og mer Søgning, og der var altid paa Værkstedet bag ved Butikken flere Svende og Hjælpere, efter at Kompagni-

skabet var ophørt, hvorved jeg mistede alle de Penge, som jeg havde laant Kompagnonen.

Efter Butikkens Lukning tog jeg hver Dag ud til vor Bolig i Nærheden af Nyborg Landevej, og dær havde jeg fra tidlig Foraar min store Glæde ved at pusle i Haven, som var overordentlig frugtbar og forsynede os med Grøntsager og ny Kartoffler. Med Handelen gik det godt fremdeles, og jeg fik en stor Kunderkreds, men jeg havde ogsaa flere Tab, f. Eks. da min Handelsmand i Aarup rejste til Amerika uden at betale de Varer, som i stort Tal var leveret ham til Udsalg.

Vor Datter var imidlertid bleven gift og fik Bolig i Kerteminde. I deres Lejlighed blev indrettet Butik til Bundtmagervarer, og de begyndte med at faa Varer til over 800 Rdl., Muffer, Kraver, Huer og Kasketter. Min Datter var god til at handle, og der var mange Kunder, men efterhaanden som der kom Børn, som de ogsaa maatte koste meget paa til Læge og mistede flere af ved Død, gik det tilbage med Virksomheden, som til sidst helt standsede med noget Tab ved Varernes Realisering.

For yderligere at faa Indtægter ved Handelen med Bundtmagervarer rejste jeg til Markeder, hvor jeg havde Telt og solgte mange Ting af de store Kasser, som blev medbragt, saa jeg kunde have en Indtægt af 90 Rdl. paa en enkelt Markedsdag. Det gik rigtig godt i flere Aar, men ved det sidste Marked, jeg rejste til i Bogense, gik det mig galt. Vi var flere Handlende, som havde lejet Køretøj og sad selv ubekvemt mellem Kasser og Pakker. Ved Indkørselen tidlig om Morgenen i Søndersø Kro, hvor vi skulde bede paa Vejen, kom jeg i Klemme under Portbjælken, og de utaalmodige Heste kunde ikke standses, skønt der blev raabt Holdt, og da Vognen holdt, blev jeg taget ned mere død end levende. Købmanden, som sad ved Siden

af mig, fik Rygraden knust og døde øjeblikkelig.

Vi blev baaret ind og lagt paa Kroen, og Lægen blev hentet saa hurtigt saa muligt. Da han kom og saa os, sagde han om mig: »Denne kan der maaske være Redning for, men den anden ikke.« Han vilde, at jeg skulde blive, men jeg vilde hjem, og Gud ske Lov, at jeg ogsaa kom hjem og under Behandling af den kære Læge *Helweg*, som gjorde alt, hvad han formaaede. Jeg har altid været saa glad ved ham, med hvem jeg ogsaa kunde tale om aandelige Ting, det var baade en troende og en duelig Læge. Det varede i lang Tid, førend jeg kunde støtte eller staa paa Benene. Mange gode Venner besøgte mig, mens jeg laa, og jeg havde selv et godt Haab om at blive helbredt, men Forretningen gik det tilbage med. Til Marked kom jeg ikke mere, men Svenden var et Par Gange. Folk spurgte efter den gamle Bundtmager og var ikke villige til at købe af Svenden, som kun kunde faa en Trediedel eller mindre i Indtægt saadan en Dag. Min Kone maatte være meget om mig, og Svenden og en Pige var for meget overladt til dem selv, saa det gik kun daarligt. Da jeg kom saa vidt efter mange Ugers Forløb, at jeg kunde bæres ned i Værkstedet, gik det noget bedre igen med Arbejdet og Handelen, men vi var sat meget tilbage. Henimod et helt Aar maatte jeg gaa med Krykker, som jeg efterhaanden blev saa vant til at bruge, at jeg kunde gaa ud til vort Hus i Frederiksgade. Nu gik det hurtigt med Helbredelsen, snart kunde jeg lægge den ene Krykke, og til sidst kunde jeg nøjes med en Stok og endda helt undvære den. Det var som et Guds Mirakel, at jeg kom mig saadan, det troede hverken Lægen eller nogen anden, og jeg takkede ogsaa oprigtigt den Herre, der baade kan saare, men ogsaa læge, som nedtrykker og ophøjer, gør fattig og gør rig. Det største af alt er, at han har

bevaret os i sin Naade og styrket os i Troen paa Forsagelsens og Troens Ord, »Roser han lod paa Torne gro og lærte os saa at smile!«

Da vi havde boet i den sidste Lejlighed paa Vester-gade i 3 Aar, blev Lejen sat op til 900 Rdl., og saa kunde jeg ikke længere vedblive at bo der. Et Uheld stødte ogsaa til, da min Kone faldt ned af en lille Trappe og brækkede sin ene Arm, saa hun i lang Tid intet kunde udrette i Hjemmet. Vi besluttede da at flytte ud og bo i vort eget Sted og tage den lille Handel med, som kunde blive dær med Bundtmager-svarer. Det store Varelager, især Pelsværket, maatte vi imidlertid først have solgt, og det sidste blev solgt ved Auktion langt under Værdi, saa det var atter et stort Tab. Paa den ny Plads blev der en Del Handel med Arbejdsfolk, som fik Varer paa Kredit og ikke kunde betale, naar de ikke om Vinteren havde Arbejde, og jeg nænnede ikke at foretage Skridt til at faa mine Penge ind, saa derved satte jeg ogsaa meget til.

Sygdom kom nu igen til Huse, og en hel Vinter holdtes jeg i Sengen af Gigt, saa jeg ikke kunde røre venstre Ben og højre Arm. Min Kone blev ogsaa syg, saa vi laa der begge to. Den gode Doktor Helweg kom hver Dag til os, og han kunde sidde længe ved Sengen og tale med os om aandelige Ting. Jeg blev ogsaa indvortes syg og var nær Døden, men kom ogsaa over det Sygeleje, hvor jeg havde mange gode Besøg af Pastor *Johannes Møller* ved Frue Kirke. Vi boede i Frue Sogn, men var Sognebaandsløser til Pastor *Helveg*¹⁾ og søgte, mens vi var raske, altid vor

¹⁾ *Ludvig Nicolaus Helveg* (1818—1883) Præst og Kirkehistoriker. Dr. phil. 1855, theologisk Æresdoktor 1879. 1857 blev han residerende Kapellan ved St. Knuds Kirke i Odense og samlede om sin Forkyndelse i Hospitalskirken en talrig Tilhørserskare fra Byen og Omegnen. Han var en af den grundtvigske Bevægelses betydeligste Talsmænd.

Kirkegang i den lille hyggelige Hospitalskirke, hvor der var en levende Menighedssang og lød en god Forkyndelse om Guds Kærlighed og Naade, der ret glædede og trøstede vore Hjerter. Pastor Helveg kom ogsaa ofte og besøgte os, men især hans Kapellan, *Emil Koch*¹⁾, som regelmæssig kom et Par Gange om Ugen og læste sin Prædiken for os om Lørdagen, som han vilde holde Søndagen efter.

Hen imod Paaske lettede det godt med Sygdommen, som havde varet fra November, og jeg kunde begynde at gaa lidt omkring i Huset, men endnu var hverken Benet eller Armen rigtig i Orden. Det gik nu bedre og bedre, saa jeg igen kunde »stalke« til Kirke og høre de gode Præster, som jeg havde længtes efter, og om Aftenen komme lidt sammen med de gode Venner, hvem vi kunde tale med om Guds Miskundhed og Barmhertighed fra Dag til Dag, om den Gud og Fader, der er »saa rig, og han er saa god, ingen kan staa hans Magt imod. O, Gud ske Lov.« De gode Paaskehelligdage blev rigtig festlige og glædelige for os. Vi var i Kirke hver Helligdag. Skærtorsdag hørte vi Pastor Helveg, Langfredag Emil Koch, som talte om, at naar vi saa den mageløse Kærlighed i Vorherres Lidelse, gjaldt det om ret i Ydmyghed at kunne glæde os og takke ham, fordi han har frelst os. Paaskedag hørte vi Helveg prædike om den store Sejrherre, som Djævelen maatte bukke under for, og som vandt en evig Sejr, kom med Liv og Fred og evig Velsignelse, saa vi kan sige: Gud være lovet, som gav os Sejr ved Vorherre Jesus Kristus. Anden Paaskedag hørte vi Pastor Møller i Frue Kirke.

¹⁾ *Hans Ludvig Emil Koch* (1851–1924), 1878 personel Kapellan hos L. N. Helveg, 1883 residerende Kapellan ved St. Knuds Kirke, samlede i Hospitalskirken en stor Menighed. K. udgav en Række Andagtsbøger og var en Aarrække Formand for Odense Højskoleforening.

Foruden al den Paaskeglæde i Kirke og blandt Venner fik vi en anden Glæde: vor Søn var blevet kaldet til Sognepræst for Snebjerg og Tjørring i Ribe Stift. Imellem Paaske og Pinse gik det op og ned med Svagheden, men jeg kunde dog gaa i Kirke og ogsaa forrette lidt Arbejde hjemme. Moder laa derimod igen en Tid i Sengen. Pinsedag hørte jeg Pastor Koch til Froprædiken Kl. 6½ i St. Knuds Kirke, som var propfuld af Mennesker, om Eftermiddagen var jeg i Frue Kirke og anden Pinsedag i Hospitalskirken og hørte den gode Helveg, som altid kan opløfte med sin Forkyndelse og gøre Hjertet glad, bringe Pinseglæden ind i Hjerterne ved Helligaanden, der ligesom kan »slaa Hovedet paa Sømmet.«

Saa begyndte Naturen at smykkes til Sommeren, og vi maatte se den mageløse Storhed og Kærlighed, som spejler sig deri til at prise den Kongernes Konge, Herrers Herre og beundre en saadan rig og mægtig og kærlig Fader og den Frelser, hvem al Magt er givet i Himlen og paa Jorden. St. Hans Aften erindrede vi den Aften for 28 Aar siden, da Vorherre gav os en Søn, som netop samme Dag 1880 holdt Bryllup i København med sin Fæstemø, som er derfra, Jeg var bleven saa rask, at jeg var med ved Bryllupsfesten, og det var en stor Glæde for mig. Jeg mødte saa stor Venlighed hos alle de gode Venner, som vor Søn havde, Venner af den bedste Slags, og som var med til Brylluppet. Pastor *Mygind* paa Christianshavn, hos hvem jeg var indbudt til at bo, viede Brudeparret i Frelseres Kirke, og til Middagen samledes en Flok mest Venner, baade Præster og Damer, alle ligefremme og jævne, naturlige og livlige, alvorlige Kristne. Der var ingen »Storhed«, og alle var de »Dus«, hvad jeg ogsaa blev med flere af dem. Der blev holdt mange Taler, og gennem dem alle gik der

en Tone af inderlig Venskabsfølelse. Det var en hel Venneforening, der havde sluttet sig sammen i København og holdt Møder hos *Johan Borup*. Jeg glemmer ikke den Kærlighed, som alle disse unge Mennesker omfattede mig gamle Mand med og viste mig paa alle Maader, næsten som det kunde være mine egne Børn. Der blev sunget Sange, baade et Par skrevne til Dagen af et Par af Vennerne, den ene *Karl Povlsen*, den anden *Brücker*, og andre gode folkelige Sange. Om Aftenen blev der leget og danset.

Vor Søn var i samme Uge bleven ordineret til Præst i Ribe og skulde tiltræde Embedet og indsættes den følgende Søndag i Snejbjerg og Tjørring Kirker, saa Brudeparret rejste Dagen efter til Gødstrup Præstegaard, hvor deres Hjem i Fremtiden skulde være. Da de var kommen lidt i Ro, tog vi begge to en Tur over for at se, hvordan de boede. Vor Datter boede i Vejle, saa hende besøgte vi med det samme og havde megen Fornøjelse af at se Vejles Skønhed, de høje Bakker deromkring, som jeg havde megen Besvær med at komme op ad, saa vor Svigersøn maatte have mig under Armen. Rejsen mellem Vejle og Gødstrup Præstegaard gik godt med rig Afveksling af Naturskønhed; baade frugtbare Egne og golde Hedeegne uden Haver ved Husene som paa Fyn og uden Træer eller levende Hegn. Ved Gødstrup Præstegaard er der en stor yndig Have med alle Slags Buske og Træer, baade Frugttræer og Skovtræer, og en stor Sø grænser lige op til Haven med en Aa og Bro ind til Præstegaarden. Præstegaarden ligger ene, og der er ingen By deromkring, til Hovedkirken i Snejbjerg er der en halv Mil og til Annekskirken i Tjørring en Fjerdingvej.

Folkene i Sognene var meget flinke; det var ærlige Kristne, men saa stærkt i Indre Missions Retning, at

det var helt anderledes, end vi var vant til fra Odense.

Vi rejste hjem igen med Glæde og Tak til Gud Fader for al hans Miskundhed imod os og vore Børn. Efter Hjemkomsten begyndte Gigten igen, og hen paa Efteraaret blev det værre, skønt jeg dog stadig kunde gaa til Kirke og Møder, hvor Præster og Højskolelærere fra alle Kanter talte gode Ord til Oplysning og Trøst, saa vi savnede intet i aandelig Henseende.

En lille Sorg fik vi, da en Familie af vore bedste Venner, med hvem vi ofte kom sammen i hjertelig Fortrolighed, rejste fra Odense til Frederikshavn og bosatte sig dær. Vinteren gik trangt med Sygdom og Skrøbelighed, ogsaa Mor var en Del bundet til Sygelejet, men vi erfarede som tilforn, at Vorherre mildnede Luften for de klippede Faar, og kunde glæde os over og takke for al hans Kærlighed og Trofasthed og faderlige Førelse med os ved sin Aand, som har trøstet, styrket og oplivet os i de mørke og trange Tider.

Der kom nu en Skrivelse fra vor Søn om, at han og hans Kone var blevet enige om at ville have os over og bo hos dem paa vore gamle Dage, saa de kunde pleje og passe os og vi faa Hvile efter al vor Anstrengelse. Det var jo et godt Tilbud, men der var meget for os at overveje med den store Forandring, og vi bad til Vorherre, at han vilde vise os, hvad vi skulde gøre, for nu var vi jo bleven gamle og skrøbelige og følte os ofte ene, saa hvis det blot kunde blive til Lykke for alle, til Gavn og Velsignelse, vilde vi gerne drage til dem. Jeg kom til at tro, at det skulde være saaledes, og vi besluttede os da til at rejse til April Flyttedag, saa vi kunde leje vor Lejlighed ud tilligemed de andre tre Lejligheder i Huset. Det fik vi gjort og en Vicevært antaget til at passe Huset, bortleje og efterse alting og opsigte

Kontrakter. Tillige havde jeg en Sagfører til at føre Regnskabet.

Ved Auktion solgte vi, hvad vi ikke skulde have med os. Og nu maatte vi til at tage Afsked med vore gode Venner, som vi havde haft saa mange gode Timer sammen med, og især vore gode Præster, Helveg, Emil Koch og Joh. Møller, som alle havde været os meget kære og staaet os nær. Det gjorde os ondt at skulle forlade alle dem, og da vi rejste, var der en hel Flok paa Banegaarden og overrakte os forskellige Erindringsgaver. Pastor Koch stod paa Perronen til sidste Øjeblik og vinkede med sin Hat, saa længe, han kunde se os.

Det var en stor Forandring for os, at vi nu skulde til at bo paa de jyske Heder. Da vi kom til Gødstrup Præstegaard, stod et Værelse til vor Raadighed med vore egne Møbler og Seng, som allerede var sendt forud. Jeg kunde forslaa Tiden med at passe Haven og Moder med at spinde paa sin Rok, naar hun havde Lyst. Saa fik vor Søn selv en Hest og Vogn, som jeg kunde passe Vinter og Sommer, hvilken Virksomhed var mig til stor Tilfredshed. Og den dejlige Have med de kønne Omgivelser blev mig overmaade kær og gav mig nok at sysle med i det Par Aar, som det varede.

Vor Søn blev 1883 forflyttet til Salling, Lem og Vejby, og efter Naadsensaarets Udløb maatte vi flytte ud af den dejlige Præstegaard. Vi var enige om, at det var bedst for os at blive boende i Egnen frem for at flytte til en hel ny Egn med ny Bekendtskaber, og vi havde faaet mange gode Venner i Herning og Omegn, saa vi lejede en Lejlighed først en Tid i Snejbjerg, senere i Herning, hvor vi kunde leve tilfredse ogsaa ved Kirkegangen, baade hos Præsten i Rind og hos Præsten i Herning og sammen med de gode Ven-

ner, vi havde fundet i Herning By og i Snejbjerg og Tjørring. Naar Helbredet tillod, kunde vi ogsaa gøre en Rejse til Salling og blive hentet af vor Søn i Vin-
derup Station.

Hvad jeg mest savnede fra Gødstrup Præstegaard, var mærkeligt nok Hesten *Peter*, som jeg daglig havde haft saa megen Fornøjelse af. Den kendte mig paa Stemmen og Gangen, saa den kaldte altid, naar jeg kom i Nærheden. Engang jeg var rejst til Fyn og var borte i 4—5 Uger, var Peter helt ustyrlig i sit Savn. Den var næsten ikke til at holde bunden, vilde ikke æde ordentlig, saa der blev skrevet til mig om at komme tilbage, saa snart jeg kunde, for Peter længtes. Og da jeg kom tilbage og om Aftenen kom i Forhallen paa Herning Station, og Peter, som holdt udenfor, hørte min Stemme, vendte den Hovedet om efter mig, og da jeg kom hen til den og klappede den, rakte den sin bløde Mule hen imod mig, som vilde den kysse mig. Det var et klogt Dyr og næsten som en Ven.

Men forøvrigt havde vi det rigtig godt. Bønderne var tjenstvillige, sørgede for at faa vort. Ildebrændsel, Tørv fra Tjørring Mose, kørt os i Hus og viste sig paa mange Maader omhyggelige for os. Den Familie, hos hvem vi boede, havde tilsvarende Lejlighed i samme Hus, og naar vi havde Besøg af Børnene, stillede de baade Stuer og Have til vor Raadighed, saa vi havde det daglig hyggeligt og godt.

Nu er det vort Ønske og vor Bøn, at Vorherre vil velsigne dem alle, som har vist saa stor Venlighed imod os gamle og fremmede Mennesker, og vi siger Gud Fader Tak, for vi tager det hele som fra ham, at han har vist sin Kærlighed imod os og har været med os med sin Førelse hidindtil, ligesom vi ogsaa har det Haab, at han ikke vil slippe os.

MINDER FRA NORDFYN

AF

LARS PEDERSEN

ARS PEDERSEN, der er af gammel fynsk Gaardmandsslægt, er født 1835 i Martofte, Stubberup Sogn ved Kerteminde. Medens Lars Pedersens Fader, der var i Unaade hos Kammerherren paa Schelenborg, rejste til Jylland og købte en Gaard paa Homaa Hede, blev Lars tilbage hos sine Bedsteforældre og blev opfødt dær. 1863 blev han gift med sit fire Aar yngre Bysbarn *Johanne Marie Andersen*, de fik en lille Ejendom paa 11 Tdr. Land paa Magtenbølle Mark i Vissenbjerg Sogn. Lars Pedersen var med i Krigen 1864, men vendte uskadt tilbage. 1866 flyttede Ægteparret tilbage til Martofte, hvor de overtog *Johanne Mariens* Fødegård. Det blev et lykkeligt Hjem og et langt Samliv. 75 Aar gammel begyndte Lars Pedersen at nedskrive sine Erindringer i en Række Afsnit, hvor han fortrinsvis lægger Vægt paa det almene, mindre paa sine personlige Oplevelser. Hans Erindringer bliver derved i særlig Grad kulturhistorisk værdifulde.

En Del af Stoffet er nedskrevet efter, at Lars Pedersen og Hustru 1913 havde holdt Guldbryllup. Det sidste Stykke, han fik affattet, er »Et lille Minde fra Kolds Komme til Dalby«. Kort efter maatte den hidtil saa stærke Mand underkaste sig en svær Operation, og efter den Tid kom han ikke rigtig til Kræfter

mere. Han døde 1915, ca. 80 Aar gammel, og blev begravet paa Stubberup Kirkegaard.

I det følgende gengiver jeg de Uddrag af Lars Pedersens Optegnelser, der kan have Interesse for større Kredse til Oplysning om nordfynsk Bondeliv i gamle Dage og Friskolens Historie.

OM SLÆGTEN fortæller Lars Pedersen forskellige Træk. Hans Tipoldefader hed *Mads Pedersen*, han var født 1715 i Egensø og havde fire Sønner, om hvem de gamle fortalte, at de var de fire stærkeste Karle paa Hindsholm. De fik hver en Gaard. Den ældste af dem, *Peder Madsen*, var født 1744, og om hans store Styrke berettes der forskellige Træk, og herom fortæller Lars Pedersen følgende: Der avledes dengang mange Ærter paa Hindsholm, og de kunde afsættes til højere Priser i Odense end i Kerteminde. En Jagt sejlede saa om i Dalbybugten og tog Ærterne om Bord, idet Bønderne kørte lidt ud i Vandet, hvor en Jolle kom og sejlede nogle Tønder ad Gangen ud til Skibet. Dengang da Jollen kom, og Aarerne pjaskede lidt i Vandet, blev Peder Madsens Heste bange og sprang frem. Søfolk var forhen studse og regnede ikke Bønder for noget, de sagde: »Hvad er det for Dreng, der ikke kan holde Hestene!« Saa tog Peder Madsen en Haand i hver Ende af en Tønde Ærter og smed den ned i Jollen med saadan en Kraft, at Jollen nær var gaaet til Bunds. Saa tav Søfolkene. Dengang da han som ældre skulde køre med Hovkorn fra Schelenborg til Kerteminde, sagde en til ham: »Ja, nu er du for gammel, Per Madsen, nu kan du ikke mere løfte en Tønde Korn paa Nakken.« Han tog saa Sækken i Snutten, dinglede lidt frem og tilbage med den og hev den saa

op paa Nakken. I vor Tid skal der en temmelig god Karl til at tage fire Skæpper paa den Maade.

Peder Madsen havde en Søn, der hed *Lars Pedersen*, han var født 1777. Han var baade en klog Mand og en selvstændig og slagfærdig Natur. 1828 kom der til Byen en ny Skolelærer, han kom om hos Lars Pedersen, de sad i Dagligstuen; dengang var der ingen, der havde Gæstestue. Børnene kom ind og var vel ikke helt rolige. Saa sagde Degnen: »Jeg ønsker ikke, Børnene skal være i den Stue, hvor jeg er.« Den gamle svarede: »Børnene er det bedste, jeg har, dem kan jeg ikke vise ud.« Den samme Degn havde en Soldebroder i Degnen i Viby, saa laante han en lille brunblisset Hoppe af Lars Pedersen at ride paa. En Gang havde han faaet vel meget af de stærke Sager og faldt af, da han red hjem. Hoppen stak af, og han maatte gaa bagefter til Martofte. Han kom om næste Dag og var vred: »Det skal hun komme til at fortryde. Hun skal ordentlig blive banket igennem næste Gang.« »Nej,« sagde den gamle. »Det skal jeg vise hende,« sagde Degnen. »Nej,« sagde den gamle, »De faar hende aldrig mere,« og han holdt Ord.

Af Lars Pedersens fire Sønner drog to til Jylland, *Peder Larsen* fik en Gaard paa Homaa Hede, *Rasmus Larsen* en Gaard i Øster Gjesten ved Kolding, *Lars Larsen* fik en Gaard i Stubberup og *Anders Larsen* Fødegården i Martofte. Om den første handler følgende Afsnit.

VOR FAR. Et lille Bidrag til en Biografi af Peder Larsen paa hans hundredaarige Fødselsdag den 20. April 1913.

Peder Larsen, vor Far, Bedstefar og Oldefar kom til Damgaard paa Homaa Hede 1840. Han blev fødtovre paa Fyn i Stubberup Sogn, Martofte By, d. 20.

April 1813. Hans Forældre var Gaardfæster *Lars Pedersen* og Hustru *Kjersten Larsdatter*. Peder var den ældste af seks Søskende, fire Sønner og to Døtre. Han voksede stærkt og blev en stor og kraftig Karl, som gjorde god Nytte i Hjemmet. Da han var 20 Aar, kom han paa Sessionen; han var bestemt til at skulde være Gardist, men dengang laa Hestgarden i 6 Aar og Fodgarden i 5 Aar. Det var en slem lang Tid, men saa var Lars Pedersen godt kendt med Godsforvalteren, der tillige var Lægdsforstander og boede paa Sofiendal, og han fik gjort ud, at Peder Larsen slap for at blive Gardist, hvorimod han saa skulde være Grenader. Disse var ligesaa store Karle som Garderne, og de stod ogsaa Vagt ved de kongelige, men de stod uden for Døren, hvor Garderne stod indenfor. Men saa havde de den Fordel, at de slap med at ligge Soldat i 3 Aar. Det var 1835, han rejste til København for at aftjene sin Værnepligt. Rejsen til Hovedstaden var dengang meget besværlig, Befordringsmidlerne var daarlige. Der var 17 Mand, der lejede en Mand til at køre dem fra Korsør til København. Hver Mand havde en god Madpose og lidt andet Tøj, saa det blev altfor stort Læs til to Heste. Det gik derfor kun i Fodsgang hele Vejen, og saa maatte det jo vare længe, da der som bekendt er 14 Mil mellem de to Byer.

Peder Larsen kom til at ligge paa Sølvgadens Kaserne 4. Etage, hvor der var 74 Trappetrin oppefra og ned i Gaarden. Der laa 12 Mand paa Stuen, hvoraf de 6 var gamle, de øvrige 6 Rekrutter. Det var dengang almindelig Skik, at de unge Rekrutter skulde besørge alle Ærinder for de gamle. Det gik en lille Tid, men de blev misbrugt og maatte af Sted meget tiere, end det var nødvendigt, mest efter en Pægl Brændevin, Øl for en Skilling, saa efter Skraatobak,

Salt, Blanksværte og mere. Det syntes Rekrutterne omsider blev for galt, og de unge havde paa Fornemmelsen, at de var de stærkeste, og blandt dem var der en nede fra Jersore paa Fyn, som var ualmindelig stærk. Han og vor Far blev saa enige om, at nu skulde det være forbi med at lade sig udnytte paa den Maade, og den, der nu først fik Ordre til at hente noget, skulde sige nej, og saa stod de Last og Brast. Vor Far fik Besked om at hente en Pægl Brændevin, men han sagde nej, det maatte de selv besørge. Saa sprang en lang en op og greb vor Far i Krebsen, men han laa straks paa Gulvet, den næste tog Jersore, og dermed var Magten taget fra de gamle. Rekrutterne blev nu lidt overmodige, de bankede i Bordet og kommanderede en Mand til at hente for en Skilling Skraa, de kom selvfølgelig ikke, men det har nok pint dem at blive saadan behandlet af nogle Rekrutter. Soldaterne fik kun lidt i Lønning, vistnok 8 Skilling om Dagen, men saa havde de kun Øvelse om Formiddagen og maatte tage sig en Tjeneste om Eftermiddagen. De kunde let faa Plads alle sammen, men det var selvfølgelig ikke til høj Løn. Vor Far havde Plads ved en rig Premierløjtnant, som havde to fine Damer til sin Opvartning og saa vor Far til at gaa Byærinder og hjælpe med, hvad andet der var. Det var en udmærket Plads, han fik en god Behandling, levede højt og fik en god Løn, og alt, hvad der levnedes fra Maaltiderne, Flæsk, Kød og andet, som kunde puttes i Lommen, maatte han tage med sig paa Kasernen til sine Hindsholmske Kammerater. De har siden tidt fortalt, hvor glade de var, naar Peder Larsen om Aftenen kom op paa Kasernen, thi han havde næsten altid noget i Inderlommen paa Bajstrøjen, som de fik at dele. Officeren, han var Oppasser ved, var meget flink, og det skete tidt, naar de havde Brug

for Per hjemme, men det var hans Tur at komme paa Vagt, at han gav ham Penge til at leje en anden Mand for i sit Sted. De to fine Frøkener var ogsaa meget flinke mod deres Oppasser, de beundrede tidt hans pæne velformede Hænder, særlig hans Negle med de pæne Halvmaaner paa var de ved at misunde ham. Selv som gammel holdt han sine Hænder rene og pæne, skønt han aldrig brugte Sæbe.

Han havde gode Dage, men han har tidt sagt, at det tungeste, der er mødt ham her i Livet, var, dengang han fik Underretning om, at hans to Søstre, Karen og Ane Marie, var druknede, da de var gaaet i Store Bælt for at bade. Der er et Sted dernede, hvor Dybet gaar tæt ind til Strandbredden, den yngste gik først ud og gik under, saa vilde den anden tage hende, men hun gik ogsaa til Bunds. De var 11 og 13 Aar gammel. Det var et haardt Slag for Forældrene og Brødrene. Det var to nydelige Piger, den ældste var ualmindelig godt begavet og afholdt af alle, som omgikkes hende. Budskabet om Søstrenes Død pinte vor Far svært, han kunde ikke fortælle det til nogen, men om Natten var der en, der vaagnede og spurgte: »Hvad er der dog i Vejen, Martofte, hvorfor græder du?« Han fik nu fortalt, hvad sørgeligt der var hændet ham, og det lettede maaske lidt, at han fik Deltagelse hos sine Kammerater. Omsider naaedes Enden paa de 3 Aar, og Glæden var stor ved at gense Hjemmet og de kære derhjemme. Vor Far havde tjent nogle Penge derinde i København og havde saa købt en rigtig pæn Æske at gemme dem i. Der var ingen Sparekasser dengang, og heller ikke var det almindeligt, at Børnene selv gemte Penge, den fælles Pengekasse stod Forældrene for. Han sagde saa til sin Mor: »Her er nogle Penge, dem maa du have, men Æsken skal Ane have.« Hans

Mor var glad nok ved Pengene, men vilde gerne have Æsken ogsaa, den kunde hun ikke unde Fars Kæreste, men det blev, som han havde bestemt.

Han tog nu Plads hjemme i Martofte som Gaardbestyrer hos en Enke, det var for Resten hans Kusine, og udførte dær et godt Arbejde. Der hvilede dengang en meget stor Hoveripligt paa Bøndergaardene og paa Husene med, Folk var svært under Kontrol. Naar de kom til Hove, var der Forvalter og Ladefoged, som fordrede ubetinget Lydighed. Engang var de med paa Schelenborg og skulde køre Korn; nu var det almindeligt at køre ned om Aftenen for at binde nok et Baand om Negene; naar det var besørget, lavede de sig et Leje, hvor de saa sov til næste Morgen. Saa spændte de Hestene for Vognen, fyldte *Haverne*¹⁾ og satte Hjørnenegene, og saa var alles Øjne rettede mod Ladefogden, som gerne red op paa et højt Punkt, hvor han kunde ses af alle, thi ingen maatte begynde at læsse, førend han rakte Huen i Vejret. Men saa engang var der nogle, som stille listede det ene Neg op efter det andet. Andre, som saa det, gjorde ligedan, og snart var der fuld Fart paa hele Linien, endda Ladefogden ikke havde givet Signal. Nu gik det, som det gjaldt Livet. Det var saadan ved alt Hovarbejde, at alle satte en Ære i at blive først op med Læs. Ladefogden red sporenstregs hjem og fortalte, at de havde begyndt at læsse uden hans Tildelse, og Kammerherren af Sted, alt hvad han kunde, og mødte dem saa ved Indkørselen og var gruelig gal. Peder Larsen var første Mand, og saa skulde det særlig gaa ud over ham. Den gamle Kammerherre var en Mand, der kunde raabe, skælde og bande som kun faa, men Peder Larsen var ingen Kujon, der tog

¹⁾ *Haverne* kaldes paa Fyn Sidefjælene paa en Høstvogn.

imod alt, han forsvarede sig og sagde, at han begyndte ikke først, men da han saa, de andre læssede, mente han, at der maaske var givet Signal, uden at han havde bemærket det, men det vilde den gale Kammerherre ikke høre noget om, han raabte af fuld Hals: »Du er Dælen æde mig en Æsel! Du skal aldrig faa noget paa mit Gods!« Men Peder Larsen svarede ham straks: »Jeg har jo heller aldrig forlangt noget.«

Da omsider han og vor Mor vilde giftes, vilde han godt nøjes med et Fæstehus i Martofte med 12 Skpr. Land, som netop var ledigt, men paa Grund af Herremændens Trusel kunde han ikke ydmyge sig for denne Person og gaa ned til Herregaarden og forlange det Hus i Fæste, han vidste nok, at de dernede havde *en sort Bog*, hvori alle blev indskrevet, som havde vovet at have en Mening og ikke fuldtud var underdanige over for Kammerherren og hans hovne Forvaltere og Ladefogder.

Dette, at vor Far kom i Miskredit hos Herren paa Schelenborg, blev hans store Held, og det blev til Gavn for hele Efterslægten. Vor Far fik *Simon Skytte* med her til Grenaaegnen, hvor han saa købt Damgaard paa Homaa Hede for 900 Rdl. Der gik dengang et Stykke Jord ind i Lyngdalsmarken, men da det i Begyndelsen kneb med Pengene, solgte han dette Stykke til David paa Lyngdal for 200 Rdl. Han vilde gerne senere have givet 2000 for at faa det tilbage, men det kunde ikke lade sig gøre.

Det var den 23. Marts 1840, at Peder Larsen rejste til Jylland. Hans Broder, Anders, fulgte med, de havde 4 Heste og kørte med 2 Vogne. Denne Rejse ansaas af Folk dengang for meget besværligere end at rejse til Amerika nu om Stunder. Vor Mor og Broder Rasmus, som dengang var 7 Uger gammel, kom tillige

med noget Tøj og et Par Faar i en Fiskebaad, de blev sejlet fra Kerteminde og til Grenaa og kom derop i god Behold.

Her var nu noget at tage fat paa. Gaarden var meget forfalden. Vor Mor og hendes Søster Karen, som var med, tog nu fat paa at kline og kalke og gøre rent, hvortil der trængtes, og Far og hans Broder tog fat paa Markarbejdet, det hele var i en daarlig Forfatning, og det meste var overgrøet med Lyng. Da de havde saæet lidt Foraarskorn, saa arbejdede de næsten hele Sommeren i Lyngmarken. De havde kuns lidt Kreatur, blot 4 Køer og 2 Faar, foruden de 4 Heste. Jorden havde ingen Gødningskraft, og den raa Jord vilde ingen ordentlig Afgrøde give, førend den blev merglet, og Mergelen skulde hentes ovre i Mikkel Konges Mark, men saa kunde der ogsaa gro godt Korn. Omsider blev der fundet god Mergel paa selve Marken, men det var et stort Arbejde at faa fat paa den. Der var 3—4 Alen, som skulde fjernes, førend de naaede Mergelen. Den var udmærket god, der var 3 Slags, først 4—5 Alen *Lermergel* fuld af Kridt, et lignende Lag, som vi kaldte *Sandmergel*, den var haard at arbejde i, men laa den Vinteren over, var den løs som Aske; i Bunden var der *Rustmergel*.

Rasmus og Lars [Fortælleren] var med at mergele de sidste 4 Tdr. Land, og i de Dage svigtede vor Far ikke Arbejdspladsen; han læssede hvert eneste Læs af, og den fik et godt Lag. Han sagde tidt, at hver Skovfuld var 4 Skilling værd. Den er vist meget mere værd, uden Mergel kom Lyngen igen, men efter Merglingen groede det gevaldig. Besætningen blev større Aar for Aar, og Held og Lykke fulgte.

I 1848 købte vor Far Mosegaarden ved Aalsø for 2500 Rdl. foruden en lille aarlig Afgift. Der var dengang 54 Tdr. Land, denne Gaard blev saa bortfor-

pagtet til Simon Skytte paa 10 Aar. I 1852 havde de Damgaarden ombygget, og solidt skulde det være; der brugtes rigtig haardbrændte Sten, som alle kom i en Balje Vand, førend de kom til Mureren, ellers trak de for hurtigt Vædsken af Kalken, og da blev Muren ikke saa stærk. Denne Metode gennemførtes fuldt ud, naar han skulde bygge. Senere købtes for 1100 Rdlr. en Eng ved Grenaa, hvorpaa der avledes nogle og tyve Læs Hø hver Sommer. Det kom ogsaa Marken tilgode.

I 1858 byggedes der Staldlade paa Mosegaarden, og faa Aar efter var denne gamle Gaard ogsaa helt ombygget, Velstanden steg, de fik en udmærket Besætning og har paa Dyrskuerne hentet flere gode Præmier hjem, vist nok syv 1ste Præmier for en brunblisset Hoppe. Der blev ogsaa holdt Hingste, hvoraf vi ældste kan huske tre, særlig den første bragte mange Penge til Huse.

Nu var de glade ved at bo i Jylland, og skønt Rejsen var besværlig, besøgte de flere Gange Fyn. Tre Gange var de kørende herover, de kørte saa hjemmefra om Aftenen, næste Aften naaede de Horsens, det var 15 Mil det første Døgn, næste Dag naaede de Etterup, en By tæt ved Gribsvad Kro, og nu havde de 7 Mil til den tredie Dag, ialt 32 Mil. Dengang kendte Bønderne ikke til Fjedervogne. Den sidste Gang de var kørende her til Fyn, hang Stolene i Læderremme, hvad dengang ansaas for meget fint. Om sider kom Jernbanen, og saa var Rejsen baade hurtig og behagelig.

Der var et meget godt Hjem i Damgaard. De omgikkes Folkene godt og skiftede sjælden. Peder Larsen var Sognefoged to Gange og var godt regnet blandt Befolkningen. Dengang Prins Frederik, senere *Frederik den Ottende*, hentede sin Brud, *Prinsesse Louise*,

hjem fra Sverrig, da kom Herredsfogeden i Grenaa op til Damgaard og bad om, at Peder Larsen og Hustru vilde rejse til København og repræsentere Grenaaegnen ved Kronprinseparrets Hjemkomst. Det gik de ind paa, og de var med i den store Forsamling, der stod ved Toldboden, dengang Kronprins Frederik steg i Land med sin unge Brud.

Omsider, vistnok 1865, købte vor Far Jens Vesters Gaard i Homaa, den var ikke nær saa stor som de andre Gaarde, han købte, men Priserne var steget, saa denne kostede 10 000 Rdl. Her blev Sønnen Rasmus Bestyrer. Da han en Tid efter agtede at gifte sig, vilde han ikke til Præsten for at bestille Lysning, før end han havde et Hjem at fører Konen ind i. Saa gik Far ind paa, at han fik Skøde paa Gaarden.

Karen Marie og Knud fik Mosegaarden, og Broder Per fik Damgaard. Vor Far var kuns 54 Aar, da han afstod sine tre Gaarde, men Forældre kan ofre meget for deres Børn.

Saa rejste vor Far til Thorsager og købte Gaarden Nyskov til Broder Niels¹⁾, men han var dengang mindreaarig, og vore Forældre tog saa derud og bestyrede Gaarden. Niels besøgte nu flere Højskoler og aftjente sin Værnepligt, og da han blev myndig, giftede han sig. I Mellemtiden havde Broder Peder købt en Gaard i Grenaa, hvortil hørte 22 Tdr. Land Pløjejord og et godt Stykke Eng. Der tog saa Forældrene ind og bestyrede dette Landbrug, indtil vor Mor døde 1884. Saa tog vor Far Ophold hos Rasmus i Homaa og havde nu opgivet at arbejde. Han havde nu Lejlighed til at gæste de forskellige Hjem, hvor han altid var velkommen.

¹⁾ Niels Pedersen=Nyskov, (1850–1922), Gaardejer, Folketingsmand for Grenaaekredsen fra 1895, i en Aarrække Folketingets Formand og Statsrevisor.

Den ældste Broder, Lars, havde nu faaet en Fæstegaard i Martofte, Broder Jens, der som mindre altid var sin Mors Kæledægge, blev som større meget selvstændig og gik sine egne Veje. Han var velvoksen og meget godt begavet, men han var kommet ind i noget Sektvæsen og vilde ikke tage imod noget Raad, hverken fra Mor eller Far eller andre. Han drog saa til Amerika; han kunde nok forsvare sin Tro, og at han mente det ærligt, er sikkert, saa vi har intet at bebrejde ham, men det pinte Mor og Far svært. Han døde efter faa Aars Ophold i Utah. —

Efter vore Forældres seks Børn er der kommet en Del Børn og Børnebørn, sikkert henimod Hundrede. Det er gennemgaaende en sund og kraftig Slægt, som nok kan gøre sig gældende, hvor den kommer frem.

Jeg tænker, vi let kan enes om, at vi, hele Slægten, har meget at takke vore Stamfædre for, ikke alene de temmelig gode økonomiske Forhold, vi gennemgaaende er kommet ind under, men vi har, naar vi selv vil, en anden god Arv efter dem. Der var i deres Tid kommet en kristelig Bevægelse i Homaa og Aalsø Sogne, vore Forældre tog Del deri, de gik med til Forsamlinger, hvor der førtes gode Samtaler, der blev læst op af gode Bøger og Blade f. Eks. »Budstikken«¹⁾ og der blev sunget meget, men altid i Brorsons Salmebog. Vi Børn fik at mærke, at vore Forældre var gode troende Mennesker, som gerne vilde det bedste. Det gjorde Indtryk paa os Børn, men vi har ikke noget at rose os af. Selv om slet Tale, Svir og Banden gennemgaaende er udelukket i Slægtens Hjem, selv om vi lærte af Forældrene, at vi skal love, takke og bede, og selv om vi holder dette, er det kun, som det sig hør og bør, og ikke noget at prale af. Men des-

¹⁾ Udgivet af Pastor F. E. Boisen (Se »Friskolefolk« I, S. 70).

værre, vi staar nok langt tilbage og kan ikke undskylde os med, at der i vor Tid er saa meget, der lokker og drager nedad, men lad os hver især, baade unge og gamle, arbejde for, at det maa gaa fremad, fremad mod det store Maal. —

Vi kan sikkert allesammen være enige om, at vi har Grund til at hædre vore Stamfædres Minde, og nu paa Peder Larsens hundredaarige Fødselsdag vil vi ønske, at Mindet altid maa agtes, æres og bevares i Slægten. —

VOR MOR. Et lille Bidrag til en Biografi. Det var ikke Pengene, der gjorde, at vor Far bejlede til vor Mor. Hendes Far var en lille klog Mand, han kom i Proces med Kammerherren, og i den Tid da vandt Herremændene altid. Selv om Bonden havde den soleklare Ret, saa skulde Sagen nok blive trukket saadan i Langdrag, at Bonden blev blanket af, saa han mangede Penge til at føre Sagen videre. Saadan gik det Mors Far, han blev ganske blank, han havde ellers tidligere gaaet med 7 Ure i Lommen. Følgende Ord efter ham holder sig endnu i hans Hjemby: »Kan vi ikke faa andet at dyppe Kartofflerne i, saa kan en Bitte Smør gaa an.«

Vor Mor var en smuk Kvinde, havde et frisk Udseende, var rød og hvid, velvoksen og godt bygget. Hun og hendes tre yngre Søstre var, efter hvad der er fortalt af deres jævnaldrende, ualmindelig dygtige til al Slags Kvindegerning, enten der skulde arbejdes ude eller inde. Kom de paa Høstageren, kunde de sige: »Gaa bare fort, vi skal nok tage fra!« Til indvendig Syssel var det ligedan. Der fortælles, at de kunde karte 2 Pund Uld om Dagen og endda benytte Aftenen til Syning. I gammel Tid var det almindeligt, at de i hver Gaard havde en Møllesæk til 12 Skpr. Rug, hvad der passede til Ovnens Størrelse. Den kun-

de de tage paa Sækkebænken og bære hen i Dejgtruget.

Vor Far tog først af Pige flokken og tog heller ikke fejl. Han fik sig en ualmindelig dygtig Kone, hun forstod at varetage den omfattende Gerning, der er i et Hjem, hvor der er mange Børn og Tjenestefolk. I Førstningen de kom til Jylland, tog hun Del i alt muligt Slags Arbejde baade ude og inde, hun var baade kraftig og udholdende og tabte ikke let Mødet. Efterhaanden som Kaarene blev bedre, fik hun god Hjælp, saa holdt de tre Piger, men hun forstod at sætte dem i Trit, og der var nok at gøre. De holdt mindst 20 Malkekøer, og dengang blev Mælken behandlet i Hjemmet. Der skulde kærnes hver Dag, og der blev lavet en Mængde Ost, særlig i den Tid, der kom Faaremælk iblandt. De holdt nemlig 20 Faar, og de blev født godt. Alle Lammene blev taget fra paa samme Tid, og saa blev Faarene malket, og denne Mælk kom i Ostekarret, og da Faaremælk er fed, saa blev Osten i den Tid ualmindelig god. Men 20 Køer at malke 3 Gange daglig og 20 Faar 2 Gange det gav Arbejde til Pigerne, desuden passede de noget Opdræt og hjalp til i Marken, de spredte Gødning og var alle med baade i Hø- og Høsttiden, saa der var fuldt op at gøre, men vor Mor kunde beholde Pigerne længe, saa hun har maattet kunne forstaa at omgaas dem godt.

Vor Mor forstod at lave god Mad og kunde endda holde godt Hus med Sulevarerne. Hun var ogsaa dygtig til at lave Smør, hun fik altid Ros for Smørret, saa der var Folk i Grenaa, der sikrede sig i Tide for at faa Smør fra Damgaarden. Hun lavde ogsaa meget Tøj. Der avledes Hør, som de selv gjorde i Stand, og der blev jo en Mængde Uld af de mange Faar og Lam. En Del blev spundet hjemme; hvad de ikke kunde overkomme, blev sendt ud til Kvist i Grenaa

og blev lavet til Klæde paa hans Fabrik. Det kunde nok gøres behov at lave noget i Forskud. Der var jo Brug for meget, efterhaanden som de fik flere Gaarde. Der skulde ogsaa meget til til de mange Drengene, de var slemme til at tage Livtag, og Tøjet revnede tidt.

Der er et gammelt Ord, som lyder saadan: En Kone kan slæbe mere ud af en Bagdør, end en Mand kan køre ind af en Port. Der er noget i det. Vor Mor var gavmild og gav meget hen til de fattige. Koner, som var kommet paa Livets Skyggeside, kunde komme og blive saadan udrustede, at de gik glade hjem. Der skete intet i Smug, men hvor der hjælpes paa den Maade, forringer det ikke Hjemmet, det bringer snarere Velsignelse.

Vor Mor vilde nok, det skulde gaa muntert til i Hjemmet, hun havde en god Stemme, men Far var dog den sikreste til at slaa Tonen an. Vi kunde ikke høre nydeligere Sang, end naar de i Forening sang om »Jefta den Gileads Mand« og mange andre Sange. Vor Mor havde en stærk Hukommelse, hun kunde gengive lange Rubrikker og efterligne Talere f. Eks. Pastor *Kappel* og ligedan *Bechmann*, der begge var meget daarlige Ordførere.

Mor var godt med paa, at Sønnerne kom paa Højskoler, det blev jo særlig Per og Niels, der skulde dygtiggøres, og det lykkedes jo godt, saa de senere kunde bruges til Formænd i store Foreninger, ja, selv til at være Lovgivere i vort kære Fædreland. De ældre Brødre, Rasmus og Lars, blev der ikke gjort noget for, det var ikke kommet i Gang med Højskolerne, mens de var rigtig unge.

Datteren Karen Marie var særlig Mors og Fars Øjsten. Der blev ogsaa gjort meget for at dygtiggøre hende. Hun var en Tid i Grenaa og blev meget flink til at sy, filere og brodere. Hun var en hel Mester

til at spinde og har taget 1. Præmie paa Udstillinger i Grenaa, baade for Spind og for andre fine Arbejder.

Vor Mor har i det hele fortjent at mindes af sine Børn. Vi kan i dette Tilfælde sige, som der staar i Bibelen, at da Far fik en Kone, da fik han en god Ting.

AGERBRUGET PAA HINDSHOLM. Agerbruget var i forrige Aarhundredes Begyndelse meget daarligt. Hidtil havde man jo næsten drevet Jorden i Fællesskab, i alt Fald havde Folk en Ager et Sted, en et andet Sted, og hver Mand havde Mark over 20 Steder. Disse mange smalle Agre voldte mange Ulemper. Dengang var det altid Drengene, der passede Kreaturet, og der skulde passes meget nøje paa, at de ikke kom til at tøjre ind hos Naboens. Det skete let og tidt, men saa havde man i hver By en *Stævne*, hvor hver Mand havde sin Sten at sidde paa. Der mødtes saa Mændene og Drengene i Byen hver Søndag Formiddag for at afgøre Ugens Stridigheder, og efter de gamles Udsagn gik det tidt varmt til.

Jorderne blev først udskiftede 1805, og nu laa det nær at antage, at der skulde ske god Fremgang med Avlsvæsnet, men Midlerne var smaa og Avlsredskaberne meget daarlige, saa der avledes kun lidt. Der var stort Besvær med at fodre Kreaturet om Vinteren, skønt de dengang kun havde en meget lille Besætning, som Regel en Ko for hver Td. Hartkorn. Hestene gik gerne ude til Jul, og hvis Frost og Sne ikke lagde Hindringer i Vejen, endnu meget længere. Det skete tidt i de Tider, at de hen i Vinteren, naar Halmen var sluppet op, maatte brække Taget af Husene for at faa lidt at fylde i Kreaturet. Med den lille Besætning blev der kun lidt Gødning, og naar Jorden ikke fik nogen Tilsætning og ingen ordentlig Behandling, groede der kun lidt.

Redskaberne, hvormed Jorden behandlede, bestod blot i en Plov, hvor selve Muldfjælen var af Træ, men maaske beslaaet med lidt Baandjern. Der var Hjul under Ploven, og den brugtes til om ved 1830.¹⁾ Der var som Regel 4 Heste for. Det skete imellem, at Plovmanden blev gnaven og lod, som han kylede Plovstagen efter Hestene, men ramte Plovkøreren, de havde nemlig dengang en Stage, der var til at skyde Græsroden bort fra Langjernet. Foruden Ploven havde de blot en firhullet Harve, som de kørte med uafbrudt, uden at det næsten kunde kendes. Jeg ved fra paa lidelig Kilde, at der i den østre Gaard i Martofte, hvor Jorden er noget sandet og slem med Senegræs, har været kørt med Harven 18 Overgange, uden at det næsten kunde kendes. Afgrøden efter en saadan Behandling blev jo ogsaa derefter. Naar der skulde høstes, var der en Pige til at binde op efter 2 Høstkarle, og de gamle fortæller, at der var dem, der var saa skrappe, at de tog deres Bindehose med.

Først omkring ved 1830 blev der begyndt at brakke Jorden i Martofte. Der var ved denne Tid en Forpagter paa Brochdorff, som hed *Becker*, han fik snakket nogle af Bønderne til at prøve Brakken, som saa efterhaanden vandt Indgang, da Folk saa dens Virkning.

Som Bevis paa de daarlige Tider kan anføres, at der var en Gaard i Martofte, som ingen vilde have, og da Herremanden ikke maatte lade Gaarden staa fæsteledig, gav han en Mand 600 Rdl. for at overtage Gaarden. Samme Gaard har i vor Tid indbragt Herremanden 14000 Kr. i Fæste, saa Tiderne har forandret sig.

¹⁾ Om Svingplovens Indførelse i Sydbyn se »Friskolefolk« I Side 43—44.

Omsider skete der dog nogen Fremgang, Plovene blev bedre, der kom støbte Muldfjæle paa, og omkring ved 1850 er jeg nær ved at paastaa, at Plovene var ligesaa gode som nu. Jeg kan huske, at jeg som 15 Aars Dreng pløjede med en Plov, der kunde gaa flere Favne, uden at nogen holdt ved den. Dengang havde vi ogsaa faaet Svenskharven, som nok kunde kradse i Jorden, og nu kom den ene Forbedring efter den anden.

Hvad der nu gjorde mest Skade paa Jorden, var Vandet. Paa de lavere Jorde blev der gravet Rander imellem Agrene, som dengang var 6—8 Favne brede. Disse Rander kunde nok tage Overvandet, men Grunden var sur, Dræning kendte vi ikke til dengang.

1850 afløstes Hoveriet, og da var Trearskrigen endt, saa nu blev der Mandskab til det store Arbejde, der nu stod for. Det kneb ellers i Krigsaarene, da var det mest Piger og store Drengene, der maatte udføre Arbejdet baade hjemme og til Hove. Pigerne var dengang med til at køre Gødning til Hove; Bakken Øst for Schelenborg kaldes Treledsbakken, dengang var den meget stejl, og vi havde kun Halskobbøl, saa Hestene var ikke lette at holde. Hos *Jens Rasmussen* i Martofte tjente der en Pige, som kørte Gødning, hun tog i begge Vognkæppe, naar hun skulde ned ad Bakken, gav los paa Tømmen og sagde: »Lad rulle Marie!« Derfra har vi den Talemaade.

Nu kom der nogle strenge Aar for de unge Karle, det gik løs med Dræning og Mergling. Det er næsten utroligt alt det Arbejde, der kunde udføres. Her var dengang ingen Tærskemaskiner, det hele skulde ordnes med Plejl, og vi avlede dengang ca. 300 Tdr. Korn i en Gaard. Alle Grøfter og Gærder blev gjort i Stand hvert Foraar. Vi skar gerne Tørv i 14 Dage, det ene skulde gøres og det andet ikke forsømmes. Vi begyndte tidlig om Morgenen og kendte ingen Kl. 7

om Aftenen. Men det var straks efter Hoveriets Af-
løsning, Folk var vant til at presse paa, alle vil være
»de villeste«. Ja, det gik strengt til imellem 1850 og
60, det vil enhver indrømme, som var med i den Tid,
de fleste er borte, og de, der er tilbage, er lige saa stive
som gamle Mergelheste.

Nu kom der gode Aaringer. Folk begyndte at tænke
paa finere Køretøj, den første Fjedervogn, der kom
til Byen, kom 1855. Folk begyndte lidt efter lidt at
abe efter, omkring ved 1870 havde hver Mand sin
Fjedervogn.

Det saa jo ud, som om Velstanden steg, men For-
dringerne til Livet steg ogsaa, alt skulde være finere.

Arbejderen havde nok af Arbejde, men Fortjenesten
var kun lille. Her er gamle Mænd, som fortæller, at
i 1840 fik de 10 Rdl. i Løn, og saa maatte de endda
være flinke henimod Skiftetid for at blive forlangt til
at blive i næste Halvaar. En Mand, der fik 10 Rdl.,
blev budt 11 Rdl., og saa flyttede han.

Foruden Pengene fik de lidt in natura, de fik saet
lidt Hørfrø, fik født et Faar, men dengang kostede et
Lam højst 5 Rdl. og tidt døde de, for Faarene fik
ikke andet end Ærtehalm og var tidt elendige om For-
aaret. Karlene fik ogsaa lidt Lærred og Vadmel, og
hjalp de med at karte om Vinteraftenen, kunde de
maaske tjene Hvergarn til en Vest.

Daglejerne fik 1 Mark om Vinteren og 24 Skilling
om Sommeren, men Konen og Børnene maatte ogsaa
gaa og bede baade om Mælk og Uld. Det hed og
saa dengang, at de tjente lidt, tiggede lidt og stjal
lidt. Om det passer, ved jeg ikke.

Efterhaanden blev Klædedragten forandret. Det
laa i Tiden ligesom nu – immer Forandring. Jeg
kan huske 3 gamle Mænd, der gik i Knæbukser med
Spænderne ved Knæerne, og de havde Frakker med

Metalknapper. Jeg husker ogsaa gamle Mænd med hvidt Arbejdstøj, de hvide Trøjer brugte unge Karle op i Halvtredserne, senere blev de lyseblaa. Gamle Mænd med lyseblaa Kofter husker jeg ogsaa, men nu er det snart forbi med alt det hjemmegjorte Tøj, nu skal det hele skal hentes i Kramboden.

LIDT OM HOVERIET, som af Beboerne udførtes paa Schelenborg og Brochdorff. Jeg vil begynde med Foraaret. Saa snart Vinteren var omme, og Jorden var til at komme paa, saa begyndte følgende Arbejder: Vi fik Tilsigelse om at møde i de saakaldt *Øksenhaver* ved Brockdorff for at læsse Enge. Dette bestod i at fjerne alt, hvad der fandtes, selv Køernes Affald maatte vendes og føres bort, det hele blev samlet og gerne opbrændt, Vi var mange om Arbejdet, og det gik med Liv og Lyst under Anførsel af en gammel Husmand.

Saa maatte vi til Schelenborg og grave den Jord i Urtehaven, hvor der skulde lægges Kartofler og sættes Kaal; endvidere maatte vi grave Humlepletten og sætte Stænger ved Humlen. Saa maatte vi i Bogen søskoven for at hugge Gærdsel til de mange Risgærder, som der i den Tid var at holde vedlige; vi havde lange Stykker til hver Gaard og paa flere Steder. Der var dengang store Jordvolde imellem Markerne, som skulde holdes vedlige. Hvert Foraar afholdtes der et Syn, hvor der mødte en Karl fra hver Gaard. For Herremanden mødte Forvalter og Ladefoged; hvad der blev kasseret, skulde saa gøres i Stand til en bestemt Tid. Der blev klistret paa disse Volde hvert Aar, saa de til sidst var saa brede, at der kunde køres med Heste og Vogn ovenpaa. Ude paa Brockdorff gik en Del af Hegnene til Stranden, hvor vi saa maatte slaa Stænger langt ud i Vandet, for at Kreaturet, som dengang gik løst, ikke skulde kunne gaa udenom. En Del af Heg-

nene ved Brockdorff var opført af Tang, hvorfor vi hver Aar maatte køre flere Læs Tang til at reparere med. Der maatte hvert Aar sættes en ny Kant paa; undertiden havde Køerne væltet flere Favne og lavet andre smaa Huller, hvor de kunde passere.

Naar Jorden saa var bekvem, begyndte Saatiden, og dengang blev alt pløjet om Foraaret. Alle Markerne var saa delt mellem samtlige hovpligtige, de var inddelt i 6 Roder med 9 Gaarde i hver Rode, som hver havde en Rodemand, hvilket Mændene skiftedes til at være. Hver Gaard havde sit bestemte Nummer, og den Orden maatte nøje følges. Naar vi saaede om Foraaret, maatte vi til Herregaarden om Morgenens at hente Saakorn til at besaa Lodden med. Det gik raskt baade med Pløjning og Saaning, og manges god Ungersvend fik her Lejlighed til at øve sig i at saa.

Naar Saaningen var overstaaet, maatte vi omkring og jævne alle Muldskud paa Grønjorden og ned paa Gaarden og save Brænde, rydde Husene, tjene Tæk-kemand og rygne Huse.

Imidlertid var Tiden inde, at Gødningen skulde køres ud. Der gik saa 6 Rodemænd ned for at dele den store Mødding i 6 Dele. Saa loddede de om Bytterne; de, der fik Bytte i Udkanten, kørte først. Vi stillede saa med 2 Spand Heste fra hver Gaard og med 2 Kuske, en Mand til at læsse og en Pige til at strø Gødningen, og der var fuld Fart paa hele Tiden, de vilde alle helst være først i det Sæt, de kørte, og naar de skulde læsse af, skete det undertiden, naar Fjælen var trukket op, at Krogen blev hugget saa langt ind, at næsten hele Læsset faldt paa eet Sted. »Aa-aa!» sagde vi saa, for at Ladefogeden skulde forstaa, at det var ikke Meningen, men det var sket af Vanvare. To Dage slog sjældent til, som Regel gik

der tre Dage, og naar vi saa var færdig ved Schelenborg, gik Turen til Brockdorff, og det var en strenge Tid for Hestene, da der hele Tiden kørtes omkap.

Saa kom Tiden, da vi skulde til Hove for at skære Tørv, dær maatte vi *koble, stable* og *køre i Hus*. Imidlertid var Græsmarkerne tjenlige til at slaa, og bagefter maatte Engene holde for. Det var almindelig Skik, at naar vi skulde slaa, saa begyndte vi, førend det var Dag. Græsset var, især paa Engene, bedst at tage i Duggen. Af den Grund maatte der skiftevis 2 Mand af hver Rode blive oppe for at løbe rundt og purre Mandskabet ud Kl. 1. Naar Rodemanden havde Mandskabet samlet og anvist, hvor der skulde begyndes, saa gik han til den anden Ende, skrabede noget sammen og tændte Blus, men det gjorde flere af Rodemændene, og det har da truffet, at Forkarlen har gaaet efter det forkerte Blus, det var ærgerligt, men de, der fik deres Græs slaaet af en anden Rode, moede sig kosteligt.

Naar man var færdig med *Byttet*, spistes der Frokost, og naar det var overstaaet, gik Forkarlen hen og lagde sit Slaatøj paa Jorden, Nr. 2 lagde sin Krykke paa den førstes Knap og saa fremdeles i Rækkefølge, først de 9 Karle, dernæst de 9 Andensvende. Var vi med 3 Mand, da var den tredie Pløjemanden, men de maatte ogsaa holde Trop. Naar nu den lange Række Slaaredskaber var lagt til Rette, blev der udnævnt 5 af Karlene, som skulde *lægge et Læg*, det var nogle Betingelser, som alle skulde overholde: Der maatte ingen arbejde for Husbonden, naar de kom hjem og havde forrettet en Hovdag. Ingen maatte sige til nogen, at det var Løgn i hans Hals. Ingen maatte hugge til sin Formand, naar de slog Græs, og der skulde loddess om, i hvad Rækkefølge der skulde køres, naar de skulde køre hjem, og der maatte ikke

køres udenom eller køres saa nær paa Formanden, at Vognstangen stødte mod Bagsmækken.

Ja, der var mange Ting, som skulde overholdes, ellers ifaldt man Bøder, som i Reglen bestod i visse Kvanta Brændevin. Vægrede en sig ved at betale sin Mulkt, saa havde de Ret til at tage hans Slaatøj og sælge. For Pigernes Vedkommende var der i Slaa-tiden ingen Regel.

Naar nu Græsset var vejret, saa mødte vi med 3—4 Mand for at sætte det i Stak. Naar vi kom derud, blev alle Mand stillet paa Rad og skulde vende Høet. Saa spistes der Mellemmad, og saa blev det delt i 9 Dele, og der blev loddet paa Bytterne, og saa blev der ordentlig sat Pres paa, for alle vilde være først færdig, og efterhaanden som de blev færdige, lød der nogle kraftige Hurraer.

Naar Græsmarkerne og Engene var slaet og Græsset stakket og kørt sammen, saa kom bagefter de mange Huller, som dengang var omkring i Markerne, og som først forsvandt, da Jorderne blev dræned. Disse Huller skulde være ordnede, til Kornet blev høstet; før kunde der nemlig ikke køres Hø, da disse Huller var midt inde i Kornet.

Hver Gang vi var til Hove at slaa, var Piger og Dreng med til *at holme* (strø Græs). Der blev i Slaatiden afholdt 2 Gilder, *det lille og det store Slaagilde*, det sidste blev altid afholdt den Dag, den sidste Græsmark blev slaet. Saa blev Forkarlen hjemme for at pynte Loen hos Oldemanden; der dansedes altid i Loen om Sommeren. Der var dengang kun en eneste Gaard i Martofte, hvor der var Fjællegulv i Storstuen, men det gik ligesaa godt paa Lergulvet. Folk var ikke vant til andet, og ved alt det Samarbejde, der var ved Hoveriet, blev Folk saa godt kendt sammen, at der ikke var Spor af Undseelse. Der blev

altid danset i bare Skjorte^s og Særkeærmer, Pigerne havde nemlig dengang allesammen *en Bul* uden Ær^s mer og havde derfor lange Ærmer i Særken. Det gik svært lystigt til ved saadanne Gilder; der blev sunget en Del, det var enten Kæreste^s eller Drikkeviser.

Naar vi stakkede Hø eller kørte det i Hus, saa var vi som Regel færdige til Middag, men ingen maatte forlade Pladsen førend Kl. 6 Eftermiddag, saa der blev drevet mange Løjer i denne Fritid. Ved Brock^s dorff var Havet jo nærved, der blev saa svømmet baade af Folk og Heste, Karlene brødes, sprang Buk og havde mange Slags Kraftprøver, Pigerne havde deres Sytøj med og arbejdede troligt. Undertiden naar det var i Øksenhaverne, enedes hele Flokken om at tage en Tur til Nordskov, og Folk derude var dengang som nu meget gæstfrie Folk.

Høsttiden kom saa efter Høhøsten. Saa snart Kornet var modent, kom Ordren til at høste; der mødte vi gerne med 4 Jern og en S sammensætter. Vi stillede hver ved sin Lod, og saa snart Signalet var givet, kan det nok hælde sig, at der var Pres paa, alle Karlene kappedes om at naa Enden paa Skaarene først, og Pigerne var ligesaa rappe, de skulde nok tage det lige af Krogene, alle Mand gjorde, hvad de kunde, og næsten mere. Vi kunde som Regel høste, sætte sammen og rive Jorden til lidt over Middag. Om Eftermiddagen blev der saa høstet hjemme. Saadan gentog det sig, efterhaanden som Rug, Hvede, Byg og Havre blev modent. Naar Kornet var tjenligt til at køre ind, fik vi Ordre at møde, vi kørte saa hen i Marken i Begyndelsen af Aftenen. Kornet skulde nemlig bindes med nok et Baand om hvert Neg, dette besørgede vi om Aftenen og lavede os saa et Leje i Kornet, hvor vi sov alle Mand, indtil det blev Dag.

Kornet maatte ikke køres sammen, før end Duggen

var gaaet bort, og ingen vovede at begynde, før Ladefogden gav Signal. Han red gerne op paa en Bakke, alle spændte Hestene for, og alles Øjne vogtede paa Fogden. Saa snart han lettede paa Hatten, var der ordentlig Pres paa, 2 Mand til at læsse, 2 til at række, 1 til at køre frem. En raabte: »Kør!« en anden: »Prr!« og det blev ved at gentage sig. Alle kappedes om at blive først op med Læs; til det første Læs bandt vi 2 og 2 Neg sammen for at faa læsset i en Fart. Naar en Mand fik Læssetræet op og Forrebet om, saa blev Bagrebet hængt over, og en stærk Mand hængte saa bag i, og saa i strakt Galop, til de naaede Ledhullet, saa gjorde de Holdt, mens Rebene blev bundet, de kom saa i Rækkefølge, allesammen i en Fart, som om det gjaldt Livet. Alle vilde være først med at faa Kornet kørt sammen.

Begrundet paa det meget Hovarbejde maatte Tiden tages svært i Agt hjemme. Vi stod op ved Kl. 2 om Natten, smurte Vogne, fik en lille Frokost og kørte saa flere Læs til Davretid, blev siden ved, alt hvad Remmer og Tøj kunde holde, til Stjernerne skinde nede. Dengang var der ingen Kl. 7. Naar Kornet var kørt sammen, var der gerne noget Tækkearbejde, hvor vi skulde være Haandlangere; bagefter rygnede vi saa Husene. Saa kom Efteraarspløjningen, alle Markerne skulde pløjes, og om Efteraaret skulde Urtehaven graves, og Humlen skulde plukkes; der var noget hele Tiden.

Der var de saakaldte *Langægte* paa 4 Mil til Odense, Nyborg og til Refsvindinge, sommetider skulde de hente en Gase af en ny Race eller køre en lybsk Hund til Refsvindinge, hvor der saa mødte en Vogn fra Taasinge for at hente Hunden derover; der skete tidt Misbrug med disse Ture.

Saa kom Tærskningen. Alt Korn maatte tærskes

med Plejl, Tærskemaskine kendtes ikke dengang. Af Gaardene i Martofte skulde der gøres 84 Tærskedage, vi maatte saa have Davren ved Lys og møde paa Gaarden lige i Dagningen. Kom vi ikke til bestemt Tid, blev vi jaget hjem og kunde saa komme næste Dag igen. Vi skulde tærskes 6 Udlæg, de 5 tærskede vi til Middag, det 6te Udlæg vilde *Tærskeren* ikke udlevere os før hen imod Aften, Dagen skulde jo gaa dermed. Bagefter skulde vi saa rense Kornet og bære det paa Loftet, som ikke skulde køres til Kerteminde. Der var ingen Viftemaskine før lige de sidste 4–5 Aar, Pigerne havde saa den Bestilling at møde med deres Sold i en Sæk og saa skumme alt det Korn i et Sold.

Den Mand, der var ansat som *Tærsker*, var tidt streng. Saa snart vi var færdige med et Udlæg, skulde det rystes og sættes i Rækker, og vi maatte ikke binde det samme i Knipper, førend *Tærskeren* havde gaet hele Rækken igennem og eftersat, om det var tærsket rent. Hvad han kasserede, maatte tærskes om. Naar Halmen blev bundet, blev den sat i en dobbelt Bue og baaret over i Koladen eller for det meste række det ind af Kvisthullet over det saakaldte *Rasphus*.

Naar Kornet skulde køres til Kerteminde, mødte alle Hovbønderne, men de skulde kuns køre med 4 Tdr. hver Gang, formodentlig en Bestemmelse fra den Tid, da der var saa daarlige Veje, thi førend Landevejen kom ud paa Hindsholm, var Vejen frygteligere, end de unge kan tænke sig. Saa længe der var Korn, mødte alle Bønderne efter 4 Tdr. Ved denne Kornkørsel havde *Tærskeren* ogsaa Kommandoen, og han skældte ud paa dem, der ikke var stærke nok til at løfte Sækkene, men paa Grund af sin Strenghed maatte han døje mange drøje Piller. Der var gerne nogen, der havde et Stykke Kridt i Lommen, og naar han

forlod Laden et Øjeblik, var han nemlig sikker paa ved Tilbagekomsten at finde sit Navn et eller andet Sted med en pæn Tilføjelse, f. Eks. Menneskeplager, Bøddel og somme Tider noget, der var meget værre. Vi lavede ham ogsaa Spilopper imellem; det var en gang, der kørtes Korn til Schelenborg; i den gamle Lade var der et Rum i Bagsiden, som kaldtes »Luen«, det var lidt langt at føre Kornet derud. Da det forreste Rum var fyldt op til Bjælkerne, skulde vi til at fylde det store Rum bagved, men det var der Raad for, der blev lagt nogle Neg, som gik lidt ind over Hullet og fremdeles lidt længer næste Læg, til sidst naaede vi Taget. Det var helt overbygget, og Glæden var almindelig, men o vel Tærskeren kom og vilde se, om vi satte det godt, og da han kom om bagved, sank det hele sammen med ham i det tomme Hul, det kneb for ham at komme op igen, og det kan nok hændes sig, at han var gal, han skældte dygtig ud, slaa gjorde han ikke, han turde vel ikke for vore Værgers Skyld, for vi var altid kun Drengene til at tage Korn, men han stak lige straks op og hentede den gamle Kammerherre *Juul*, og han var rasende gal, han kunde skælde ud, saa det forslog noget, og kunde han have kommet derop, saa havde vi ordentlig faaet Klø, men han var for gammel, men med sin Banden og sine høje Brøl kunde han ordentlig sætte os Skræk i Livet. Det var ikke altid, at Folk slap for korporlig Straf, de, der forsaa sig en Smule eller svarede igen, naar de fik Skældud, blev indskrevet i *den sorte Bog*.

Det var grueligt med det Hoveri, der skulde præsteres, Folk lystrede alle Ordre, de havde ikke mange Rettigheder. Det var strenge Tider for Bønderne, deres eget Arbejde blev forsømt, der var stort Slid paa Heste og Vogne, og der holdtes mange Folk. Vi kørte altid til Hove om Sommeren, og der var gode

Græsgange for Hestene. Om Vinteren gik vi, og Karlene bar saa Madtøjet, der bestod af en pæn, ren, hvid Madpose, som indeholdt et halvt Brød, en drejet *Boddik* med Smør, et Stykke Ost og en Æske med Æggekage, Posen hængte foran sammenkoblet med en *Lejel*, som hængte paa Ryggen, saa vi levede højt, naar vi var til Hove.

Det gik altid gemytligt til i Hovelaugget, og det gjorde raske Folk og dygtige Folk, som altid satte en Ære i at lave Arbejdet pænt og lave det i en Fart; der var en Kappelyst, som holdt sig længe efter Hoveriets Afløsning. De unge Folk var glade ved Hoveriet, vilde nødigt være hjemme, naar der skulde nogen til Hove, for dem regnedes det ikke for en Byrde, derimod var det en gruelig Plage for Husbonden saadan at stille med Folk, Heste og Redskaber og kun faa Utak til Løn, ja, det var en Byrde, som de, der ikke har kendt den, knap kan fatte.

I 1850 kom Loven om Hoveriets Afløsning, som vi frit kan sige er den bedste, som den danske Rigsdag endnu har lavet. Afløsningssummen for det store Hoveriarbejde blev for hver Gaard af Kommissionen og Voldgiftsmændene, hvoriblandt fandtes den bekendte ærværdige Bondemand *Thyge Hansen*, Ferritslev, ansat til den meget billige Pris 41 Rdl. 4 Mark 8 Skilling, saa det kan siges, Enden var god.

LANDEVEJE OG SOGNEVEJE. Vejene var i hele Omegnen i en meget daarlig Forfatning indtil 1830. Der blev aldrig gjort noget ved dem hverken for at lede Vandet bort eller jævne lidt paa Hullerne. Der blev intet Fyld kørt paa, saa i vaadt Vejr og særlig om Vinteren var de næsten ufremkommelige, hvilket ogsaa forstaas deraf, at der som nævnt kun kunde paalægges Hovbønderne at køre med 4 Tdr. Korn, dog 5 Tdr., naar det var Havre. Naar det ikke var absolut nød-

vendigt, kørte Folk aldrig, men satte sig altid paa Hesteryggen, enten de nu skulde til Kerteminde eller til Odense.

Her paa Kertemindeegnen blev der først 1830 begyndt at lave Landevej; at begynde med har det vistnok været frivilligt Arbejde af dem, der benyttede Vejene, her fra Martofte var de med at arbejde paa Landevejen Syd for Kerteminde. Den Vej benyttedes i den Tid af Hindsholmerne, naar de kørte til Odense, de kørte altid gennem Kerteminde forbi Geels Kro; fra Mesinge til Bregnør var Vejen ikke passabel, dær maatte der nemlig køres i Stranden Nord for Dæmningen, og var det Højvande, da var det jo farligt. Landevejen fra Mesinge til Bregnør er først anlagt nogle Aar efter, at Vejen fra Kerteminde til Martofte var færdig, og det Stykke Syd for Dæmningen endda nogle Aar senere. Det varede adskillige Aar med denne Hindsholms Vej, først 1842 naaede Vejen til Martofte, dengang var Arbejdet akkorderet til 4 Mænd i Martofte.

Det var paa Tide at faa Vejene ordnede, Syd for Martofte ved Stenkisten og længere ud gik Vognene i til Akslerne, saa opkørt var Vejen. Der er flere endnu levende, som kan huske, at der maatte køres over forbi Østergaard og ud ad Sandmarken dær, da Vejene ikke kunde passeres, og endnu levende Folk fortæller, at nede ved Schelenborgs Urtehave kørte Folk i Dynd og satte Heste og Vogn.

Landevejen blev meget god til Sommerbrug, men der kom i mange Aar kun Bakkegrus paa Vejen, om sider blev der hentet lidt Rullesten ved Stranden, men først da der kom slaaede Sten paa, og der kom en Amtstromle, blev Vejen saaledes, at den til enhver Tid havde Bærekraft.

Der blev ogsaa efterhaanden gravet af Bakkerne,

f. Eks. Skrædderbanken var saa stejl, at de, naar de havde en Smule Læs paa, altid maatte have 4 Heste for op ad Bakken. Det har ogsaa truffet, at en Mand for at lette Hestene har taget en Td. Korn paa Nakken op ad Bakken.

Med Kommunens Veje stod det kun daarligt til i forrige Tider. Indtil henimod 1850 passede de sig selv, saa begyndte man at køre lidt Bakkegrus paa og lede Vandet bort, saa Sommervejen var helt god. Nede paa den inddæmmede Strand imellem Langø og Marstoftte var det Stykke fra Vejledet til Langø indgravet før 1850, de øvrige Veje blev det først efter Trearskrigen, først det Stykke fra Korsvejen til Lussehavsledet, saa Vejen til Egensø og sidst den Vej fra Langø efter Bogensø. Der blev gravet store Grøfter ved begge Sider for at høje paa Vejen, og Fylden, der kom paa, blev taget i Egensø Borg. Indtil disse Veje blev ordnede, maatte Beboerne hver Vinter være forberedt paa at køre i Vand eller paa Is, thi Dæmningen, som 1818 blev sat imellem Egensø og Langsø, havde dengang ingen ordentlig Sluse, saa Vandet fra Stranden trængte ind, det var haardt at komme ud at køre, naar Isen hverken kunde briste eller bære. De kørte selvfølgelig heller ikke, uden naar Nødvendigheden bød det.

Med Sognevejene blev det efterhaanden bedre, de værste Bakker blev gravet af, Vejlebakken kan jeg huske der er gravet af 3 Gange.

Først efter 1870 blev der begyndt at hente Fyld til Vejene, men i ældre Tider var alt Kommunearbejde udført i Fællesskab af alle Beboerne. Folk narrede hinanden og narrede dermed sig selv. Skulde der køres Fyld paa Vejen, tog somme ikke mere paa Vognen, end de kunde have baaret i en Sæk, og den ene lærte af den anden at snyde. Nu er alt Samlingsarbejde op hørt, og det hele bliver liciteret bort.

MEJERIBRUGET FØR OG NU. I ældre Tider var det smaat med Udbyttet af Køerne. Her i Martofte er der ca. 5 Tdr. Hartkorn til hver Gaard, og Kobesætningen var ved 1850 tilnærmelsesvis 5 Køer i en Gaard. Besætningen kan jo nok kaldes lille, men vi kan dog med Rette sige, at den blev sultefødet. Der var dengang ingen, der kendte noget til Klid eller til nogen Slags Kager; altsaa slet intet Kraftfoder, det eneste, der kunde være Tale om, var en Smule Mask, naar Folk havde brygget, og naar der var lidt mere Kaal, end hvad der skulde bruges i Husholdningen, saa blev den skaaret og blandet med Masken. Der fortælles om en Mand, der havde en Ko, som nylig havde kælvet, saa fik hun 2 Urteskaalfulde paa noget Hakkelse (vi skar nemlig dengang Hakkelse til Køerne). Da Mandens Broder, som stod ved Siden, saa, at Koen fik 2 Skaalfulde, saa bandte han paa, at nu skulde han love for, at hun fik et rigtigt Pulver.

Køerne gav efter den Kost, de fik, kun lidt Mælk, de var som Regel ogsaa magre, og flere Steder maatte de tages i Halen, naar de skulde op.

Jorden blev ogsaa mager, thi den Gødning, saadanne Høveder kunde levere, var bare nogle tørre Knolde. Der er dem, som paastaar, at naar en Ko kom i Trav, kunde de høre Knoldene knalde sammen inde i dens Mave.

Det var først omkring 1860, at Folk her paa Eggen lærte Runkelroen at kende, men den blev kun benyttet meget lidt i mange Aar. Her var dengang en Landbrugslærer og holdt et Foredrag i Dalby; der blev spurgt ham om, hvordan vi bedst skulde dyrke Runkelroen, han svarede: »Det bedste er at saa Frøet i Bede ligesom Kaalfrø, og naar Planterne bliver passende store, plantes de ud.« Denne Fremgangsmaade blev Folk snart klar over var for besværlig. Jorden

blev kammet op, og vi lagde Frøet med Haanden. Saa fandt vi paa at lave et Hoved med 5 Tolde i og sætte Skaft paa, saa kunde en Mand gaa og trykke disse i Jorden, saa blev der lige langt mellem Hullerne. Omsides fandt et snildt Hoved paa at sømme Tolde paa et Hjulbørhjul, et Kvarter imellem hver to Tolde, og saa kørte vi ud ad Kammen, hvor Toldene pænt satte deres Mærker, hvor vi saa lagde Roefrøet i Hullerne. Denne Metode var vi stolte af, den mente vi var meget fint udregnet, og denne Maade blev brugt længe efter 1870.

Paa Bøndergaardene dyrkede vi op til 2, 3, 4 Skp. Land, det var det højeste. Skuffeplov kendte vi ikke, men brugte et almindeligt Skuffejern. Roerne var som Regel meget smaa, de blev jo saaet, hvor Jorden havde givet nogle Afgrøder. Der blev aldrig gødet til Roer, men det værste var, at de sad for tæt paa hinanden, vi nænnede ikke at tynde dem ud.

Vi kulede aldrig Roerne ned, vi kunde let faa Plads til dem i et Hus, dær blev de saa gemt, til Køerne fik Kalv, saa skar vi dem i Stykker, og de kom paa Hakkelsen. De golde Køer fik ingen Roer, de mal-kede kun lidt, saa Mælkeudbyttet var heller ikke stort.

Behandlingen af Mælken bliver heller ikke godkendt af Nutidsmennesker. Naar Malkningen var forbi, kom Mælken ind og blev siet op i nogle *Skalgryder*, om Sommeren fik den Plads i Mælkestuen, men om Vinteren i Dagligstuen. Der var slaet nogle Tværstykker paa Bjælkerne, som vi kaldte *Skranninker*, derpaa blev der saa lagt nogle Hylde ved begge Sider af Bjælken, og i den Tid var der ikke saa højt til Loftet, saa Pigerne kunde let naa at sætte Mælken derop. Dær blev den staaende, til den blev blaasur, som de kaldte det. Naar Fløden saa skulde skummes af, saa lod Konen Pegefingeren løbe rundt i Skalgryden, og

saa blæste hun Fløden af i en stor Flødepotte af Træ, denne Potte havde sin Plads i Kakkelovnskrogen.

Naar der skulde kærnes, foregik det som Regel om Aftenen, og Karle og Piger stillede saa rundt om Kærnen. Paa de Tider, hvor der var lidt Mælk, var der ofte samlet omtrent en hel Maaned, før der var noget at kærne af. Nede ved Bunden af Flødepotten var et Hul, hvori der sad en Told, som passede bestemt, den blev saa taget ud, og der blev tappet noget af, som saa blev varmet og kom i Kærnen sammen med Fløden, saa gik Kærnestagen ordentlig op og ned, ned og op, og vi maatte skifte tidt, vi kom hurtig til at puste ved disse raske Bevægelser. Somme Tider kunde det vare længe, inden der kom Smør, men hørte vi, at det begyndte at sige »Kjesten« nede i Kærnen, saa blev der almindelig Glæde. Vi var lige interesserede, Tjenestefolk som Konen i Huset. Smørret blev saa taget op, og Dagen efter blev det æltet, Konen gik saa det hele igennem med en Smørske, og var der noget, som ikke hørte hjemme i Smørret, saa blev det fjernet.

Vi kendte i gammel Tid ikke noget til Smørfarve. Græsmørret kunde nok blive gult, men om Vinteren var det ganske hvidt. Men Produktet var godt, smagte fortrinligt og stod ikke tilbage i Smag for det, der i vor Tid laves paa Mejerierne. Det har Folk maaske svært ved at tro.

Det gik meget smaat med Roedyrkningen i mange Aar, Folk var ikke rigtig kloge paa Nytten, de gjorde. I 1875 overtog Baron *Fritz Juul* Schelenborg og Brockdorff, han fik en Roeforvalter, der fik det hele i Entreprise, og nu sagdes der, at der paa Schelenborg blev avlet 14000 Tdr., det syntes vi var mange, men en Besætning paa 200 Kreaturer kunde let overkomme dem.

Iblandt Bønderne gik det smaat. Her i Martofte var indtil 1897 ingen Gaard, der havde større Stykke Land til Roer end 4 Skpr. Land, men om ved den Tid begyndte vi med 2 Tdr. Land, og nu begyndte Mejerierne at florere, og Roestykkerne blev saa 4—5 Tdr. Land.

I 1882 oprettede Gaardejer Krag i Mesinge et Fællesmejeri, her blev Mælken samlet fra alle Hindsholms Gaardmænd og Husmænd, men her var ikke mere, end de let kunde behandle Mælken fra hele Hindsholm. Her fra Stubberup Sogn gik en Mælkevogn ud fra Nordskov By, tog Byens Mælk, saa Martofte Udflytteres og Martofte, hvor tillige Egensø og Langø havde kørt deres Mælk, saa ved Kirkebroled satte Stubberupperne deres Mælk, den tog han med, Mælkevognen kunde let rumme det hele.

I 1892 byggede Poul Andersen et Mejeri, hvor han saa samlede Mælken fra Gaarde og Huse i Stubberup Sogn undtagen Bogensø. I Mesinge fik vi et Par Øre under Noteringen, men Poul vilde betale fuldtud efter Noteringen, og det var alligevel en god Tid at være Samlemejerist paa, thi Noteringen var lav, saa de ved Salg af Smørret fik indtil 7 Øre over Noteringen, Skummetmælken betales heller ikke højt, men Folk blev snart kloge paa, at Mejeristerne tjente Penge, og de blev saa efterhaanden klempt paa alle Maader, men det gik alligevel godt. Nu kom der snart Fart paa, nu i 1910 er Koantallet blevet fordoblet, og hver enkelt Kos Ydelse er ogsaa fordoblet. Nu faa Køerne ogsaa en Masse Roer, og saa faar de en Del Kraftfoder i Form af forskellige Slags Kager, Klid, Majs eller anden Grutning. I Almindelighed faar en Ko 3, 4, 5, 6 ja, indtil 8 Pund, eftersom de malker til og er i Skik. Den Vogn, der nu udgaar fra Nordskov, har ca. ligesaa stort et Læs fra Nordskov By alene,

som den havde for hele Sognet, mens den kørte til Mesinge, og nu gaar der hver Dag 9 Mælkevogne til Mejeriet, hvoraf de 6 Vogne har fuldt Læs til 2 Heste, og kan Smørprisen holdes oppe, vil det stige mere endnu.

Der har hidtil været Folk, der ikke har større Areal med Roer, end at Kørerne fik hver en Roe de søgne Dage, men to om Søndagen.

I 1900 gik Martofte Fællesmejeri over til Andelsmejeri og fik nu Navnet *Staalbæk* efter den nærliggende *Staalbæk*høj og *Staalbæk* Mose. Et nyt Mejeri blev bygget med god Indretning, pænt udstyret og med nye og tidssvarende Maskiner.

Naar vi tænker tilbage, saa er det store Forandringer og store Fremskridt, der er sket paa det her behandlede Omraade. Indtil 1855 var der ingen her i Martofte, der transporterede Mælken paa anden Maade end den, at Pigerne bar Mælken paa Hovedet. De lavede en Krans af Tøj, som de stoppede med Uld, denne Krans var lavet af mange forskellige Slags Tøj, jo mere broget, jo bedre. Den var for Resten pæn, den blev saa lagt paa Hovedet, og dær ovenpaa satte de Bøtten. Kraftige Piger kunde løfte 17 Kander Mælk paa Hovedet, de gik strunkt med Mælkebøtten og bandt altid paa deres Hose. Den her omtalte Maade har været brugt altid, saa langt tilbage de gamle kunde huske. Førend Udskiftningen 1805–06 var det Skik, at Malkepigerne fulgtes ad hjem om Morgen. De samledes paa en Høj ude i Anders Nielsens Mark ved *Snavegyden*. Højen fik saa Navnet *Bøttehøj*.

I 1855 lavede min Kones Broder en Vogn, hvorpaa Mælkebøtten kunde staa, og som hun saa trak, men efterhaanden blev der lavet Mælkevogne med rigtige Hjul under, Pigerne fik saa en Læderrem om Livet, hvori de trak Vognen, stadig bindende paa

Hosen. Omsider fandt man paa at sætte Hundene for, det var meget snildt, de kunde gaa alene, og de skulde nok passe paa ikke at komme Grøften for nær.

Da vi fik Mejeri, maatte Træbøtten afløses af en Blikspand, og efterhaanden maatte Mælkevojnene laves om, saa der kunde staa 2 Transportspande, og paa denne Maade gaar det endnu. Paa de større Gaarde har de begyndt at faa nogle smaa islandske Heste til at trække Mælkevojnene. —

Da Poul Andersen oprettede Mejeriet her ved Martofte, var her kun lidt Mælk, han begyndte med 2800 Pund om Dagen. Efterhaanden steg det dog lidt, saa der, da han 1900 solgte Mejeriet, var tæt op mod to Millioner om Aaret. Nu er vi kommet op paa over fire Millioner Pd. aarlig, og det er jo en stor Fremgang fra 1892 til 1911.

BRYLLUPSSKIKKE I 1863, ja, de holdt sig længere end-
da. Naar et Par unge Folk vilde giftes, saa var det første at bestille Lysning i Kirken. Det skulde helst gaa hemmeligt af, at Brudmanden med 2 andre Mænd tog til Præsten Lørdag Eftermiddag, saa det kunde komme frem i Kirken om Søndagen som en hel Nyhed. Bryllupperne holdtes i de Tider altid om Efteraaret, hvor ikke Nødvendigheden bød andet.

Otte Dage før Brylluppet fik Folk Indbydelsen, Familieskabet regnedes dengang langt ud, saa Bryllupperne blev som Regel store. Var Bruden fra Martofte og Brudmanden fra Langø, saa skulde hele Langø Rode bydes med, hertil hørte Egensø og Bogensø, saa Bryllupperne kunde somme Tider naa op til 150 Gæster og derover. Til at byde til Bryllup udenbys kom en Karl til Hest og red rundt Søndagen før, han blev nøje instrueret om, hvordan han skulde forrette sit Ærinde. Han skulde hilse fra — saa nævnte han Navnene paa den Mand og den Kone, som gjorde Bryll

luppet, og saa fra Brudgommen og hans Kæreste, — om de vilde være saa gode at møde hos dem Lørdag Formiddag Kl. 11 og følge med dem til Kirke og høre paa en kristelig Brudevielse og saa følge med dem hjem og spise deres Middagsmad og saa dele Glæden med Brudeparret, »og saa skulde jeg byde Sønerne til at ride og Døtrene til at være Brudepiger.«

Havde en Tjenestekarlt tjent længere Tid paa et Sted, saa regnedes han til Familien og blev ogsaa budt til at ride. I Byen og nærmeste Omegn gik saa en anden Gildesbyder med lignende Instrukser.

Nu var der Travlhed i Ugen før Brylluppet. Karlene pudsede Stigbøjler og hele Sadeltojet, Trense og Sporer og Hesten, de skulde ride. Pigerne havde dengang Hovedtøj og Sløjfer og meget andet, som skulde ordnes. Konen skulde sørge for *Føringen*, og dertil hørte meget, den nærmeste Familie og Bymændene mødte med en Tønde Øl, og det var godt fedt Øl. Alle disse Tønder blev saa stablet op over hinanden, paa Bagsiden blev Mandens Navn skrevet, for at hver kunde faa sin Tønde igen bagefter. Torsdag kom de udenbys med Føring, de fra Byen kom først om Fredagen, de kom med en stor Kurv, som indeholdt forskellige gode Sager, der var 2 Høns, enkelte gav Ænder, saa var der en stor Kop Smør og 10—20 Æg, og desuden havde de en Specie til Flæsk. Saa fik de et lille Hvedebrød i Kurven hjem.

Om Fredagen begyndte Festligheden, da var alle Piger, som skulde med til Bryllup, oppe at smykke Kirken, og saa kom de om Aftenen til Gildesgaarden. Her var Bymændene samlede for at skære Tobak, dengang fik de nemlig Tobak i store Ruller. Disse Mænd og Pigerne blev saa opvartede med Hvidkaalsuppe og Pølse.

Om Lørdagen hen imod Middag samledes Gæsterne.

Efterhaanden som Vognene rullede ind af Porten, var det en almindelig Skik, at Kusken slog Knald med Pisken. Dengang var Piskene hjemmelavede, et Stykke Fiskeben limet paa en Askestok og saa en temmelig lang Snor med Silkesmække, den kunde ordentlig knalde, ud sprang Musikerne og blæste et Stykke for hver Vogn, der kom til Gaarden, og ligedan, naar Rytterne kom.

Omsider kom saa Vognen med Brudgommen, og saa skulde Bruden være fiks og færdig og modtage ham i Forstuen med et Kys. Det vidste alle de unge, og de saa nøje efter, om det gik reglementeret til. Rytterne stillede Hestene an, eftersom de passede i Kulør og Aftegning, og saa loddede de om, hvad for to der skulde ride foran, og hvad Nr. de øvrige skulde have. Fire af dem skulde ikke lodde med, det var særlig dem, der hørte til Brudeparrets Familie, disse fire skulde ride lige foran Brudevognen til Kirken. Alle de øvrige Ryttere satte af Sted i strakt Karriere op til Kirken, tilbage til Vognene og af Sted igen, og det var særlig storartet, hvis de kunde naa at ride dem i Møde nok en Gang.

Da min Kone og jeg havde Bryllup, var der 20 Ryttere, som fartede forud. Naar de naaede Kirken, bandt de alle Hestene sammen med Trensetøjlerne, og de stod altid rolige efter den raske Tur til Kirken. En af de yngre blev dog og førte Tilsyn med dem, alle de andre løb over og tog hver en Pige at spadsere med ind i Kirken foran Brudeparret og stillede sig op langs Stolestaderne, Karlene paa højre Side og Pigerne paa venstre, og saa gik Brudeparret og Bagfolkene, 2 Mænd og 2 Koner, imellem disse 2 Rækker, og naar vi skulde ud af Kirken, gik alle disse unge først ud og stillede sig igen i Espalier paa Kirkegaarden, hvor saa Brudeparret og Bagfolkene igen

spadserede igennem, og saa af Sted til Hest og til Vogns alle Mand.

Da min Kone og jeg havde Bryllup, stod vi godt anskrevet ved Musikerne, hvorfor de vilde vise os den Ære at tage med til Kirke og blæse alle Koralerne med. Det var ikke sket før og vist heller ikke siden.

Hjemturen fra Kirken gik paa samme raske Maade med Rytterne. Naar vi kom af Vognen, maatte Brudmanden op med en Daler til hver af de to Kuske, der havde kørt for Brudeparret og Bagfolkene, det var en fast Skik, som maatte overholdes.

Alle Kuskene kørte saa omkring i Byen. Det blev de udenbys anvist, hvor der var bestilt Plads til dem. Rytterne maatte hjem at skifte Tøj. Var Vejen ikke rigtig tør, var de somme Tider kommet til at se slemt ud efter det hurtige Ridt.

I Løbet af en Times Tid samledes hele Selskabet atter og skulde saa til Bords. Brudfolkene fik jo Hæderspladsen, ved Siden af dem sad Bagfolkene, saa lidt efter den nærmeste Familie, siden gik det omtrent efter Hartkornets Størrelse. Den Mand, der var Skaffer, havde travlt med at lede dem op, som var næst i Rangen, det var særlig dem, der skulde i Overstuen. Naar den var besat, saa kunde de andre almindelige Mennesker søge sig en Plads i Mellemstuen, alle de unge skulde ned i Loen, men det var næsten det vildeste, dær var det hele saa frit. Der var ogsaa rigtig hyggeligt; førend Brylluppet havde 3 Koner, der gik for Borde, mødt med hver nogle Par Lagner. Disse blev syet sammen, og saa var der trukket Reb baade paa langs og paa tværs over Loen, her blev Lagnerne trukket over, saa det hele var dækket, og de hængte ogsaa ned ad Væggene. Folk kunde frit læne Ryggen imod uden at smuske Tøjet.

Naar alle var placeret, begyndte Forestillingen med

de mange Retter Mad. Skafferen kom med det første Fad — Terriner kendte vi ikke dengang — det satte han ud for Brudeparret, og saa bad han om at læse. Han stillede sig an, lukkede Hænderne sammen og kom saa med en Ramse, noget af et Salmevers, som var lavet lidt om, saa det skulde lyde, som om det var eget Fabrikat. Slutningen var denne: »Gud spise min Sjæl i Himmerig, Amen.« Det skulde vel være *bespise*, men det passede maaske ikke saa godt med Rimet. Til allersidst sagde han: »Vær saa god og drag Kniven og smør Dem et Stykke Brød, saa skal der straks komme noget varm Spise.« Og lige med det samme kom de 3 Førgangskoner med hvert et Fad, først i Stuerne, til sidst i Loen. Her kom Skafferen ogsaa med sit Fad og samme Ramse. Den første Ret var Sødveling med store Gryn, Svesker, Rosiner og Korender, det smagte storartet godt. Den næste Ret var Bollesuppe, saa kom Peberrodskødet, som bestod af Oksekød og Hønekød, næste Ret var Flæsketeg og Lammesteg, til sidst Kage, deraf var der kun eet Slags, nemlig Søsterkage, og Sukker at strø paa, det var udmærket, Folk var lige saa glade ved den som nu ved mange Slags.

Under Maaltidet kom Musikerne og gav os 2 Stykker til hver Ret, først i Stuerne, saa i Loen, de havde 1ste Violin, 2den Violin, Fløjte og Bas, det var helt oplivende. Den sidste Gang, Musikerne spillede, var til Stegen. Da kom Skafferen med en Tallerken, som han gik rundt med, hvori alle lagde en Skærv. Folk vidste nok, at dette vilde komme, og var beredt paa at have en rød Enskilling, ved Brudebordet var der dog lidt Sølvskillinger. Naar Skafferen var naaet rundt ved alle Bordene i en Stue, afleverede han Tallerkenen til den vildeste Musikanter, som saa hældte disse Skillinger i sin Haand og i Lommen med dem, og saa gav han et stort Nik til hvert Bord, og saa fik vi et Ekstranummer.

Der var af Ryttere ansat nogle ved hvert Bord, de kaldtes *Skænkere*, de havde at sørge for, at der var Øl i Krusene, og saa skænke Brændevin. Det kan nok hænde sig, det gik livligt. I Loen var det Mode at pikke paa Brændevinsglasset, saa snart det var tomt, og det klimrede hele Tiden, snart ved et Bord, snart ved et andet. Det var ikke, fordi Folk var drikfældige, men Pigerne havde deres Plads bag Bordet, og der var jo flere Ølkrus. Naar et af dem blev tømt, saa snuppede Pigerne saadan et, som de saa havde under Bordet. Saa snart Skænkeren vendte sig, saa kom i en Fart Glassets Indhold i Kruset, og saa klimrede de. Blev Brændevinsflasken tom, og Skænkeren skulde af Sted efter en anden Flaske, saa klimredes der hele Tiden, lige til han kom igen, og der var et ordentlig Grin. En saadan Flok unge Mennesker kan mere sig af lidt. Naar Maaltidet var sluttet, kunde flere Krus komme paa Bordet, som var fulde af Brændevin. Saa forlangte de, at Skænkeren skulde komme med noget rigtigt Øl, for den Slags smagte dem ikke.

Naar det var overstaaet med de mange Retter Mad, saa kom Skafferen og sagde meget alvorlig: »Maa jeg bede om at læse.« Saa kom han med en Ramse af samme Slags som den, han begyndte med, og til sidst sagde han: »Sluttelig De huske maa, Kaffen følger ovenpaa. De Skænk skal faa og danse maa, imens Fiolen lyder, og om det er Dem til Behag, lige til den lyse Dag. Velbekomme Deres Maaltid!«

Endnu maatte Folk vente en Stund, thi Brudeparret skulde rundt og tage hver eneste i Haanden, og saa endelig kunde der lattes. Nu var Folk indenbys og udenbys blevet kendt sammen, og Samtalen gik rask. Naar en lille Tid var gaaet, blev der begyndt at drikke Kaffe, og naar det endelig var overstaaet, saa kom Skænkeren og ryddede ud i Mellemstuen, i

Loen var det allerede besørget. Naar det hele var ordnet, kom der igen en lille Højtidelighed, saa skulde der danses Brudevals. Alle stimlede til og skulde se det, de, der ikke kunde være inde, stod og kiggede ind ad Vinduerne. Naar Parret holdt op, afleverede Brudmanden sin Kone til Bagmændene og de igen til den nærmeste Familie, og Brudmanden tog nu en lignende Omgang med Bagkonerne og andre Kvinder af Slægten, saa det blev en forskrækkelig lang Vals.

Naar denne Vals, hvortil alle fire Musikere medvirkede, var forbi, saa gik 2 af dem ned i Loen, hvor Ungdommen saa holdt til. Det gik med Liv og Lyst for de ældste inde i Stuen og ligeledes for de unge i Loen.

Der var dengang Lergulv baade inde og ude, men det gik svært muntert ved slige Lejligheder, og det var dog ikke som nutildags, at Folk blev oplivede af Vinen. Vin fik vi, Skafferen gik rundt i alle Stuer og skænkede et Glas til hver. Det var ikke Skik at drikke rent ud, vi nippede blot lidt til det, saa en Flaske Vin naaede langt. Vi drak alle af samme Glas og var endda friske som Fisk, vi kendte ikke noget til Tuberkulose.

Det koster jo meget med store Bryllupper, men dengang, da de fik saa meget foræret til Gildet, var det ikke saa galt, og saa var de fri for de store Udgifter til Vin, som der bruges nu om Stunder. Brudegaverne bestod dengang i, at alle Mænd marcherede op, tog Brudefolkene i Haanden, lagde en Daler paa deres Tallerken, tog dem igen i Haanden og stak af.

Bryllupperne varede altid i 3 Dage. Den 1ste Dag blev alle budt til at møde om Søndagen igen, om Mandagen kaldtes det *Skænkegilde*, dær skulde alle Rytterne med og Forgangskoner og Pigerne, der havde laant Tøj, og saa den nærmeste Familie. Mærkeligt

nok var det den almindelige Mening, at det blev morsommere Dag for Dag. Der var jo immer passeret noget de første Dage, der kunde tages op til Drøftelse. Alt gik ved disse Gilder saa naturligt, jævnt og lige fremt, der var ingen Etikette at holde paa. Det er lige frem glædeligt at tænke tilbage paa denne vor Ungdomstid og de mange rare Minder, vi har fra disse Dage, hvor vi oplevede meget, som er uforglemmeligt.

En mørk Plet er der dog ved disse Bryllupper, som vi dengang ikke tænkte paa, men derimod fandt morsom. Det hændte jo tidt, at en fik for meget at drikke, Brændevinsflasken var paa Bordet hele Natten, og den benyttedes flittigt. Det var Skik at byde Ringeren, som havde kimet for Brudeparret, med om Mandagen. Den ældste, jeg kan huske, hed *Niels Nielsen*, men kaldtes som Regel »Knald«. Han blev hver Gang beskænket. Der var mange, der vilde klinke med ham, til sidst skulde de have *Rejsesnapse*, og det blev saa mange, at han blev plakatfuld. Da min Kones Søster, Birte, havde Bryllup, var en Mand her fra Byen blevet noget overkørt, og til sidst blev han saa mat paa Grund af de mange *Rejsesnapse*, at *Markvard Markvardsen* og jeg maatte bære ham hjem.

Det var jo ikke pænt at narre Folk til at drikke sig pærefulde, men det hørte den Tid til. Brændevinen flød paa Bordene, og var der ikke nok, hældte vi Drengene lidt af Flasken og satte Lys til, saa brændte der en blaa Flamme. —

ET LILLE MINDE FRA KOLDS KOMME TIL DALBY.
I 1853¹⁾ var *Kold* og *Poulsen Dal* kommet til Dalby

¹⁾ I 1852 havde Kold (se Noten »Friskolefolk« I S. 82) bl. a. efter Opfordring af Gaardfæster Christen Larsen begyndt en fri Børneskole i Dalby. Vinteren 1852—53 holdt han igen Højskole i Ryslinge, men derefter solgte han sit Hus dær og byggede et nyt i Dalby, hvor han nu havde baade Højskole og Friskole.

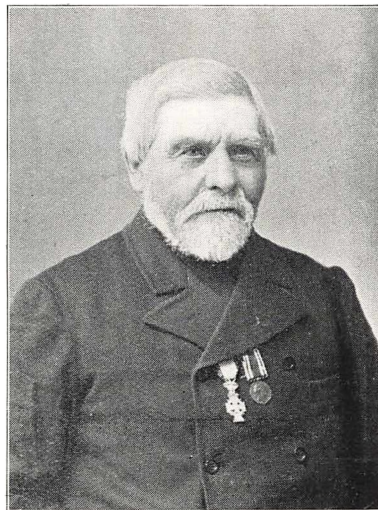
og byggede dær en Skole, som Folk gav Navnet *Fjællekassen*, her holdt de Skole baade for Børn og unge Karle. Det blev snart bekendt over det hele, hvad Maade Undervisningen lededes paa. Børnene lærte intet udenad, og naar de ikke kunde noget udenad, saa kunde de ingenting, sagde Folk. Dette skulde der raades Bod paa, og Kampen begyndte saa i Mesinge. Der boede dengang en Præst, som hed *Lehn*, han var meget ivrig imod Frihedsbevægelsen, og han havde nogle tro Kampfæller i *Hans Nielsen* og *Godtfred* i Salby, *Poul Krag* og *Hans Fischer* i Mesinge, *Poul Andersen* i Midskov, unge *Peder Nielsen* i Dalby og *Morten Nielsen*, Martofte Mark.

Disse var sammenkaldt i Mesinge, hvor de indsaa, at noget maatte der gøres for at stoppe op imod denne Kold, men saa skulde de have alle med. Der blev saa bestemt et Møde i Martofte hos Oldemanden, det var netop i den Gaard, hvor jeg havde mit Hjem, og jeg kom derved til at høre, hvorledes Mesingepræsten kunde forklare, hvilken Fare der var ved ikke at faa en Modvægt imod denne Kold. Det var kuns en snæver Kreds, blot nogle af de mest betydende Mænd, der var med til dette Møde, men her blev alle, baade unge og gamle, fra hele Stubberup Sogn indbudt til Møde i Martofte Skole næste Søndag.

Vi mødte talrigt, Skolen var propfuld. Her var Kold, Poulsen, *Christen Larsen* og Broderen *Morten Larsen*, Væver *Christen Hansen*, og Mosemanden *Niels Rasmussen* var deres Kusk. Det maatte saa frem, i hvad Anledning dette Møde blev afholdt, nemlig for at modarbejde Kold. Nu var det ikke almindeligt, at Folk dengang var vant til at holde Taler, i alt Fald havde vi ingen Fortalere her i Stubberup Sogn, hvorimod Dalbyerne, baade *Christen Larsen* og Væver *Christen Hansen* og ligedan Skolemændene, var meget

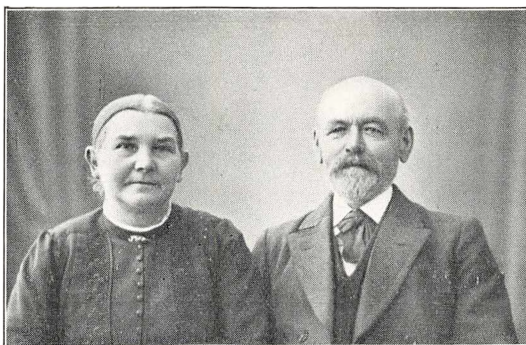
NIELS HANSEN OG HSTRU

LARS PEDERSEN

KAROLINE RASMUSSEN

NIELS KJÆR OG HUSTRU

gode Talere, men Folk herude var helt besatte og vilde ikke høre dem. *Lars Jensen* var dengang regnet for en af de fremmeligste, og han var ogsaa vilig til at slaa Tonen an. *Christen Larsen* var jo Rigsdagsmand¹⁾, og *Lars Jensen* og han var Fætttere og havde været henne i Landet til politiske Møder. I Politik var de enige, men her var de ivrige Modstandere. Jeg ser saa tydelig *Christen Larsen* staa og tale, og *Lars Jensen* blev ved at lade Træskoene tromme paa Gulvet og saa fløjte lidt. Flere gjorde ligedan, de vilde slet ikke høre Tale om den ny Skolemaade.

Morten Larsen stod med *Balles Lærebog* i Haanden, han smed den paa Gulvet og sagde: »Jeg vil sandelig ikke have Kristendommen banket ind i mine Børn. Jeg vil have Lov at sætte dem i Friskole.« Vi havde nylig faaet en ny Lærer til Byen, nemlig *Strohberg*, han sagde saa: »Hertugen af Augustenborg vilde ogsaa, hvad han vilde, men han fik noget andet at vide.« Dette syntes Folk var udmærket sagt, det var næsten ogsaa det eneste Svar, der blev givet *Dalbyernes* Talere; de havde alle Ordet, men altid under Uro.

Omsider rejste saa *Dalbyerne* med uforrettet Sag, og saa gik det med Forhandlinger. Meningen var jo at stifte en Forening, den blev kaldt »*Hindsholms Landboforening*«, den skulde modarbejde Kold af al Kraft. Der blev saa bygget en Skole i *Lumby* paa *Sletten*, hvor Folk, der vilde have mere Oplysning for deres Sønner, kunde sende dem hen. Det skulde blive noget andet end at faa dem fyldt med Bragesnak. Denne Skole skulde nok trække de unge *Karle* fra Kold og over til *Frandsen*. Alle de ivrige Højremænd sendte

¹⁾ Gaardfæster *Christen Larsen*, *Dalby*, var i Kertemindekredsen valgt til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling 1848, senere Folketingsmand for samme Kreds 1849—1855 og 1866—69 Medlem af Rigsraadets Folketing.

saa deres Sønner derover, de maatte ordentlig hænge i, uden for Skoletiden laa de i gamle Foderhæs og læste paa Lektien til næste Dag, de blev proppet godt, men Begejstringen var aldrig stor. Det højeste Antal Elever, Skolen naaede, var nok 17.

Herfra Stubberup Sogn sendte en ivrig Højremanden Søn til Lumby, Sønnen havde aldrig set andre Aviser end Stiftstidende og rejste selvfølgelig som Højremand, men det utrolige skete, at han blev Venstremand, og det Standpunkt holdt han, saa længe han levede.

Lumby Skole blev støttet af Landboforeningen. Alle vi, som var samlede i Skolen, lod os tegne for Bidrag med det Formaal at modarbejde Kold.

Jeg har senere været Sekretær i Landboforeningen og saa dær, at jeg var den 6te, der havde tegnet sig for Bidrag i ovennævnte Øjemed at modarbejde Friskolen, og saa kom mine Børn netop til at gaa i Dalby Friskole, hvad baade Børnene og jeg er meget glade for. Det viste sig her, at det er ikke nemt at dæmme op for noget godt; det, som der er Livskraft i, skal nok gaa sin Sejrs gang.

Kold holdt Stand, han byggede omsider en stor Højskole i Hjallese, hvor han nogle Aar holdt Skole for Karle og for Piger. Han døde tidlig, men han er nu om Dage regnet for en af vore største Højskolemænd.

Jeg har engang set et Brev fra Kold, det var kort, men indholdsrigt. En Mand havde en Søster, som han just vilde skulde gifte sig med en ung Gaardmand, der friede til hende, men Stine vilde ikke have Mogens. Saa skrev Manden til Kold og bad ham hjælpe sig at overtale Stine, hun havde nemlig flere Aar tjent Kold som Bryggepige. Kolds Svar lød: »Knud! husk, Stine er et Menneske. Kold.«

Det var et kort, men indholdsrigt Brev. Stine slap for Mogens og Gaarden.

LEHNS INDBERETNING

Aar 1857 d. 3die Nobr. var Undertegnede ifølge Beskikkelse af Skoledirectionen tilstede i Skolelærer Kolds Skole i Dalbye, hvor Børnene bleve stædte til Examen. I øverste Klasse var 31 Børn i nederste 33. Læsebog i øverste Klasse var Tangs Børnelærdom i Danmarkshistorie, men Hr. Kold erklærede, at der brugtes til Undervisningen forskjellige Læsebøger, deriblandt ogsaa Andersens Eventyr, Lærebog i Religion og Bibelhistorie vare Balslevs Katechismus og Tangs Bibelhistorie. Historie og Geographi overhørtes kun ved at lade Børnene svare bænkeviis. I nederste Klasse benyttedes som Læsebog Tangs Bibelhistorie. I Religion sammes Bibelhistorie, men ingen Lærebog.

Sogneforstanderskabet var tilstede. 3de Sogneforstandere navnlig Chr. Larsen Christen Hansen, og Anders Nielsen førte Lister og gave Karakterer. Da Skolevæsnet saaledes var tilstrækkelig repræsenteret forlod Undertegnede Skolen efter endt Examination, idet han overlod til Sogneforstanderskabet at iagttage, hvad der iøvrigt i formel Henseende maatte være fornødent; medens han forbeholdt sig, at indgive sin over det i Dagens Løb Passerede førte Protokol til Skoledirectionen.

Idet Undertegnede med Hensyn til specialia maa henvise til omstaaende Karacteerliste skal jeg tillade mig om Skolens Standpunkt i Almindelighed at yttre:

1. Indenadlæsningen var vel ret god, men Børnene kunde ikke stave, Læsebogen har en gandske eienommelighed, og aldeles ugramatisk Orthographi, hvorfor jeg anseer den for uskikket til Skolebrug. Men paa min Bemærkning derom blev svaret af Læreren, »at saaledes skrev nu Mange og navnlig Grundtvig.«
2. Skrivning i det Hele taget god.

3. Retskrivning staar under et almindeligt godt Standpunct, Aarsagen dertil maa søger deels deri, at Børnene ikke øves i at stave under Indenadlæsningen, deels deri, at der ikke læres Gramatik, deels endelig i Læsebogens ucorrecte Bogstavering.

4. Regningen staar ligeledes under et almindeligt godt Standpunct. Følgende Opgave blev dicteret til Tavlen: En Mand sælger i Kjøbstaden 6 Tdr. Rug til 5 Rdlr. 3 M pr. Td. og 6 Tdr. Byg til 5 Rdlr. 2 M pr. Td. Naar han nu kjøber og betaler 10 Lpd Jern a 1 Rdlr. 2 M pr. Lpd hvormange Penge beholder han tilbage? Ikkun 4 a 6 Børn kunde levere det rette Facit. Hovedregning var ligeledes simpel.

5. I Historie svarede Børnene meget lidet. Med Geographi gik det bedre.

6. I Religion examinerede Hr: Kold efter Balslevs Katechismus, og det var umiskjendeligt, at der var anvendt Flid med Børnene, samt at disse var holdte til at lære Skriftstederne udenad, skjøndt ikke alle kunde dem. I Bibelhistorien lagde Læreren for Dagen, at han selv var særdeles vel hjemme; men Børnene svarede kun meget lidet, og jeg maae formene, at Aarsagen dertil ligger deri, at den i Skolen brugte Bibelhistorie er altfor vidtløftig for en Almueskole.

Disse Bemærkninger, som er nedskrevne nærmest med Hensyn til den øverste Klasse, gjælder i alt Væsentlig ogsaa for den nederste Klasse og navnlig synes Undervisning i Bibelhistorie efter den anførte Maalestok for at være aldeles feilagtig.

Mesinge Præsteg. 3die Nobr 1857

ærbødigst

R. Lehn.

Til

Skoledirektionen for Bjerger-Aasum Herred.

Anførte Dokument er forsynet med en Karakterliste for 64 Børn, 31 i ældste Klasse og 33 i yngste. Under Rubrikken »Bemærkninger« er bl. a. anført følgende: »Læsebog ingen bestemt undertiden Andersens Eventyr undertiden andre i Sommer mest Tangs Børnelærdom i Danmarkshistorie.« Karaktererne omfatter følgende Tal: 4, 5¹/₂, 5, 6¹/₂ og 6. Regnes 5¹/₂=4²/₃ og 6¹/₂=5²/₃, er Gennemsnittet for ældste Klasse følgende: Læsning 5,3, Skrivning 5,2, Retskrivning 4,7, Regning 4,5 og Religion 4,9. Rubrikken under Historie og Geografi staar blank. For yngste Klasse er Resultatet: Læsning 4,9, Skrivning 4,8, Regning 4,4 og Religion 4,5.

NIELS KJÆRS LIVSERINDRINGER

EG ER FØDT I LUND i Lild Sogn i Thisted Amt den 1. November 1851 og fik i Daaben Navnet *Niels Olesen*. Jeg er opkaldt efter min Farfar, der ogsaa boede i Lild Sogn ude paa Kæret i et lille Hus med en Have til. Paa Grund af mit Hjemms Beliggenhed blev jeg som Dreng kaldt Niels Kjær, hvad jeg til at begynde med ikke kunde lide. Men siden forandrede jeg Mening, beholdt Navnet, og med det er alle vore Børn døbt. Min Farfar og Farmor og deres Slægt var hjemmehørende i Lild Sogn, hvorimod min Moders Slægt var fra Thy. Min Moders Far, *Lars Pedersen*, havde i sin Ungdom arvet en efter Datidens Forhold temmelig stor Pengesum efter en barnløs Farbroder. Ved sit Giftermaal købte han en temmelig stor Gaard i Snedsted, men paa Grund af Statsbankerotten i 1813 og den deraf følgende Pengekrise blev han nødt til at sælge Gaarden og købte derefter et Boelssted i Tømmerby Sogn.

De to første Aar, mine Forældre var gifte, boede de til Leje i en Lejlighed i Lund, og min Fader gik paa Dagleje hos Byens Gaardmænd. Men Daglejen var i de Tider lille, og mine Forældre besluttede derfor at flytte ud paa Kæret, hvis Beboere ernærede sig ved Fiskeri paa Vesterhavet. Senere, vistnok i 1855, fik mine Forældre deres eget Hus. De boede omtrent fire Mil fra Thisted, et Par Hundrede Alen fra den kongelige Landevej, som den kaldtes, der førte fra

Thisted til Aalborg. Huset laa Syd for Vejen, der fører fra Landevejen og ud til Bulbjerg. Her i dette Hus boede mine Forældre, *Ole Nielsen* og *Ane Kirstine Larsdatter*, de fleste Aar af deres Ægteskab.

Vest for Huset fandtes en stor Lerbakke, og ind i Siden af den var der en stor Lergrav, hvor vi Børn tilbragte mange Timer med af dens Ler at danne baade Kar, Fugle og andre Dyr. Her kunde vor Fantasi rigtig faa Lov at udfolde sig.

Her i dette lille Hjem levede mine Forældre et lykkeligt Samliv i trofast Kærlighed og ærlig Stræben efter at kunne klare enhver sit. Her opdrog de deres store Børnefolk — vi var ti — saa de maatte være tidligt paa Færde om Morgen og sent i Seng om Aftenen for at skaffe Mad og Klæder til de mange. Men Velsignelsen fulgte deres ærlige Stræben. Vi har aldrig savnet hverken Mad eller Klæder.

Man stillede ikke store Fordringer til Husrum i ældre Tider. Huset laa i Øst og Vest, Indgangsdøren var paa Sydsiden. Til Højre for den lille Forstue fandtes et Værelse, der i hele Husets Bredde vendte ud mod den østre Gavl. Ud mod denne stod Moders store Dragkiste, mod Syd var der et Fag Vinduer, foran det stod et lille Bord, ud mod Forstuen var der et Skab, og op til den nordre Væg stod en fast Dobbeltseng. Gulvet var stampet Ler.

Til Venstre for Forstuen kom man ind i Familiens daglige Opholdsrum. I dette var der mod Syd to Fag Vinduer, foran hvilke der stod et Bord med to faste Bænke, den ene under Vinduerne og den anden ud mod Væggen til Forstuen. Den sidste kaldtes *den øverste Bænk*, og paa den havde Fader sin Plads, undtagen naar der kom fremmede, saa skulde de altid bænkes ved den øverste Bordende. Ved Siden af Bordet stod der ud mod Stuen en løs Bænk, der,

naar den ikke blev brugt, blev skubbet saa langt ind under Bordet som muligt. Ud mod den søndre Væg fandtes nede ved Køkkendøren et lille indemuret Rum, som benyttedes til Spisekammer. Ind til dette Rum var der foroven en Halvdør og forneden Murværk. Dette Rum fremkom ved, at Taget her udfør var sænket længere ned, hvorved Husets Vidde blev større. Dette kaldtes *Udskud*, og et saadant var Huset forsynet med undtagen ud for de egentlige Beboelsesrum mod Syd. Stuen havde to faste Senge ud mod den nordre Væg, de gik altsaa ind under Udskudet. Foran disse Senge var der Omhæng eller Gardiner, som man trak for om Dagen og fra om Natten. I Vest førte en Dør ud til Køkkenet, ved Siden af Døren stod med en Stol paa hver Side Bilæggerovnen, hvor paa der var anbragt en Træramme, som benyttedes til at tørre Malt i. Paa Panelen, som Sengene var indklædt med, hang et Skilderi og nogle Ligvers over mine afdøde Søskende. Disse Vers var forfattet af den stedlige Skolelærer. I min første Barndom var Gulvet i denne Dagligstue ogsaa af stampet Ler, hvad der til Tider, især om Vinteren, naar der laa Sne udenfor, kunde være meget uheldigt. Senere fik vi lagt Bræddegulv.

Bag Forstuen var der Rum med Dør til Dagligstuen. Dette Rum var Husets Saltkammer. Her stod et Kar til at nedsalte Fisk, et til Faare- og Lamme-kød, og her opbevaredes ogsaa Øltønden..

I Køkkenet var der en aaben Skorsten i hele Køkkenets Vidde. Under Skorstenen var opmuret en Bagerovn, i min Barndom bagte vi alt vort Brød selv, og oven paa Bagerovnen fandtes det aabne Ildsted, hvor Maden blev lavet paa en Trefod. Rundt om Gryden og Trefoden stillede man nogle flade Hede-tørv, for at de skulde holde Varmen samlet om Gryden.

Her fra Ildstedet fyrede man ogsaa i Bilæggerovnen, der stod i Dagligstuen.

Kommer vi fra Køkkenet ud i Bryggerset, lægger vi Mærke til en lille *Stenkværn*, der er opstillet ved Siden af Bryggersdøren op imod den søndre Væg. Paa denne *Kværn*, der blev trukket ved Haandkraft, idet man tager fat i en Stang, der fra Loftet gik ned i et Hul i Overliggeren, malede man Malt til Ølbrygning. Under denne *Kværn* fandtes et lille Hønsehuse. Det var en meget indskrænket Plads, Hønsene her havde, men til Gengæld havde de deres fulde Frihed udenfor. Blev de for slemme til i Foraarstiden at skrabe i Sæden, gav man dem Sokker paa til stor Moro for os Børn, men for Hønsene en stor Ubehagelighed.

Bag Bryggerset var der Brændselsrum, og nedenfor fandtes en Lo med Plads ved Siden af til den indavlede Sæd, og i den vestlige Ende af Hjørnet var der Plads til en Ko og nogle Faar.

Ydermurene af Huset var opført af *Limsten*. Det var i min Barndom et almindeligt Bygningsemne, de blev savet i det nærliggende *Limstensbjerg Bulbjerg*. Min Mors Fader arbejdede en Tid derude og havde da et Par af de største Børn med til at trække Saven. Disse *Sten* var næsten uforgængelige, hvorfor man ved Ombygning kunde benytte de gamle *Sten* paany. De var ogsaa temmelig store, hvorfor man med dem hurtigt kunde mure en Bygning op til Rejsning.

Allerede da mine Forældre flyttede ud paa Kæret, vilde min Fader vænne sig til at drive Fiskeriet som Næringsvej for derved bedre at kunne forsørge sin Familie end ved at gaa i Dagleje. Der var til at begynde med mange Vanskeligheder for Fader at overvinde. Vesterhavet er en lunefuld og vanskelig Kammerat at omgaas, saa det siger sig selv, at Fi-

skerne maa være meget fortrolige med Strøm- og Vindforhold. De maa være modige, men samtidig meget forsigtige.

Fiskerbaadene, som dengang brugtes ved det daglige Fiskeri, var mest smaa aabne Tomandsbaade eller Pramme, som man kaldte dem.

Af større Baade fandtes kun faa dengang ved Lild Strand. Der var og er fremdeles ingen Havn dær, saa Baadene maa efter endt Dagværk trækkes op paa Stranden og det saa langt, at Havet under indtrædende Storm ikke kan naa at tage dem. At føre Baadene, især de større Baade, op og ned paa Stranden, er meget besværligt, hvorfor de forskellige Baadelag maa hjælpes ad dermed. Da Fader begyndte at fiske, maatte han først anskaffe sig de allernødvendigste Fiskeredskaber, og han maatte søge sig optaget i et Baadelag. Da han ikke var Medejer af Baaden, maatte han afgive en Del af sin Part af Fangsten til Baadelaget, hvad der i og for sig ikke var noget at sige til, men fordelagtigt var det ikke. Han maatte derfor stræbe efter at faa sammensparet saa megen Kapital, saa han kunde blive Medejer af Baaden, hvad han ogsaa efter kortere Tids Forløb naaede.

Fisken maatte man se at faa solgt i de nærmest liggende Byer. Der fandtes dengang ingen Jernbaner i disse afsides Landsdele, saa Fisken havde i de Dage kun ringe Salgsværdi, kun 4 Skilling Pundet. Da man senere opnaaede at faa 6 Skilling, syntes man, det var stort. Til Sammenligning skal anføres, at man samtidig maatte betale en Tønde Rug med 10 Rigsdaler, saa det var ikke uden Grund, naar Moder ofte ved Maaltiderne sagde til os Børn: »Spis Fisk og spar paa Brødet!«

Fiskeriet paa Vesterhavet kan kun finde Sted, naar Havet er roligt og Vejrforholdene gode. Der kan der-

for til Tider hengaa Uger, hvor man ikke kan komme paa Havet. Naar der saa endelig indtræffer gunstige Vejrforhold, saa bliver der for Alvor travlt i Fiskerlejet. Man er meget tidligt paa Færde om Morgenen. Min Fader finder Redskaberne frem og pakker dem og de langskafte Støvler i Kurven, som han bærer paa Ryggen. Moder har travlt med at faa Madæsken fyldt. Naar Maaltidet er endt og alle Forberedelser truffet, hjælper Moder Fader i den store Havtrøje og tager Afsked med ham. Der er en god halv Mil til Havet, og han maa skynde sig at naa derud, inden det endnu er rigtig lyst, thi det gælder om at nytte Lejligheden, mens den er der. Først sent paa Aftenen kommer han hjem igen, ofte drivvaad. Naar han saa har nydt sin Aftensmad og senere en Skaal varmt Øl eller en Kop Kaffe, maa han i Seng for at sove i nogle Timer, inden han næste Daggry begynder forfra igen. Men der er endnu meget at ordne, inden Moder og vi Børn kan gaa til Sengs. Vi Børn skal ordne Faders Fiskekroge – 300 ialt – og sætte Madding paa dem, Moder skal have hans Tøj i Orden og alt lavet i Stand, saa det er let at gaa til næste Morgen. Det var utroligt, saa lidt Søvn og Hvile i det hele taget de kunde nøjes med i en saadan Periode. Naar Spændingen saa var ovre, saa var de heller ikke oplagt til ret meget i de første Dage.

Det var ikke alene Fader, som i et saadant Tidsrum arbejdede over Evne, det gjorde Mor ogsaa. Jeg har senere som voksen ofte maattet beundre Moder for hendes trofaste og utrættelige Arbejde for Mand, Børn og Hjem og det til Trods for, at hun var spinkel og klejn og aldrig rigtig rask. Foruden det huslige Arbejde maatte hun tillige udføre meget Arbejde vedrørende Faders Erhverv. I Foraarstiden og

de første Sommermaaneder fangede man store Torsk, og det var Moders Bestilling at kløve og skære dem op gennem Ryggen og udtage Indvolde og Ganer, hvorefter de blev rensed i et Vandkar og sammenbundet to og to for saa at blive hængt til Tørring i en her til opstillet *Hjald*, der bestod af nogle høje Pæle, der var rammet i Jorden og forbundet med svære Lægter, over hvilke Fiskene blev hængt. Var Fisken blevet halvtør, og det indtraf med Regnvejr, maatte den skyndsomt bringes ind i Laden for saa atter at blive hængt ud, naar det paany var Tørvejr. Naar Torsken endelig var fuldstændig tør, blev den vejet af og sammenbundet i Knipper paa et Lispund eller 16 Pund hver. I Juni Maaned holdtes der dengang et stort Marked, som kaldtes *Øsløs Marked*. Den Dag mødte efter Aftale en af de nærmeste Bønder for at køre de tørrede Torsk til Markedet. Paa Markedspladsen blev Hestene spændt fra, og Fader stod saa ved Vognen for at sælge Fisken. Var han saa heldig i Løbet af Dagen at faa udsolgt, var der Glæde i Hjemmet, naar han om Aftenen vendte tilbage.

I Efteraarstiden fangede man igen de store Vesterhavstorsk, men de blev solgt til Omegnens Beboere, som nedsaltede dem til Vinterforbrug.

Det var en ejendommelig Stemning en Morgenstund at staa paa Strandbredden og se det ene Baadelag efter det andet glide ud paa det store Hav. Jeg lagde Mærke til, at de ældre Fiskere, naar deres Baad var klar af Land, trak Aarerne af Vandet, strøg Huen af og lagde den paa Toften, hvorefter de bøjede sig forover med Blikket ned i Baaden. Var det kun en gammel Skik, eller var det en Bøn til ham, der styrer Storm og Bølger? I ældre Tid bad man i alt Fald saaledes: »Herre hjælp os og før os frelst i Land. Vor Baad er saa lille, og dit Hav er saa stort.«

Det var jo ikke underligt at bede saadan, thi Ger-
ningen er forbundet med store Farer. Fader har da
ogsaa flere Gange været i Livsfare. Især mindes jeg
en Novemberdag, da alle Fiskere var ude paa Fangst,
det blæste op til en stærk Snestorm, Moder var me-
get urolig, men hun havde ikke talt til os Børn om
Faren. Saa længe det var Dag, gik hun med korte
Mellemrum op paa Bakken Vest for Huset for at se,
om Fader ikke skulde være paa Vej mod Hjemmet.

Først ud paa Aftenen kom Fader og han var tem-
melig ilde tilredt af Frost og Kulde. Han og hans
Baadelag var kommet i Land i god Behold. De, som
var i Land, dannede nu Kæde, idet de tog hinanden
i Hænderne for at hjælpe det næste Baadelag, som
landede. Naar denne Baad stødte mod Land, sprang
de alle i Kæden ned for at gribe fat i den, holde
den fast og hive den op paa Stranden, naar den næ-
ste Bølge slog mod Land. Ved den Lejlighed var
Fader saa uheldig ikke at faa fat paa Baaden, han
blev derimod revet løs fra Kæden og af Bølgen slyn-
get langt op paa Stranden. Han laa nu og flød op
og ned med Vandmasserne og kom til sidst glidende
ud for at gaa til Havs, da en af dem, der arbejdede
med Baaden, fik Øje paa ham og greb ham i Kraven,
idet han sagde: »Hvor skal du hen, Wolle?«

Han var nu frelst for denne Gang, men en Syg-
dom undgik han ikke, og denne Begivenhed havde
i det hele nær taget Modet fra ham. Han udtalte flere
Gange i den følgende Tid, at han aldrig vilde paa
Havet mere. Moder og en af hans Brødre hjalp ham,
saa han forvandt sin Angst for Havet, og da han
første Gang igen havde været ude, var det tunge glemt,
og han var igen den gamle Ole Nielsen.

Foruden sin Virksomhed som Fisker blev Fader tid-
lig fast ansat ved Redningsvæsenet ved Lild Strand.

Mange drøje Ture i Redningsbaaden deltog han i for at frelse skibbrudne Søfolk, men han vedblev at staa i Redningsvæsenets Tjeneste, indtil han paa Grund af Alder maatte trække sig tilbage.

Baade Fader og Moder var meget arbejdsomme, hvad der ogsaa var en Nødvendighed, hvis vi skulde leve under nogenlunde gode Kaar. Fader havde lejet en Hedelod, som han begyndte at dyrke op, saa der kunde gro Kartofler og Korn.

I den nærliggende Lergrav gav han sig til at ælte og stryge Sten, de blev ikke brændte, men tørrede i Solen og kaldtes *raa Sten*. De blev anvendte til de indvendige Vægge i Bygninger. Dette Arbejde hjalp Moder ham med, og det gav i Sommertiden en ikke ringe Biindtægt.

Et mærkeligt Husflidsarbejde, som de drev ved Vintertid, bestod deri, at de fra Garveriet købte den korte Uld, som under Garvningen blev skrabet af Faare-skindene, og som i Handelen benævnedes *Skindklipping*. Denne Skindklipping blev kartet sammen med almindelig Faareuld, siden spundet paa Rok og derefter hjemmevævet til Dynevaar. Fader kartede, og Moder spandt, og der blev hængt i til langt ud paa Natten.

I min Barndom fandtes i Lild Sogn tre Skoler, den største, Lild Skole, laa ved Lild Kirke, ved den var der ansat en Lærer, som tillige var Kirkesanger. I den blev der holdt Skole hver Dag, skiftevis for ældste og yngste Klasse. Af de to andre Skoler laa den ene paa Kæret og den anden i den lille By Glædeby. Til at undervise i de to Skoler var der kun een Lærer, hvorfor der kun undervistes tre Dage ugentlig i hver Skole. Nogen egentlig Klassedeling kunde her under disse Forhold ikke være Tale om. I Vinterhalvaaret gik alle Børn i Skole de tre Dage, de ældste sad ved det ene af Skolens to Borde og de yngste ved det andet. Der-

imod gik de ældste Børn kun i Skole een Dag om Sommeren.

Det var en i flere Henseender mangelfuld Skoleundervisning, men nogen Misfornøjelse fra den Halvdel af Beboernes Side, hvis Børn maatte nøjes med halv Undervisning, mærkede man ikke til. Jeg tror snarere, de var glade for at slippe saa let.

Skolebygningerne var meget tarvelige. Fra Skolestuen førte en Dør ind til et Rum bag ved Forstuen. Dette Rum benyttedes af Pigerne til deres Tøj og Madæsker, men det blev ogsaa brugt som Arrest for Drengene, naar de ikke kunde deres Lektier, eller de paa anden Maade havde gjort sig fortjent til Straf. Jeg husker endnu den Pine, det voldte at blive vist ind i Pigernes Kammer. Hvis Frikvarteret indtraf, medens en saadan Synder endnu befandt sig i Arresten, og Pigerne kom farende, saa pegede de Fingre og kom med haanende Tilraab — nej, saa hellere Tamp!

Læreren var omkring 60 Aar, ugift og boede hos Moderen i deres Fødegård Skadhauge. Han havde en god halv Mil til Skolerne, kom ofte i Besøg i Gaardene, spillede Kort og overnattede dær. Men næste Dag var han søvnig, han faldt derfor ofte i Søvn, naar han skulde aflæse vore Regnestykker eller Stilebøger. Hvad en Flok store Drengene under saadanne Forhold kan hitte paa, ved vi alle.

Der blev undervist i Læsning, Skrivning og Regning samt Udenadslæren i Katekismus, Bibelhistorie og Lærebog, og da jeg som fjortenaarig forlod Skolen, var jeg fuldstændig uvidende om, at der var noget, der hed Danmarkshistorie, Verdenshistorie og Kirkehistorie. Trods alle Mangler var jeg glad ved at gaa i Skole. Jeg tror, det var Samlivet med jævnaldrende Kammerater, der øvede en stærk Tiltrækning.

Jeg gik til Konfirmationsforberedelse hos Pastor

Dahl, der nærmest maatte henregnes til Indre Mission. Jeg mindes ham med Taknemmelighed, fordi jeg tror, han af Gud blev brugt til at drage mig ind paa Livets Vej.

En anden Oplevelse, der virkede i samme Retning, var følgende: Det var sidst paa Vinteren, at en gammel Mand paa Bjerget var død. Et Brev med Indbydelse til en Købmand i Brovst om at komme til Begravelsen blev indleveret paa Posthuset, men Postmesteren, som var vidende om Brevets Indhold, glemte at faa det med Posten. Da han nødig vilde udsætte sig for Ubehageligheder i den Anledning, henvendte han sig til mine Forældre for at faa mig til at gaa til Købmanden i Brovst og bringe ham Brevet, og det blev ham lovet.¹⁾

Limfjorden havde i længere Tid været belagt med tyk Is. I nogle Dage havde det været Tøvejr, men mine Forældre nærrede ingen Betænkelighed ved at tillade, at jeg gjorde Turen paa Skøjter, hvad jeg selv var meget opsat paa. Jeg gik til Fjorden, spændte Skøjterne paa og styrede ud paa Isen. Der blæste en temmelig stærk Vind af Nordvest, jeg havde den om trent paa Ryggen, og det gik med strygende Fart. Da jeg havde løbet en Mils Vej, opdagede jeg, at Isen skruede sig ind ved Land. Jeg styrede saa mod Land for at undersøge Sagen. Det viste sig nu, at Isen var brudt i Flager langt ud fra Land, og min Stilling var fortvivlet. Et Stykke inde paa Land laa et Hus, jeg trak min Trøje af og svingede med den, men der viste sig ingen Hjælp.

Jeg blev nu meget bange og tænkte, at dette var

¹⁾ Brovst ligger som Fortællerens Hjem Nord for Limfjorden og 4—5 Mil Øst for. For at benytte Isen gik Niels Kjær altsaa først ned til Fjorden for derefter at løbe paa Isen nogle Mil mod Øst og saa til sidst begive sig Nordpaa til Brovst.

HANSINE SCHULTZ

KIRSTINE OG GREGERS CHRISTENSEN

den visse Død. I min Nød raabte jeg til Gud i Himlen om at være mig naadig, tilgive mig min Synd og tage mig hjem til sig, naar jeg nu maatte dø.

Da jeg saaledes havde lagt min Sag i Guds Haand, fik jeg Fred i mit Sind, men samtidig følte jeg en ny Kraft til at gøre et Forsøg paa at komme i Land. Hvor dybt Vandet var under mig, vidste jeg ikke, men dette maatte jeg have undersøgt. Da jeg fandt et Hul i Isen, stak jeg det ene Ben ned, og det viste sig, at jeg mageligt kunde bunde. Jeg begav mig saa ud paa Isflagerne. De første var saa store, at de havde let ved at bære mig, men efterhaanden som jeg kom nærmere Land, blev de mindre og mindre, og til sidst kunde de ikke bære mig, saa jeg maatte arbejde mig frem imellem Isflagerne.

Endelig stod jeg frelst paa Land. Jeg maatte nu, gennemvaad som jeg var, ende Rejsen til Fods og naaede Maalet, da det var ved at blive mørkt. Ud paa Aftenen opdagede de, at mit Tøj var gennemvaadt, og jeg maatte saa ud med Forklaringen. De fik mig hurtigt i Seng, og jeg fik noget, som satte Varme i Kroppen. Næste Dag skulde de køre til Begravelsen, jeg kørte med til mit Hjem og maatte da gaa i Seng, og der fulgte nu et langt Sygeleje efter, som dog ikke medførte varige Følger. Jeg føler mig overbevist om, at den Oplevelse, jeg havde derude paa Isen, ene med min Gud, har bidraget til, at jeg senere i Livet fandt Vej til Jesus, fandt ham i hans Menighed og fandt mit faste Staasted dær.

Der var paa den Tid ikke noget bevidst Menighedsliv at spore i disse Egne. Derimod fandtes der rundt omkring i mange Hjem gammeldags Kristentro, men det maa nærmest betegnes som Enkeltmandskristendom. Jeg husker, Moder nævnte en Del Hjem, hvorom hun sagde, at de fra ældre Tid havde været fromme og gode kristelige Hjem.

Ellers var Livet paa disse Egne i den Tid, her er Tale om, uhyre aandløst, derimod var Troen paa Hekse, Troldmænd og Spøgeri almindelig, og Folk gik i en stadig Angst for at blive forgjorte. Naar jeg tænker tilbage paa min Barndom, synes jeg altid, at der ligger ligesom noget mørkt og tungt og skygger over den. Dog var der ogsaa Lysninger i Mørket. Jeg tænker her paa, hvordan Moder mangan Aftenstund, naar vi Børn var kommet i Seng, læste Kingos Aftensuk for os. Hun kunde dem udenad, og da vi spurgte hende, hvor hun havde lært dem, svarede hun: »Dem har jeg lært af min Fader. Han læste dem for os, da vi var smaa, ligesom jeg nu har gjort det for eder.«

Da jeg var i mit ellefte Aar, kom jeg ud at tjene, først hos min Morbrøder, senere hos fremmede. Paa en Gaard vogtede jeg 60 Faar i Klitterne, Arbejdet var i og for sig let nok, men det var noget ensomt at gaa derude i de øde Klitter fra om Morgen til om Aftenen uden at se et Menneske. Jeg holdt meget af at drive Faarene ud i den yderste Klitrække langs Stranden, hvor der groede saftigt Græs, som Faarene holdt meget af. Jeg gik saa ned paa Stranden og lyttede til Havets taktfaste Bølgeslag. Det var Naturens stærke Tale til mig i min Ensomhed.

Efter min Konfirmation tjente jeg endnu et Aar i Lild Sogn, og derefter var jeg i fem Aar hos en Gaardmand i Vust i Vester Hanherred. Det var flinke Folk, som var gode mod deres Tjenestefolk, hvorfor de ogsaa i Reglen beholdt dem i flere Aar.

Beboerne i Vester Hanherred var paa den Tid mere oplyste, mere dannede af Væsen og mindre overtroiske end dem fra Hannæs, men der var aandelig dødt her som dær. Men heri skulde snart ske en Forandring.

Ved den Tid, da jeg kom til at tjene i Vust, blev den kendte Præst *Peter Bone Falk Rønne* kaldet til

Præst for Sognene Thorup, Klim og Vust, og samtidig blev der kaldet en Kapellan ved Navn *Wiberg* til at være hans Medhælper. De var begge begavede og dygtige Mænd, som med Liv og Sjæl havde sluttet sig til det grundtvigske Menighedsliv. De var besjælet af Ønsket om at maatte faa Lykke til at udrette en god Gerning for Vorherres Sag i disse nordlige Egne. Især fik Pastor Rønnes varme evangeliske Forkyndelse stor Indflydelse ogsaa ud over hans egne Sogne. Hvor der før havde hersket Død og LigeGYldighed, blev der nu Liv og Røre. Paa ganske kort Tid fremkaldtes ved Rønnes Forkyndelse en stærk aandelig Vækkelse, baade i kristelig og folkelig Retning.

For os, der kom med i Bevægelsen, var det en herlig og uforglemmelig Oplevelse. Dette nyvakte Menighedsliv vakte selvfølgelig Modstand, især da man begyndte at samles i Hjemmene til Sang og Opbyggelse. Saadan gjorde jo ogsaa Baptister og Mormoner! Da Rønne begyndte at holde Aftenmøder i Præstegaarden, blev der fortalt for ramme Alvor, at der ved disse Møder fandt Gendaab Sted ligesom hos Mormonerne. Men alt dette førte kun til, at Vennekredsen sluttede sig endnu tættere sammen.

I Vust havde vi en Lærer, som var meget forfalden til Drik, hvorfor han var ganske uskikket til sin Gerning. Dette havde man længe været klar over, men man var ogsaa klar over, at den Dag han blev afskediget, vilde han og hans Familie komme paa Sognet, og det vilde blive en temmelig stor Byrde for Kommunen. Af den Grund havde man hidtil ladet denne Sag gaa sin egen skæve Gang.

De, der var kommet med i den ny Bevægelse, blev jo snart klar over det uforsvarlige i at sende deres Børn i Skole til denne Lærer. Den Mand i Vust, for hvem dette Skolespørgsmaal rigtig blev en Alvorssag,

var Gaardejer *Niels Thorhauge*. Han havde en stor Børneflokk, og det kom til at ligge ham stærkt paa Sinde at give sine Børn en god kristelig Undervisning og Opdragelse. Han talte med Pastor Rønne om Sagen, og han raadede ham til at faa en Friskole oprettet i Vust. Samtidig anbefalede han ham at tage over til Mors for at tale med Højskoleforstander *Poulsen Dal*¹⁾ om Sagen. Han var nemlig kendt som en varm Tilhænger af de Koldske Friskoler og havde medvirket ved flere Friskolers Oprettelse paa Mors.

Niels Thorhauge fulgte Raadet, og da Poulsen Dal havde forklaret ham sit Syn paa Friskolen, var han klar over, at saadan en Skole maatte de have i Vust. Poulsen Dal var ogsaa i Stand til at anvise ham en Lærer til Skolen, nemlig en ung Mand fra Erslev, hvis Navn var *Niels Geertsen*. Til ham henvendte Niels Thorhauge sig saa, og Niels Geertsen sagde ja til Opfordringen.

I den ene Fløj af Niels Thorhagues Gaard var der en ledig Aftægtslejlighed, og den blev saa indrettet til Skole. Her begyndte Niels Geertsen at holde Skole for Niels Thorhagues og nogle flere Familiers Børn.

Niels Geertsen var et stille, jævnt, aabent og redeligt Menneske, som man trygt kunde betro sig til. Han vandt da ogsaa snart Børnenes og Forældrenes Tillid. Han var alle Dage en afholdt Lærer og god at have til Ven.

Vust Friskole er ikke nogen Sinde blevet nogen stor Friskole, hvad der ligger i Forholdenes Natur, da Vust er et meget lille Sogn.

Hvad jeg nu vil fortælle, forefaldt i Efteraaret 1867,

¹⁾ *A. Poulsen Dal* var i en Aarrække Lærer paa Kolds Skole, hvor han gjorde et overordentlig dygtigt Arbejde. Oprettede 1864 Galtrup Højskole paa Mors, senere bosat i Amerika, døde som Gaardmand paa Mors.

altsaa i mit sekstende Aar. Vi unge gik og drev om paa Byens Gader om Aftenen. Vore Samtaler drejede sig gerne om Kæresteri, og Viserne, der blev sunget, handlede om samme Emne. Jeg var i den Alder, da man er saa underlig leddeløs. Hjemme var det Fader og Moder, der tog Beslutning for en, nu skulde man selv vrage og vælge og tage Ansvar for sine Handlinger. Som jeg stod dær midt i Overgangsalderen, skete der noget, der fik afgørende Betydning for hele min Fremtid.

I dette Efteraar havde Niels Geertsen bestemt sig til at holde Aftenskole for unge Karle og Drengene over 14 Aar. Vi unge fik Bud om, at vi alle skulde være velkomne. Jeg havde Lyst til Regning og Skrivning og besluttede at tage imod Indbydelsen. Det samme gjorde en Del andre, og da vi mødte den første Aften, var den lille Skolestue fyldt. Vi var selvfølgelig meget spændt paa, hvordan det vilde arte sig, man maa jo huske paa, at det var noget ganske nyt, at unge Mennesker igen gav sig i Skole.

Vi blev ikke saa lidt overrasket ved, at Pastor Wiberg traadte ind i Skolen sammen med Niels Geertsen. Havde vi i Forvejen vidst, at Præsten vilde være med, havde vi maaske holdt os borte. Men alle Betæneligheder svandt snart. Pastor Wiberg forstod at faa det til at gaa paa en livlig og fornøjelig Maade. Den første Tid af Vinteren gik med Regning og Skrivning, og vi fandt det baade lærerigt og fornøjeligt, men saa en Aften siger Pastor Wiberg: »Jeg har Lyst til, forinden vi slutter, at holde et lille Foredrag for eder, hvis I har Lyst til at høre det.« Og saa talte han om Sangen »Unge Genbyrds Liv i Norden«, den var gaaet ind i Ungdommens Sang paa Gaden sammen med de andre Gadeviser og blev heller ikke af de unge opfattet som andet og mere. Det var vist mest for Tonens Skyld, man sang den.

Det forekom mig underligt og uforstaaeligt, at Præsten vilde bruge en Gadevise til Tekst for sin Tale til os, for anderledes havde jeg heller ikke opfattet den. Havde han talt over et Salmever eller et Bibelord, det kunde der have været Mening i. De følgende Dage gik jeg ved mit Arbejde og gentog for mig selv, havde Wiberg havde sagt hin Aften, og jeg maatte indrømme, at han havde sagt meget, som vi nok kunde trænge til at høre mere af, men alligevel tog jeg under alvorlig Overvejelse, om jeg ikke skulde holde op at gaa i Aftenskole, for disse Grundtvigianere var jo en Sekt, saa noget galt maatte der være, og Sektvæsen vilde jeg nødvendig ind i. Jeg bestemte mig dog alligevel til at fortsætte, men samtidig passe nøje paa, at jeg ikke blev vildledt af deres formentlig falske Lære. Hvis jeg mærkede noget i den Retning, vilde jeg øjeblikkelig holde op, for Sekterer vilde jeg ikke være.

Men jeg erfarede ikke noget i den Retning, og efterhaanden kom jeg ogsaa til Klarhed over, at det ikke alene var Læren, men ogsaa Livet, det gjaldt om at bevare. Gennem en Række sjælelige Brydninger og Oplevelser kom jeg til Klarhed over, at Livet blandt mine tidligere Kammerater ikke kunde tilfredsstille mig længere, og at det var en indre Nødvendighed for mig at forlade dem og slutte mig til den grundtvigske Vennekreds.

Det var en herlig Tid, der nu oprandt, da jeg af Guds Naade blev draget ind paa Livets Vej, ind i Vennelaget i Vorherres Menighed. En herlig Vaartid oprandt for mig. Der var en Friskhed og Glæde over det nyvakte Menighedsliv, som kun findes, naar en aandelig Vækkelse finder Sted.

Nu blev Friskolen for Alvor et kært Tilflugtssted. Her sang vi de mange dejlige Sange, som dengang

var ny for os alle. Niels Geertsen fortalte Fædrelands- historie for os, og han læste Ingemanns Romaner og Bjørnsons Fortællinger, nyt og ukendt var det altsam- men. De første vakte Kærlighed til Folk og Fædre- land og de sidste Længsel efter et rent og smukt Ungdomsliv.

Længe før denne kristelige og folkelige Vækkelse fandt Sted i Hanherred, havde en lignende Vækkelse fundet Sted i Thy og paa Mors. Da disse Folk hørte om Vækkelsen i Hanherred og Pastor Rønnes evan- geliske Forkyndelse, besluttede Thyboerne at gæste Vennerne i Hanherred. Der fandtes dengang ingen Jernbaner paa disse Egne, og Turen maatte derfor gøres med Hest og Vogn. Ved Aftenstid Lørdag Af- ten holdt Thyboerne deres Indtog i Vust. Paa Vog- nene vajede Dannebrog, og under Sang kørte de ind i Byen. Gæsterne blev fordelt omkring i de grundtvig- ske Hjem. Om Aftenen samledes alle i et af Hjem- mene til livlig Samtale om aandelige Spørgsmaal, især vedrørende Kirke og Skole, og frem for alt blev der sunget meget.

Da den gudelige og folkelige Vækkelse i Thy som nævnt var ældre end den i Hanherred, havde Thy- boerne mere aandelig Erfaring end vi i Hanherred, hvorfor det ved disse Sammenkomster faldt ganske naturligt, at det var Thyboerne, der var de mest frem- trædende i Samtalerne. Det var en stor Oplevelse for os unge at være sammen med de ældre en saa- dan Aften og høre, hvad de havde at fortælle om deres Oplevelser. Om Søndagen var de mange Gæster sammen med os i Kirke i Vust Kirke. Ved en saa- dan Lejlighed fik Gudstjenesten et mere festligt Præg, Sangen lød kraftigere og vel ogsaa mere inderlig end ellers.

Disse Thybibesøg vedblev, indtil Morsingboerne

oprettede Valgmenigheden i Øster Jølby med *Rasmus Lund*¹⁾ som Præst, thi fra den Tid søgte Thyboerne over til Øster Jølby, og da Pastor Rønne blev forflyttet til Sjælland, blev det Vennerne i Hanherred, der besøgte Thyboer og Morsingboer. Det var besværligt med de lange Rejser, men de var rige paa Oplevelser. Især var det dejligt at deltage i Guds-tjenesten i den ny, store og smukke Ansgarkirke, Menighedssangen lød fuldtonende, Forkyndelsen var god, og dertil kom de mange Altergæster, altsammen noget, man, dengang ialt Fald, ikke fandt Mage til i Sognemenighederne.

Da jeg havde tjent i Vust i fem Aar hos en og samme Familie, besluttede jeg at skifte Plads. Min Husbond var en bestemt Modstander af det grundtvigske Livsrøre, han talte tidt til mig derom og bad mig holde mig fra Grundtvigianerne. Jeg var blevet træt af disse Forhandlinger og ønskede at komme til et Hjem, som jeg kunde dele alt med, baade smaat og stort. Et saadant Hjem fandt jeg i Klim hos Sognefoged og Gaardejer *Kr. Myrup*. Han var en livlig og interesseret Mand, som var med i alt det bedste, der var oppe i Tiden. Jeg var 20 Aar, da jeg kom til Klim.

Mens jeg var i Vust, blev der oprettet en Skytteforening for Hanherred. Jeg vilde gerne have været med i den, men det kunde ikke lade sig gøre, da Manden, jeg tjente, var imod Sagen. Da jeg kom i min nye Plads i Klim, meldte jeg mig straks ind i

¹⁾ *Rasmus Lund* (1827—1889), cand. theol. 1853, fra 1871 Valgmenighedspræst i Øster Jølby paa Mors. Som Følge af, at han havde taget ukonfirmerede Børn til Alters, fik han først en Bøde, og da Handlingen gentog sig, mistede han 1883 Anerkendelsen som Valgmenighedspræst og var nu Frime-nighedspræst til sin Død.

Foreningen. For ret at kunne forstaa den Alvor og Begejstring, hvormed vi unge tog Sagen i de Dage, maa man kuske, at vi Deltagere som Børn havde oplevet Tabet af Sønderjylland, mange af Deltagernes Fædre havde været med til at kæmpe for det, Saaret var endnu blødende baade hos unge og gamle.

Vore Øvelser bestod mest af Skydning og Eksercits. Vore Førere var Korporaler eller Underkorporaler, som havde gjort Tjeneste i Hæren og tog dens Øvelser til Rettesnor for Øvelserne i Skytteforeningerne. Foreningen havde faaet udleveret en Del kasserede Forladegeværer fra Hæren til Brug under vore Øvelser. Disse Geværer var store og tunge og forsynet med lange Bajonetter. Hver Mand i Foreningen fik et Gevær udleveret. Det var ikke alene en Pligt, men ogsaa en Æressag at holde det blankt og i god Orden. Allerede som Dreng havde jeg set en Karl sidde og pudse sin Øvelsesriffel, alt mens han sang den fynske Bonde Mads Hansens Sang: »I vor Barndom vi hørte Kartovernes Brag.« Den blev meget yndet. Lembckes Sang: »Blev nu til Spot dine Tusindaars Minder« blev ogsaa sunget meget i de Dage. Lembcke søger heri at oplive Haabet hos sit Folk:

Lad os da vente og ikke forsage,
agte paa de varslende Tegn under Sky,
bære de tunge Forsmædelsens Dage,
atter skal i Danmark en Morgen dog gry.
— — —

Da skal du se dine Sønner staa rede —
da skal dit ældgamle Banner paany
føre til Sejer de faa mod de mange,
og da skal atter blandt Sværdenes Gny
runge de frejdige Sange.

Digterens Tanke var den, at den Dag kunde komme, da Tyskland kom i Klemme, og da maatte Lejligheden benyttes til at vinde det tabte tilbage, og det var

ud fra den Tankegang, vi unge søgte at dygtiggøre os. At Sønderjylland skulde komme tilbage paa anden Maade, anede vi ikke dengang.

Det var en herlig Tid for os unge, som fylkede os under Skytteforeningernes Fane, fordi vi følte os for- enede i det store Maal: Danmarks Frelse. Ud fra den Følelse blev Arbejdet udført, og der blev vaaget over at holde Raahed og anden Daarlighed borte fra vore Rækker.

Mens jeg tjente i Klim, hos Sognefoged Kr. Myrup, var det, man oprettede Klim Friskole, og det var Kr. Myrup, som gik foran i denne Sag. De ældste af hans Børn var i den Alder, at de skulde i Skole. Han var ked af at sætte dem i den offentlige Skole, da han var bange for, at den Aand, som raadede dær, ikke var den, som raadede i hans og de andre vaktens Hjem. Han talte meget med mig om den Sag, og jeg, der i Vust var blevet saa glad ved Friskolen og ved Niels Geertsen, gjorde, hvad jeg kunde, for at støtte Sagen. Peter Rønne anbefalede ham ogsaa indtrængende at gøre et Forsøg paa at faa en Friskole i Gang. Han gik nu rundt i de Hjem, som han ventede vilde med, og drøftede Sagen med Forældrene, og Enden paa Forhandlingerne blev, at Klim Friskole blev oprettet. Der blev hos en Husmand, som ogsaa gerne vilde have sine Børn i en saadan Skole, lejet to Stuer, den ene til Skolestue, den anden til Brug for Læreren. Niels Geertsen, der havde faaet Friskolen i god Gænge, lovede at flytte til Klim for at begynde den ny Skole dær. Han og hans forlovede, en Datter af Gaardejer *Niels Jakobsen* i Vust Holme, vilde gerne giftes i en ikke alt for fjern Fremtid, og hertil mente Niels Geertsen, at Udsigterne var bedre i Klim end i Vust. Desuden havde han vist sig godt egnet til at bryde ny Jord op. Beboerne i Vust vilde gerne

have beholdt Niels Geertsen noget længere, men de vilde ogsaa gerne støtte Vennerne i Klim ved at overlade dem deres Lærer.

Begyndelsen i Klim lykkedes næsten over Forventning. Mange Familier sendte deres Børn til den ny Skole, og da der var gaaet et Aars Tid, blev Pladsen for lille, og man maatte tænke paa at skaffe en anden Lejlighed.

Da Niels Jakobsens Datter, Ane Marie, forlovede sig med Friskolelæreren i Vust, var det nok ikke helt efter hendes Forældres Ønske. De havde hellere set hende indtage en mere anset Stilling end at blive Friskolelærerkone, men da hun holdt fast paa sit, vilde Forældrene ogsaa gøre deres til, at hun fik et pænt og tidssvarende Hjem. Niels Jakobsen tilsagde derfor Niels Geertsen en Sum Penge, saa han kunde købe en Jordlod paa nogle Tønder Land og bygge en anelig Skolebygning med Beboelse, Stald og Lade. For Kredsen i Klim var det en let Maade at faa Boligspørgsmaalet løst paa. Da det hele var i Orden, holdt Niels Geertsen og Ane Marie Bryllup, og her i dette Hjem henlevede de et saare lykkeligt Ægteskab med hinanden.

Niels Geertsen var gennem de mange Aar en afholdt Lærer. Hans Liv og Lære svarede godt til hinanden. Baade han og hans Hustru var alvorlige, fromme Kristne, og de lagde ikke Skjul derpaa. Da Frimenigheden i Klim blev oprettet, blev han dens Kirkesanger. De sidste Aar af deres Levetid trak han sig tilbage fra Skolegerningen, men det lille Landbrug vedblev de at passe.

I Høsten 1872 var det, at Grundtvig døde. Jeg husker, at vi var i Marken for at køre Korn hjem, da Pastor Rønne kom kørende ud til os og meddelte os det. Jeg husker, hvor stille og tavse vi blev ved

dette Budskab. Vi forstod, at en stor Aandens Høveding var gaaet bort.

Jeg læste i den Tid Ugebladet »Fylla«, som Friskolelærer Morten Eskesen i Odense var Udgiver af, og derigennem fulgte jeg Begivenhederne ved Grundtvigs Jordefærd, Bjørnsons Udtalelser ved den Lejlighed og den Modstand, de fremkaldte hos det danske Folk. Bladet gav ogsaa god Besked om det kirkelige og folkelige Røre paa Fyn i de Dage.

Vinteren 1873—74 var jeg Elev paa Galtrup Højskole. Vi var 60 Elever paa Skolen. Foruden Forstanderen, Poulsen Dal, havde Skolen to Lærere til, nemlig Sønderjyden *P. P. Smidt* og Fynboen *Kr. Anker*. Smidt fortalte Danmarkshistorie, han var dansk til Liv og Sjæl. Iøvrigt er han mest kendt som mangeaarig Friskolelærer i Silstrup ved Thisted. *Kr. Anker* var en ung Mand, der havde en særegen Evne til at samle os uden for de egentlige Skoletimer til indholdsrige Samtaler. Efter et Ophold paa Askov Højskole blev han senere dansk-amerikansk Præst og Højskoleforstander i Elkhorn U. S. A.

Galtrup Højskole, der begyndte sin Virksomhed i 1864 med Poulsen Dal som Forstander, betragtedes i Almindelighed som en af vore bedste Højskoler, saa længe han var dens Leder. Han havde i flere Aar været Lærer ved Kolds Højskole og var stærkt præget af Kolds og Grundtvigs Skoletanker. Paa Fyn havde han sammen med Kold taget virksom Del i Oprettelsen af Friskoler, og den samme Virksomhed fortsatte han, da han kom til Mors.

Menighedssagen tog han ogsaa levende Del i, og han virkede senere hen stærkt for Oprettelsen af Valgmenigheden i Øster Jølby. Under Ansgarkirkens Opførelse var han utrættelig med Raad og med Daad. Baade han og hans Hustru, Mathilde, var i særlig

Grad opofrende og uegennyttige Mennesker. De tænkte først paa Sagen og Vennerne og sidst paa sig selv, skønt de selv arbejdede under trange Kaar. Det er utroligt, saa mange tilrejsende langvejs fra og Folk fra Omegnen, der kom for at høre Foredrag og for at lære Skolen at kende, de bespistes uden Vederlag. At Mennesker med det Sind ogsaa fik stor Indflydelse paa deres Skoles Elever, er let forstaaeligt. Mit Ophold paa Galtrup Højskole 1873–74 blev derfor ogsaa af overordentlig stor Betydning for min senere Fremtid.

Allerede forinden jeg kom paa Højskole, havde jeg drømt om at blive Friskolelærer, og under mit Ophold her modnedes Tanken derom, saa jeg turde tro paa, at det var Guds Kald til mig.

I Vinterens Løb fik jeg Opfordring fra nogle Familier i Øster Hanherred til at komme og holde Skole for deres Børn, og derhen tog jeg saa, da Højskolen sluttede. Jeg skulde holde Skole i Gaarden »Lildal«, der laa i Udkanten af Hjortdal Sogn paa Grænsen mellem Hjørring og Thisted Amter. Manden i Gaarden kaldtes i daglig Tale *Jakob Lildal*, og hans Hustru hed Kathrine. De var begge født og opvokset i Vust i Vester Hanherred. Gaardens Omgivelser var i mange Henseender mærkelige, stejle Skrænter, bevokset med Enebærkrat, og i Nærheden den kendte »Fosdal«, men ensomt var der, og Ensomheden føltes stærkest ved Vintertid. Jakob Lildal og hans Kone var efterhaanden blevet præget af Naturen derude paa den ensomme Hede, især var det Tilfældet med Hustruen. Hun havde i flere Aar haft nervøse Lidelser, og de havde bevirket, at hun var kommet ud i Sjælenød og Anfægtelser. I denne trange Tid var der en troende Skolelærer fra Nabo-sognet, der jævnlig kom og talte med hende og hen-

des Mand om det, der hører Guds Rige til, og sang for dem de gamle kendte Salmer. Paa den Maade blev han dem efterhaanden til megen Trøst og Vejledning. Herigennem voksede de frem til et bevidst gudhengivent Samliv med hinanden. Senere søgte de Vestpaa om Søndagen for at høre Pastor Rønne prædike i Klim Kirke. Paa den Tid, da jeg kom dertil, løste de Sognebaand til Valgmenigheden paa Mors. Det var et af deres Børn, som Pastor Lund efter Barnets eget Ønske tog til Alters før Konfirmationsalderen, hvilken Handling bevirkede, at Mynighederne fratog Pastor Lund hans Anerkendelse som Præst i Folkekirken, hvorfor Menigheden sammen med dens Præst traadte ud og dannede Frimenighed.

Det var for denne Families og nogle andres Børn, jeg skulde begynde en lille Friskole. Paa Vejen dær Østerpaa overnattede jeg hos Niels Geertsen. Vi drøftede Friskolesagen grundigt, og han gav mig mange gode Raad og Anvisninger, ligesom han laante mig de allernødvendigste Bøger til Brug i Skolen. Jeg var glad ved at faa begyndt at holde Skole, men da Sommeren var gaaet, blev jeg indkaldt til Militærtjeneste og laa i Aarhus i 14 Maaneder som Hestepasser. Derefter vendte jeg atter tilbage til Lildal for at fortsætte Skolegerningen.

Denne Gang var det ordnet saadan, at jeg de tre Dage om Ugen skulde holde Skole i Lildal og de andre tre Dage i Flegum, en lille By i Tørslev Sogn. Der var en Mils Vej over Heden fra Lildal til Tørslev. I Flegum var det to Gaardmænd, der særlig tog sig af Sagen. En god Fjerdingvej Nordøst for Flegum ligger Landsbyen Øster Svenstrup, og her havde der været holdt Friskole en Tid før, men Skolen var gaaet ind. Nogle af Familiernes Børn herfra skulde saa søge Friskolen i Flegum.

I den ene af de to omtalte Gaarde blev Skolen begyndt, og det var under meget beskedne Forhold. Et rummeligt Gæsteværelse oven for Storstuen blev indrettet til Skolestue med Indgang fra et tilgrænsende Huggehus. En af de gammeldags Bilæggerovne blev opstillet i Skolestuen. Et langt Bord med Bænke paa begge Sider optog næsten hele Stuens Bredde. Skolen fik lige fra sin Begyndelse god Tilslutning, ikke mindst fra en Række mindre velstaaende Familier i Øster Svenstrup. Baade Forældrene og Børnene var glade for den lille og uanselige Begyndelse, og vi havde det godt med hverandre i de to Aar, jeg var der. Af aandeligt Liv var der ikke meget paa disse Egne, hvorfor de var desmere glade ved deres lille Skole i Flegum. Mødrene fulgte tidt og ofte deres Børn i Skole om Morgenen for at deltage i Morgenandagten og for at høre Bibelhistorie fortalt for Børnene. Jeg har ikke senere mødt en lignende Deltagelse fra Forældrenes Side for Skolens Arbejde, som jeg mødte her.

Skønt jeg paa mange Maader befandt mig godt i Flegum, var der dog forskellige praktiske Vanskeligheder — navnlig som Følge af Uenighed om, hvor en ny Friskole skulde bygges — der gjorde, at jeg rejste derfra i Efteraaret 1877.

Der paafulgte nu nogle Vandreaar, hvor jeg maatte prøve baade det ene og det andet. Vinteren efter, at jeg forlod Flegum, bestyrede jeg Friskolen i Klim for Niels Geertsen, da han den Vinter var Elev paa Askov udvidede Højskole. Foruden Skolen skulde jeg passe hans to Køer og desuden hjælpe hans Kone og Børn med alt, hvad der kunde indtræffe. Jeg var selvfølgelig glad ved at komme tilbage til mine gamle Venner, men dette Arbejde var jo kun noget foreløbigt. Da Foraaret kom, vendte Niels

Geertsen hjem igen og overtog sin Skole, og jeg var ledig paa Torvet. Den Sommer havde jeg Roearbejde paa Akkord i Thy.

Efter at jeg havde været Lærer forskellige Steder, fik jeg Plads som Leder af Folketingsmand og Friskolelærer Kr. R. *Stenbæks* Friskole i Ormslev mellem Slagelse og Korsør. Stenbæk var Folketingsmand for Kværndrupkredsen paa Fyn. Han ejede selv Skolen, drev den for egen Regning og bestemte selv, hvor meget Forældrene skulde yde i Skolepenge. Mit Ophold i Ormslev fik ikke liden Betydning for mig. Kr. R. Stenbæk var en Mand med mange Aars Erfaring som Skolemand, og han meddelte gerne andre Lærere derom. Jeg skylder denne Mand meget. Hvis der laa en noget paa Hjerte, saa kunde man trygt gaa til ham og betro ham det. Han var i særlig Grad en redelig og sandhedskærlig Mand.

I den Tid jeg var i Ormslev, var det, at Valgmændigheden i Høve blev dannet. Om Søndagen gik vi i Flok og Følge den temmelig lange Vej for at deltage i Gudstjenesten dær. I Lille Egede Friskole, hvor *Didrik Johansen*, Kr. R. Stenbæks Svoger, dengang var Lærer, kom jeg ofte og havde mange gode Samtaler med denne ældre og erfarne Skolemand.

Efter at jeg havde været Lærer i Ormslev i et Par Aar, opnaaede Stenbæk ikke Genvalg, idet *Hansen, Ølstykke*, blev valgt i hans Sted. Stenbæk kunde nu selv overtage Lærergerningen ved sin Skole, hvorfor jeg igen stod uden Virksomhed. Jeg tog nu atter paa Galtrup Højskole som Elev, det var i Vinteren 1881-82.

I Sommeren 1882 blev jeg antaget ved Trunderup Friskole, Kværndrup Sogn paa Fyn, og skulde tiltræde efter Høstferien. Trunderup Friskole blev oprettet 1851 med Poulsen Dal, Kolds Medhjælper,

som dens første Lærer. Han holdt kun Skole i Trunderup den første Sommer, da han den paafølgende Vinter atter skulde være Kolds Medhjælper ved hans Skole i Dalby.

Det var paa Trunderupgaard, at Friskolen først var til Huse. Folkene dær var tillige med flere Familier i Trunderup By stærkt optaget af Kolds Skoletanker. Kold kom ret ofte til Trunderup paa Besøg, og flere Familier søgte om Søndagen til Ryslinge for at høre Vilhelm Birkedal prædike. Ved disse Besøg drøftedes Skolesagen ivrigt, og Frugten deraf blev Opretelsen af Trunderup Friskole, en af de første Friskoler paa Fyn.

Blandt de Familier, som var med hertil, skal nævnes Gaardejer *Jens Jensen* og hans Hustru *Ane*. *Jens Jensen* roste sig senere med, at han var den første Friskolelærer, fordi han i sit Hjem havde holdt Skole for sine egne Børn, førend Friskolen blev oprettet.

Der hengik flere Aar, før Friskolekredsen fik sin egen Skolebygning. I de Aar var der flere Hjem, som velvillig gav Friskolen Husly. Først i Trunderupgaard, derefter hos *Jens Jensen* i Nørremosegaard. Da Krigen udbrød i 1864, holdtes der Skole i *Lundsgaard*, men da blev Undervisningen afbrudt, idet Skolens Lærer, *Juhler*, blev indkaldt og Skolelokalerne af Militæret taget i Brug som Lazaret. Efter Krigen holdt *Juhler* Skole i Gaardejer *Jens Hansens* Havestue. *Juhler*, der var Sønderjyde, virkede i 18 Aar ved Skolen, han var en dygtig og meget afholdt Lærer.

Nogle Aar efter, at *Juhler* var kommet til Trunderup, fik Skolekredsen sin egen Bygning. Paa et Hjørne af *Henrik Nordtorps* Mark, midt mellem Trunderup og Trunderup Dong, blev Friskolen opført. Skolen benyttedes dengang af Børn fra Ravndrup,

Søndager og Trunderup Dong, hvorfor nævnte Sted ansaas for mest centralt. Skolen blev bygget saa lille som paa nogen Maade muligt, naar der baade skulde være Plads til Skole og til Beboelse for en gift Lærer. I den ene Ende af Huset fandtes Skolestuen, samt en fælles Forstue for Børnene og Lærersfamilien, og paa den anden Side fandtes saa Lærers Lejlighed, der bestod af to Værelser, en Dagligstue og et Sovekammer og desuden to smaa Rum ud mod Gavlen samt et lille Køkken og et Bryggers bag Forstuen. I de daværende Friskolebygninger fandtes der ikke noget, der hed Spisekammer.

Da Skolen var færdig, giftede Juhler sig, men et Aars Tid efter døde hans Kone, hvorefter han boede alene i Skolen. Nogle Aar efter, at Skolen var bygget, blev der opført en Tilbygning til Brug for Ungdommen. Det var nok særlig Ungdommen i Trunderup, der opførte denne Gymnastiksal, der var sammenbygget med Skolestuen, idet de to Lokaler var adskilt fra hinanden ved store Fløjdøre, saa naar de lukkedes op, udgjorde Skolestuen og Gymnastiksalen et stort Rum, som kunde benyttes under et til Gymnastikøvelser, Møder og større Sammenkomster.

Her i denne Skole virkede Juhler som Lærer til 1882, og da flyttede jeg altsaa ind og overtog hans Virksomhed. I de foregaaende Aar havde der været 30—40 Børn. Da jeg kom, var der 33. Dette Antal blev ogsaa at være det almindelige i de 17½ Aar, jeg var Lærer ved Skolen. Det sidste Aar var Børneantallet dog oppe paa 50.

Det var særlig Sognebaandsløserne til Ryslinge Valgmenighed, der hidtil havde sluttet sig sammen om Skolen, den var i sin Tid oprettet som en Menigheds-skole, hvorfor det ogsaa i dens Vedtægters Formalsparagraf hed, »at dens Formaal var ad Frivillighedsvej

at fremme god Oplysning paa Grundlag af Fædrelands-
sind og Kristentro.« I den Aand havde Skolen hidtil
været ledet, ogsaa i min Tid stræbte vi efter at arbej-
de i samme Spor.

Da jeg overtog Pladsen som Lærer ved Trunderup
Friskole, var jeg klar over, at nu vilde det vise sig,
om jeg i det hele taget egnede mig til denne Ger-
ning, og om jeg magtede den. En Del af Datidens
Friskolelærere var kommet ind i Arbejdet uden at have
faaet den fornødne Uddannelse, og jeg var en af disse.
Hvis man ikke vilde søge Seminarieuddannelse, var
der dengang ingen særlig Uddannelse at faa i den
Retning uden paa vore Højskoler. Jeg havde i to
Vintre været paa Højskole, men jeg var klar over,
at der maatte mere til, og jeg havde derfor benyttet
min Fritid til Selvstudium for at dygtiggøre mig til
den Gerning, jeg gerne vilde tjene.

Da jeg kom til Trunderup, stod det i flere Hense-
ender smaat til med mig. Penge ejede jeg ingen af.
Jeg havde kun de allernødvendigste Klæder. Dem, jeg
ikke havde paa Kroppen, havde jeg pakket ned i en
Sæk. Mine Bøger, hvis Antal ikke var overvældende,
havde jeg i et rødmalet Skrin. Noget af det første,
jeg anskaffede mig, var en simpel Boghylde til at an-
bringe mine Bøger i. Heldigt for mig var det, at
min Forgænger ikke havde været stort bedre stillet,
end jeg var. Derfor havde Skolekredsen i sin Tid
skaffet det allernødvendigste Bohave til Veje: et Bord,
et Par Stole og et Sengested med Sengeklæder.

Da vi naaede den første Jul, forærede Aftenskolens
Karle og Piger mig et nyt Bord og fire Stole, som
de stillede op i Dagligstuen lille Juledag. Det kom
som en fuldstændig Overraskelse. Jeg følte mig, som
om jeg var Baron.

I Løn havde Kredsen lovet mig fri Bolig og Brænd-

sel samt 400 Kr. Det var jo ikke nogen stor Løn, selv om Pengene var mere værd dengang end senere. Det kunde maaske slaa til for en ugift Lærer, men om det var noget at gifte sig paa, var mere end tvivlsomt. Jeg var fyldt 30 Aar og forlovet. Min forlovede, *Kristiane Jensen*, tjente dengang i Kerteminde hos Valgmenighedspræsten *Niels Lindberg*. Jeg længtes efter den Dag, da ogsaa hun kunde flytte ind i Trunderup Friskole. Vi overvejede Sagen og kom til det Resultat foreløbig at se Tiden an. Jeg var af den Anskuelse, at hvis Kredsen var tilfreds med os og vi med den, saa vilde den ikke lade os sidde og sulte, da den for en stor Del bestod af velhavende Gaardmandsfamilier. Dette Haab blev heller ikke senere beskæmmet.

Det næste Aar, 1. Juni 1883, holdt vi vort Bryllup i Pastor Lindbergs Hjem. Kristiane havde tjent Lindbergs i halvfemte Aar, og som Vederlag for lang og tro Tjeneste tilbød de hende at gøre hendes Bryllup. Min Kone var Datter af en Gaardmand i Vestervig Sogn, begge hendes Forældre stammede fra Mors.

Den 2. Juni holdt hun sit Indtog i Trunderup uden at vække nogen særlig Opmærksomhed, men vi var glade ved, at vi nu maatte bo og leve sammen, og at der var os betroet en stor og velsignet Gerning, som det var værd at ofre Kræfter paa.

Under min Skolevirksomhed havde det hidtil været mig en Sorg, at jeg ikke kunde synge, dette Savn blev nu afhjulpet, da Kristiane havde en god og en smuk Sangstemme, og hun blev nu Forsanger for Børnene og ved de voksnes Sammenkomster. Hun følte det som sit Kald at yde, hvad hun kunde i den Retning, og de Gange er let talte, da hun lod sig forhindre i at møde i Skolen, naar der skulde

synges. Der kunde ellers tit været Grund nok til Udeblivelse, især da den Tid kom, da hendes egen Børneflokk blev stor og lagde Beslag paa hendes Kræfter, hun havde som oftest ingen Hjælp i Huset.

Naar hun havde Lejlighed, hjalp hun ogsaa til med at læse med de smaa Børn. Hun satte ogsaa meget ind paa at overvære de Timer i Skolen, i hvilke der blev fortalt Bibel- og Danmarkshistorie, for derefter at kunne synge de til Fortællingen svarende historiske Sange med Børnene. Det var derfor en stor Vinding, at hun kom med i Arbejdet.

Vi var begge fra Begyndelsen klar over, at det gjaldt om at tage Forholdene, som de var, og indrette vor daglige Levevis derefter. Skulde de fire Hundrede Kroner klare vore Udgifter Aaret rundt, saa var det nødvendigt at leve mest muligt økonomisk. Men det skal siges til Kredsens Ros, at den ogsaa var klar over, at Pengelønnen var utilstrækkelig for en Familie at leve af, hvorfor den ogsaa straks fra Begyndelsen af ydede en stor Del i Natura. Naar de slagtede i Gaardene, blev der altid sendt en Kurv med Slagtemad ud til Friskolen. Det skal endvidere siges til Kredsens Ære, at det blev den ufortrødent ved med i de omtrent atten Aar, vi var dær. De var i den Henseende trofaste imod os lige til det sidste, ogsaa efter at Pengelønnen var forhøjet til 600 Kr. Der har været flere, der har spurgt os, om det ikke var generende at modtage disse Gaver, men dertil har vi altid kunnet svare, at det var det ikke, idet vi ansaa dem for en Del af vor Løn.

Som det var almindeligt ved den fynske Friskole — og som det er det endnu — samledes Kredsens Ungdom i Friskolen i Vintermaanederne Lørdag Aften til Aftenskole, som vi kaldte det, men i Virkeligheden var det Ungdomsmøder med Fortælling, Op-

læsning og Sang. Disse Ungdomsmøder havde vi megen Glæde af, ligesom vi tillagde dem stor Betydning for Ungdommen.

Størsteparten af den Ungdom, som der samledes i Friskolen ved disse Møder, kom fra gamle grundtvigske Hjem, der for de flestes Vedkommende havde sluttet sig til Valgmenigheden i Ryslinge. Det var en opvakt Ungdom, der satte Pris paa god og sund Oplysning baade i kristelig og folkelig Henseende, ligesom de unge altid vaagede over, at der herskede en god Tone ved deres Sammenkomster. Disse Ungdomsmøder i vore Friskoler rundt om i Landet har sikkert haft overordentlig stor Betydning for dansk Ungdom, ligesom de har været en god Forberedelse for de unge for deres senere Højskoleophold.

Det var til Dels den samme Ungdom, der udgjorde Kernen i Kværndrup Skytteforening, og da den havde sin Gymnastiksal ved Friskolen, var der i Vintermaanederne næsten hver Aften Liv og Røre derude i Friskolen, og i Særdeleshed da Kvinderne ogsaa begyndte at drive Gymnastik. Det var jo oplivende for min Kone og mig at være i saa nær Berøring med en god og opvakt Ungdom, men det medførte jo en Del ekstra Arbejde for os, thi naar Gymnasterne var gaaet hjem, og det var gerne sent paa Aftenen, før de blev færdige, maatte vi ind i Skolen at gøre rent, sætte Borde paa Plads o. s. v.

Nogle Aar før vi flyttede fra Trunderup, blev det store Forsamlings- og Gymnastikhus bygget i Kværndrup, og da flyttede Gymnasterne derop med deres Øvelser. Gaardmand *Jens Hansen* i Trunderup var Kværndrup Skytteforenings første Formand, og han vedblev at være det, til Brydningerne inden for Svendborg Amts Skytteforeninger under Provisorietiden indtraf. Han trak sig da tilbage, og jeg blev hans

Afløser, hvad jeg vedblev at være indtil et Aars Tid, før vi forlod Kredsen og flyttede til Ryslinge. I de Aar var jeg om Sommeren næsten altid paa Skydepladsen om Søndagen. Det gik jo ud over Hjemlivet med Kone og Børn, men vi mente at maatte bringe dette Offer for Ungdommens Skyld. Men vi havde ogsaa megen Glæde af at være sammen med de unge.

En Foredragsforening blev ogsaa oprettet. Af Fester havde vi i Friskolen Juletræ for Børnene og for Aftenskolens Ungdom. Ved Ungdommens Juletræ var det Sæd og Skik, at man tog hinanden i Hænderne og gik rundt om Træet og sang Salmer, mens Lysebrændte. Bagefter tog man fat paa de gamle Lege og Folkesange. Senere dansede man de paa den Tid almindelige Danse. Der var gerne en af de unge, som havde taget en Violin med, som han spillede paa til Dansen. Denne simple og jævne Maade at glædes paa forandrede fuldstændig, da det store Forsamlingshus i Kværndrup blev bygget, og Ungdommen begyndte at holde sine Fester dær. Nu kunde man ikke nøjes med een Spillemand, nu maatte man have en fire, fem. Hidtil havde de unges Fester ikke kostet dem ret meget, thi hvad de fortærede, medbragte de fra Hjemmene. Karlene kom med Øldunker og Pigerne med skaaret Mad. De ældste af de unge sørgede baade for, at der herskede en god Tone, og at de mere tilbageholdende blev draget med ind i Legen og Dansen, saa ingen skulde sidde og kede sig.

Endelig skal vore Høstfester omtales. Det var gerne *Karl Povlsen* ¹⁾, som var Taler ved dem. Derefter var der Fællesspisning af medbragt Mad. Kaffe blev

¹⁾ *Karl Povlsen* (1851—1908) Vilhelm Birkedals Eftermand som Valgmenighedspræst i Ryslinge.

lavet i Friskolen af Kredsens Kvinder, Kager og Fløde hertil var ogsaa medbragt hjemmefra.

Ved vore Fester var det gamle Øvelseshus altid festlig smykket med Blomster og Løv, hvad Kredsens unge Piger besørgede. Der var altid festligt og hyggeligt, vi følte os som een Familie, og Baandet, som båndt os sammen, var Fællesskabet om Kirke og Skole.

I Sommeren 1898 byggede Kredsen en ny Skole midt i Trunderup By, den gamle Bygning blev solgt, og dermed var dens Saga forbi som Skole. I denne gamle Skole er alle vore ni Børn født, hvoraf to af Sønnerne er blevet Præster i Amerika.

Paa Grund af indtrufne Forhold i Skolekredsen brød vi vore Teltpæle op og flyttede til Ryslinge, hvor vi købte os et Hus — kaldet »Sivholm« — med et Jordtilliggende af $11\frac{1}{2}$ Td. Land. Ejendommen laa noget afsides, men den laa op til Krumstrup Skov, og det var dejligt i Sommertiden at arbejde paa Marken under Fuglesangen fra Skoven.

I Begyndelsen var der mange af vore Venner, der var bange for, at vi ikke kunde faa Udkommet paa den magre Jordlod, men det gik udmærket godt, om end i al Tarvelighed. Da vi havde boet i Ryslinge et Par Aar, blev Ryslinge Brugsforening oprettet, og jeg blev da antaget som Regnskabsfører og Kasserer, hvilke Bestillinger jeg har endnu. Lige fra min Ungdom har jeg næret stor Interesse for denne Sag, hvorfor Arbejdet med Brugsforeningen gennem de mange Aar har været mig en Glæde. I Efteraaret 1903 blev jeg indvalgt i Sogneraadet i den Hensigt, at jeg skulde være Formand, hvad jeg ogsaa blev fra Begyndelsen af 1904 og var det i 14 Aar.

Igennem et langt Liv kan det ikke undgaas, at man møder baade Modgang og Sorger, men vi har ogsaa haft megen Glæde, saa vi har meget at sige Gud og Mennesker Tak for.

KAROLINE RASMUSSEN

EN FØRSTE SEPTEMBER 1902 skulde jeg efter veloverstaaet Eksamen tiltræde min første Plads som Lærer ved en Friskole i Fyns Hovedstad. Det var med megen Spænding, jeg paa Banegaarden i Odense hilste paa min fremtidige foresatte, Skolebestyrerinde *Karoline Rasmussen*. Da jeg saa hende, fløj tre Tanker gennem min Hjerne: Hun er lille — hun ser ubetydelig ud — men hun har et Par mærkelige Øjne.

Dette Førsteindtryk var heller ikke helt ved Siden af. *Karoline Rasmussen* var lille af Vækst, og hendes Kundskaber og Intelligens var ikke over middel, men fra hendes Øjne straaled en Varme saa umiddelbar, saa barneglad, saa dyb og ægte, at den maatte være af Træ, som ikke følte sig oplivet deraf.

Det varede ikke længe, inden *Karoline Rasmussens* Skæbne blev mig bekendt: En vestfynsk Landsbypige havde for nogle Aar siden begyndt at holde Skole for eet Barn oppe paa et lille Kvistværrelse, og nu ledede hun en Skole med 135 Børn i 6 Klasser. Og dette var vel at mærke sket i en stor By, hvor der foruden en Række ansete Privatskoler fandtes et Par Friskoler, hvoraf den ene var baade stor og gammel. Denne eventyrlige Fremgang skyldtes altsaa ikke hverken imponerende Kundskaber, overlegen Intelligens eller nogen Art af ydre Optræden, men den skyldtes en Kvindes stærke og barneglade Blik. *Karoline Rasmussens* Skatkammer var hendes varme Hjerte og hendes faste Tro. De, der kom ind under hendes Øjnes Magt, kunde umuligt undgaa at blive beriget deraf.

Karoline Rasmussens Liv var et Eventyr — en Til-

værelse fuld af Spænding, Fare og Fremgang – og Eventyret lyder saaledes. *Maria Karoline Rasmussen* var født i Roerslev i Vestfyn den 20. Juni 1857 som det ældste af fire Børn. Hendes Forældre var *Jens Rasmussen*, født i Haarby Sogn 1831, og *Mette Nielsdatter*, født paa Helnæs 1830. Efter at de var blevet gift, overtog Jens Rasmussen sine Forældres Boelssted paa en halv Snes Tønder Land. Forældrene blev boende paa Ejendommen som Aftægtsfolk. Faderen døde, men Moderen levede i mange Aar, og hun fik en stor Indflydelse paa sine Børnebørn, især den ældste Datter.

Den gamle Farmor havde nemlig en sjælden Evne til at fortælle Historier og Eventyr, og Børnene lyttede med spændt Opmærksomhed – allermest dog Karoline. Naar de andre Søskende var ude at lege, listede hun ind til Farmoderen: »En lille Historie, Bedstemoder – vil Du ikke nok?« Bedstemoder vilde gerne, og saa delte hun ud af sit Forraad af Sagn og Eventyr, og den lille Pige sad paa sin Skammel og slugte hvert Ord. En usynlig Poesiens Verden aabnede sig for hende, hun følte et Sus af Evighed stryge hen over sin Sjæl, og med sine store forundrede Barneøjne hang hun ved Bedstemoderens Læber.

Bedstemoders Fortælling blev Karolines første Møde med dansk Aandsliv, den blev hendes Møde med *det levende Ord*, og dette »første Mødes Sødme« blev hende en Indvielse for Livet. En usædvanlig Evne til at høre havde Karoline Rasmussen alle sine Dage, og hvad hun hørte, huskede hun. Som voksen kunde hun gengive en Prædiken, hun havde hørt, saa at sige ordret. Og hun ikke blot huskede, hvad hun hørte, men hun bevarede det, saa det blev en Bestanddel af hendes Liv.

Syv Aar gammel kom hun i Skole, men Læreren i

Roerslev fik ikke synderlig Indflydelse paa hende. Han var streng mod Børnene, men altid venlig mod Karoline. Hun var nemlig i enhver Henseende pligt- opfyldende, og af hende kunde han faa sine egne Ord og Forklaringer tilbage i uskadt Stand.

Noget helt andet blev det, da hun kom til at gaa til Præst. Hun ejede et følsomt Sind og en dyb religiøs Trang, en Lykke var det da, at hun kom under Paavirkning af en saa udmærket Mand som Pastor *Mads Melbye*¹⁾ i Asperup. Han ejede en Hjertelighed og en Dybde i sin Forkyndelse, som netop passede til den lille Husmandspiges Trang. Hans Forkyndelse fik en mægtig Indflydelse paa det bløde og modtagelige Barnesind. Konfirmationsforberedelsen blev for Karoline et aandeligt Gennembrud, en Vækkelse af slumrende Kræfter og Følelser, hvis Virkninger holdt sig hele hendes Liv.

For at faa Lys over Tilværelsen søgte den unge Pige til Bibelen, og naar der var noget, hun ikke kunde forstaa, gik hun til Melbye. Engang kom hun op til ham for at spørge, hvad det vilde sige at faa Helligaandens Vidnesbyrd i sit Hjerte, og da han havde forklaret hende det, gik hun hjem fyldt af Tak og jublende Glæde.

Naar Karoline og hendes Søstre blev budt ud til Dans, gik hun med, men naar Dansen begyndte, gik hun hjem. Almindelig Ungdomsmorskab tilfredstil- lede ikke hende, hendes Trang gik dybere og hendes

¹⁾ *Mads Melbye* (1817—79), f. i Middelfart som Søn af en Sognepræst, cand. theol. 1840, Huslærer i Kiel, paa Hindsgavl og i Flensborg, Sognepræst i Asperup og Roerslev fra 1845. Al- lerede som Student sluttede han sig til den grundtvigske Be- vægelse, hvis nære Forbindelse mellem det kristelige og det nationale tiltalte ham. Han vandt sin Menigheds Hen- givenhed og blev gennem sine »Fortællinger af Kirkehistorien« I—II skattet i videre Kredse.

Længsel videre ud. For almindelige Mennesker at se, tegnede hendes Fremtid sig imidlertid kun som jævnsgraa. Efter at hun var blevet konfirmeret 1871, fik hun Plads hos en Gaardmand i Roerslev, men hun havde det ikke godt dær, og efter et halvt Aars Forløb tog hendes Fader hende hjem.

Hendes Helbred var ikke godt, og hendes Forældre mente da, det var bedst, hun fik lært at sy, saa kunde hun ernære sig som Sypige. Hun kom i Lære hos en Frk. *Thomsen*, som senere blev gift med Sergeant *Rasmussen* i Odense, død som Graver ved St. Knuds Kirke. Til Trods for, at Karoline var og blev inderlig ked af at sy, holdt hun dog Pinen ud, og ydermere udviklede der sig et ægte Venskab mellem hende og Frk. *Thomsen*, et Venskab, der varede Livet ud. Efter at hun havde staaet i Lære i 4 Aar, begyndte hun at sy paa egen Haand, idet hun, som almindeligt var paa Lændet, gik ud til Folk og syede. Imidlertid skiftede Familien Opholdssted, og det blev i nogen Maade Karoline Rasmussens Skæbne. Hendes Fader havde megen Gæld paa Stedet, og da han ikke kunde faa det til at gaa rundt, mageskiftede han sin Ejendom med en Urtemand, der ejede et Hus med halvanden Tønde Land til ved en af Hovedvejene til Odense, *Heden* hed den i ældre Tid, *Søndre Boulevard* hedder den nu, og det lyder jo ogsaa helt anderledes.

Mens Jens Rasmussen ernærede sig som Urtemand, nedsatte Karoline og hendes Søster, Mine, sig i Familiens Dagligstue, der nu fik Benævnelsen Systue. Men Naal og Traad og pæne Kjoler kunde ikke tilfredsstille Karoline. Hun længtes og higede efter at lære noget mere af den Verden at kende, Bedstemoderen for Poesiens og Mads Melbye for det kristelige Syns Vedkommende havde aabnet for hende.

Men hvordan skulde det lade sig gøre — og tilmed uden Penge, for Faderen tjente kun til Dagen og Vejen og havde intet at undvære. Allerede under Opholdet derhjemme havde Karoline fattet en Plan om at komme paa Højskole, men det blev ved Tanken. Thi selv om hun fik Understøttelse, hvor skulde hun saa faa de øvrige Penge fra?

Men sidde og sy Kjoler til sine Dages Ende det *vilde* hun ikke, og Jens Rasmussen har vel nok rystet paa Hovedet ad sin ivrige Datter, da hun allerede efter et Aars Forløb »lukkede Butikken«, rejste til Jylland og tog Plads som Barnepige. Ja, det saa vel egentlig ogsaa taabeligt ud for et almindelig borgerligt Blik at forlade en selvstændig Stilling, der oven i Købet kunde forenes med et Ophold i Hjemmet, for at rejse til Jylland og blive Barnepige paa en Herregaard. Det var paa Pallesbjerg ved Ulfborg i Vestjylland, Karoline fik Plads, og snart fulgte Søsteren efter, idet hun blev Stuepige sammesteds.

Det var lige en Plads for Karoline. Der var to Børn at passe, hvoraf det ene kom til Verden, mens hun var der. Her havde hun med levende Mennesker at gøre, det var noget andet end kulørte Klude. Karoline kom til at staa i det bedste Forhold til Børnene ligesom ogsaa til deres Moder, den norske Fru *Hoppe*, født *Wedel-Jarlsberg*.

I øvrigt var det ogsaa en rigtig Herregaard i den Forstand, at der var Spøgeri. Stuepigen turde ikke for sin Død sove om Natten uden Lys, og Karoline fik ogsaa sin Oplevelse i saa Hensende. En Aften, da hun havde faaet Børnene i Seng, og de var faldet i Søvn, hørte hun et forfærdeligt Spektakel nede i Køkkenet. Det lød, som Folkene dansede med Træske paa. Det var jo udmærket, tænkte Karoline, saa kunde hun gaa ned og faa en lille Snak med dem, det

var der ellers ikke Lejlighed, til idet hun næsten altid var sammen med Fruen og Børnene. Men da hun kom ned i Køkkenet, var der intet. Hun gik ud i Bryggerset og videre ud i Gaarden. Stadig væk intet.

Tilfredsstillede Arbejdet paa Pallesbjerg helt anderledes Karoline endt det, hun hidtil havde beskæftiget sig med, saa var Vejen til hendes Fremtidsmaal dog stadig lang, til Tider kunde den synes haabløs lang, og saa var der desuden Arbejdet med hendes eget unge gærende Sind. Under saadanne Forhold var det hende en Trøst og Husvalse at faa Brev fra hendes gamle Præst. Af saadanne Breve skal meddeles et Par Brudstykker.

Kære Karoline!

Jeg blev rigtig nok forundret ved at høre, Du var saa langt borte fra slægt og gamle venner . . .

Da jeg hørte, Du nu var barnepige, tænkte jeg straks på et ord af Herren, som jeg i denne tid er blevet mindet om »Hvad som helst I har gjort mod en af mine små, har I gjort mod mig.« Ja, det ord vil jo paa den yderste dag lyde til alle til evig velsignelse eller evig dom, men det fører *allerede nu* en *timelig* velsignelse eller dom med sig. Lad mig derfor kun se, kære Karoline, at Du i kærlig omgængelse med de små børn, der betroes Dig, husker på, at de ere ved dåben blevne små sødskende til barnet i Bethlehem, så Du må hjælpe til hvad Du kan at hans Jesus-navn lægges dem på hjerte, og at Du i sang lægger dem hans navn og ære og pris i munden, så der kan beredes ham pris af de spædes mund. Sådant skal du aldrig komme til at gøre forgæves og deri har Du en stor gerning. Gud velsigne dig i den og i al god gerning! — Jeg vilde ønske jeg kunde komme til at tale med Din søster, inden hun rejser op til Dig. Jeg kan godt lide, at hun, den yngre, bliver stupige, me-

dens Du, den ældre, bliver barnepige; jeg synes, det er et godt tegn, at de forældre ikke vil have et helt barn til at passe deres børn, men hellere vil betro børnene til en mere udviklet pige.

Meget kan jeg jo ikke nå at skrive, men jeg vilde dog gerne afsende disse par linjer, for at Du kan mærke, jeg stadig mindes Dig, og saa beder jeg Dig blive ved at vandre i *ydmxyghed* og *sagtmodighed* tjenende Herren og hans Menighed i uskrømtet tro.

Kærlig hilsen og lev vel!

Din gamle præst

M. Melbye.

Asperup, ⁵/₃ 1877.

Kære Line!

Det gjorde mig ondt af dit brev at høre, at Du var forsagt og at Du følte Dig åndelig nedtrykt. Fører Du ikke et for stille siddende liv, saa Du er legemlig utilpas og trænger til bevægelse, og så bliver sjælen også trykket, og så mener man, det *ene* er *åndelig* anfægtelse? Bed fruén om forlov til at røre Dig lidt, gå til kirke, det er jo en god spadseretur med det samme. Der er jo en højskole i nærheden, hvor der vist holdes offentlige foredrag af og til om aftenen. Bed, om Du engang imellem må gå hen til disse, det vil både åndelig og legemlig oplive Dig. Og Du kan hilse forstanderen fra mig og sige ham, at Du er en af mine gode venner, og at jeg har rådt Dig [til at] gå til ham, så bliver Du nok godt modtaget. Forresten ved jeg ikke skriftligt at fremsætte bedre råd mod åndelig forknythed, end råde til hver morgen Du stod op at synge eller sige: »Gå nu frit – enhver til sit og *stole på Guds nåde* – da får Du *lyst og lykke* til – at *gøre gavn som gud det vil* – på allerbedste måde.« – Ja, kære Line! Du kan være viss på, at du også nu gør gavn, mere end Du i je-

blikket kan se, i den stilling, hvori Du er. Og Dit hjærte er ikke så hårdt, som Du selv synes, ti jeg ved, at Du har *hjærte for Guds Ord*, og så er hjærte ikke hårdt, og derefter kendes hjærtet. Du siger måske, at det er *lidt* nok, men Du vil dog tilstå at Du på ingen måde vil slippe Guds ord, og så slipper Gud Dig heller aldrig, men skal nok hjælpe Dig igennem. Jeg skal da også bede for Dig den bøn: »kom min due — Helligånden eller en af hans engle — lad Dig skue — med oljeblad«. Lad Du da hjærtets due, tro og bøn, flyve ud bag gærden hist, bag alt det, der vil ligesom omgærde dit hjærte med dorskhed, da skal Du finde »løvspring derude«, og da skal duen komme med et lille »oljeblad«, et lille trøstens ord, der bebuder, at *snart* finder Du åndens *fulde* trøst. Gid disse linjer må blive Dig et sådant lille oljeblad! Jeg mener det godt med Dig og har god tro til Dig og godt håb om, at det snart vil lyse op for Dig, at julelyset må lyse ind i dit hjærte . . .

Og så til slutning kærlig hilsen og lev vel under Guds nådes vinger, under Guds faderlige varetægt i vor herres *Jesu Navn*!

Din gamle præst og ven
M. Melbye.

Asperup, ⁹/₁₂ 1877.

Vi forstaar af Melbyes sidste Brev, at der var Brydninger i den unge Piges Sind, og disse Brydninger samlede sig især om hendes Fremtidsopgave. Hun havde arvet sin Farmoders Evne til at fortælle, og hun havde senere faaet et Livsindhold, som hun maatte forkynde. Hun elskede at arbejde med Børn, men hun vilde ikke vedblive at være Barnepige, hun vilde fortælle for Børn, hun vilde aabne den Poesiens Verden for dem, som hun kendte fra Farmoders Fortællinger, og hun vilde lede den Evighedens Verden

ind i deres Hjerte, som Melbye havde bragt ind i hendes Sind. Ja, det var ligefrem saaledes, at hun følte, hun vilde være Guds Befaling til hende overhørig, hvis hun ikke bragte det hjertelige Budskab, hun selv som Barn havde modtaget i Melbyes Konfirmandstue, videre til andre Børn.

Ingen af hendes nærmeste forstod hende. Skønt hendes Forældre, Venner og Bekendte raadede fra, holdt hun fast paa sit: Hun vilde være Lærerinde. Iøvrigt var der ogsaa andre Hindringer, idet hun baade maatte kæmpe med Fattigdom og daarligt Helbred. Alligevel stilede hun trøstigt løs paa sit Maal. Hun vilde ikke gaa Seminarievejen, egnede sig heller næppe dertil, hun vilde paa Højskole. Hvad der før var glippet, skulde nu forsøges paany. Melbye hjalp hende med at søge om Understøttelse, men saa mærkeligt det lyder — den blev nægtet. Pastor Melbye var bedrøvet over at skulle meddele hende det, men han trøstede hende med, »at når Gud fader nægter en af sine små noget, som de ønskede, så er det kun, fordi han har noget endnu bedre, han vil give dem.

Han intet ondt bestemte,
han intet godt forglemte.«

I Efteraaret 1878 rejste hun efter godt halvandet Aars Ophold paa Pallesbjerg hjem til Odense, og den følgende Sommer, 1879, naar hun sine Ønskers Maal, hun bliver Elev paa Kolds Højskole i Dalum, der lededes af *J. P. Lebæk*. Skoletiden var 4 Maaneder, hun boede hjemme, hvorved Opholdet blev billigere, og Udgifterne afholdt hun af sin opsparede Løn fra Pallesbjerg. Aaret efter, 1880, er hun atter paa Kolds Skole, og Forstander Lebæk giver hende det Skudsmaal, at hun er en »i aandelig og hjertelig Henseende overordentlig begavet og udviklet Pige, i Skolefag og Færdighed kun almindelig,« en Karakteristik, der træffer godt nok.

Hun stiler nu lige løs paa sin Fremtidsopgave. En Tid er hun hos Friskolelærer *Gundersen* i Sørup, hvor hun faar Undervisning og til Gengæld hjælper til i Huset. Derfra kommer hun til Ringe Friskole hos *Laurs Rasmussen*, hvor hun er paa lignende Maade. Laurs Rasmussen og hans Kone, *Hansine*, blev hendes Venner for Livet. Ofte søgte hun siden, naar hun var i Tvivl, Raad hos dem, især stod Hansine hendes Hjerte nær.

Den 1. September 1883 stod Karoline Rasmussen ved sine Længslers Maal: Hun begyndt at undervise en lille Dreng oppe paa et Kvistværelse i Faderens Ejendom ude paa »Heden«. Det var en saare besked den Begyndelse, men Karolines Øjne straaede, og jeg er sikker paa, der sjælden er blevet undervist med større Varme og Glæde end i denne lave Stue. Snart kom der to Børn til, og de tre Rollinger sad paa en smal Træbænk, hvis Sæde var et Kvarter bredt og iøvrigt uden nogen Art af Bekvemmelighed. Glæde avler Glæde, og da Børnene kom hjem og fortalte om den dejlige Skolefrøken, kom der snart flere Børn i Skole, men da Karoline Rasmussens Kundskaber ikke var store, dristede hun sig ikke til at undervise større Børn. Naar de var 11 Aar gamle, maatte de derfor i en anden Skole. Det var trist at skilles, men der var foreløbig intet at gøre ved det. Arbejdet var strengt, Børnene stod paa meget forskellige Trin, og Karoline var alene om det hele. 1888 fik hun en Lærerinde, og nu beholdt hun Børnene til Konfirmationsalderen. Men hun havde endnu kun een Stue, og her sad hun saa ved den ene Bordende og underviste sin Klasse, og Frk. *Frida Schmidt*, senere Medbestyrerinde for Handelsskolen i St. Knudsgade, sad for den anden med sit Hold. I Aaret 1889 naaede man saa vidt, at man fik to Stuer, og nu blev Børnene delt i 3

Klasser. 1890 blev der antaget en Sanglærer, idet Karoline Rasmussen ikke kunde synge. Børneantallet øgedes stadig, i 1891 var der 49 Børn, fordelt i 4 Klasser. Samme Aar blev der ansat en fast Lærer ved Skolen, det var nuværende Friskolelærer *J. P. Frandsen* i Sdr. Næraa. 1892 var der 60 Børn, da dristede hun sig til at opføre den store Skolebygning, som anvendes den Dag i Dag. Samme Aar kom der endnu en fast Lærer, nemlig *N. Grønæk*, der senere blev Karoline Rasmussens Efterfølger som Ejer og Leder af Skolen.

Saa vidt var Karoline Rasmussen naaet, og der var endda ikke gaaet 10 Aar. Skolens store Fremgang havde været til Forbavselse for mange, men Hemmeligheden var Karoline Rasmussens store, varme Øjne. Hun havde vundet baade Børnenes og Forældrenes Hjerter, og det er og bliver den bedste Agitation for en Skoles Fremgang. Men hun havde ogsaa maattet stride, og det blev hun ved med. Stor Gæld var der paa Huset, høje Renter maatte der betales for overhovedet at faa et tilstrækkeligt Laan. Desuden var der Lærerlønningerne, som ganske vist var smaa og ikke til at gifte sig paa. Da Frandsen alligevel vovede det, maatte han drive en lille Detailhandel ved Siden af for at eksistere. Skolepengene var kun smaa, $1\frac{1}{2}$ – $2\frac{1}{2}$ Kr. maanedlig, flere gik gratis, og nogle glemte at betale. Tilskud var der ikke noget, der hed i hine Tider. Den yngre Søster, Nielsine, holdt Hus for Familien, og hun var Karoline en stor Støtte. Spinke og spare maatte de, ja, jeg har hørt et Sagn om, at de to Søstre en Tid ikke havde mere end een pæn Kjole tilsammen, hvorfor de maatte skiftes til at gaa i Byen. Det var derfor ogsaa en meget stor Begivenhed, da Karoline erhvervede sig den Silkekjole, hvormed man vil se hende paa Portrættet. I

den optraadte hun til de talrige Konfirmationsfester, hun blev bedt ud til.

Pengevanskeligheder i Forbindelse med det strenge Skolearbejde tog paa hende, og Resultatet blev en pinagtig Hjertesygdom. Men hun arbejdede ufortrødent videre. Almindelige Skolefag havde hun kun med de smaa, derimod Religion i alle Klasser, og her var hendes Kundskaber omfattende. Naar hun, Kvinden med den barnlige Tro og de tindrende Øjne, fortalte Bibelhistorie, da var der tyst i Klassen. Hun mestrede paa sit Omraade fuldt ud den vanskelige Kunst at skaffe den sjælelige Forbindelse til Veje mellem sig og Børnene, som skaber Fællesskab og Glæde. Børnene havde stor Respekt for hende samt dig med, at de følte for hende næsten som en Moder. Det var hendes Personlighed, der skabte Respekten. Selv en robust fjorten Aars Knægt, der ofte var større end hun, adlød straks og villig.

Men som hun ogsaa sled. Hun tog sig af Børnene paa alle Maader. Havde en Dreng bandet eller sagt Raaheder paa Gaden eller Legepladsen, tog hun ham op i Klassen efter endt Skoletid og talte ham til Hjerte, og det gjorde hun saa inderligt, at Drengen sjælden forlod hende med tørre Øjne. Men selv kunde hun efter en saadan Skoledag være saa medtaget, at hun bogstavelig talt vaklede op ad Trapperne.

Det er i det hele det mærkelige ved Karoline Rasmussen, at al den Kraft, hun ejede, al den Hjertesvarme, hun besad, den satte hun ind. De allerfleste af os andre nøjes dog med at sætte en Del ind. Den øvrige Portion reserverer vi os til privat Brug. Men Karoline satte alt ind.

En stor Støtte var det, at hun havde gode Hjælpere, og her bør foruden Søsteren, Frk. Schmidt og de to tidligere anførte Lærere ogsaa nævnes Frk. Dagmar Jensen,

der baade var dygtig i Skolen og samtidig en fornøjelig, munter og hjælpsom Kammerat i Fritiden. Som Fru *Dagmar Heilmann* har hun iøvrigt efter en Række Aars Afbrydelse paany taget et Arbejde op ved Skolen.

Sit kristelige Liv søgte Karoline Rasmussen trofast Næring for i Menigheden, men her var der i hendes Sind en pinagtig Splittelse. Pastor *E. Koch*, der var Præst ved Hospitalskirken, var Skolens nære Ven. Han støttede den i alle Maader og betalte f. Eks. en fattig Drengs Skolepenge Aar efter Aar. Skolen hørte da ogsaa til Kochs Menighed, og han tilfredsstillede fuldt ud Grønbæk og mig. Jeg fandt i hans kraftige, viljebetonede og tankerige Forkyndelse netop det, jeg søgte. Men med Karoline var det anderledes. Hun følte sig i Virkeligheden mest draget til Valgmenighedspræst *Johan Clausens*¹⁾ hjertelig varme Forkyndelse. Efter hendes Død fandt man paabegyndte Breve, stilet til ham, hvor hun takkede ham for hans »hjertelige og ægte evangeliske Prædiken i Søndags.« *E. Kochs* Prædiken kunde ofte være ret stærkt socialt farvede, og det tiltalte nu mere os Mandfolk end Karoline Rasmussen. Skønt der i Odense var et stærkt folkeligt Liv i Højskoleforeningen og et rigt kristeligt Liv bl. a. i Hospitalskirken og Valgmenigheden, saa var der altsaa midt i denne Rigdom for Karoline Rasmussen en viss Smerte. Hendes Hjerte hang ved Clausen, men Forholdene bandt hende til Koch. Ikke saaledes at forstaa, at hun ikke var glad ved Kochs Forkyndelse og holdt meget af ham personlig – hvor kunde hun andet? Men saaledes, at hans Ord ikke saadan som Clausens ejede Nøglen

¹⁾ *Johan Clausen* (f. 1860), Valgmenighedspræst i Odense 1897–1908, resid. Kapellan ved Helligaandskirken i København 1908–11. Fra 1911–31 Præst for Københavns Valgmenighed.

til hendes Hjertekammer. Clausen var for hende, tror jeg, en direkte Fortsættelse af Mads Melbye i Asperup. Hendes og disse to Præsters Naturer var, kristelig set, samstemte. —

Det, Karoline Rasmussen drømte om som ung, det naaede hun. Den lille Landsbypige oplevede at samle en stor Flok Børn i sin Skole og at præge dem for Livet. Man har vist egentlig Lov til i nogen Maade at sige, at hun paa dette Omraade naaede sit Ideal. Men gratis var det ikke, for aldeles sikkert er det nemlig, at Arbejdet sprængte hende. Mærkeligt, men saare betegnende, at det netop var Hjertet, der ikke kunde holde. Sidst paa Aaret 1902 blev hun meget syg, hun var allerede slidt op, og den 4. Februar 1903 døde hun, ikke 46 Aar gammel.

Pastor E. Koch holdt Ligtalen, og Hovedindholdet var følgende: Dengang Mads Melbye døde, skrev et Blad om ham, at han var »en ubegavet Mand af den grundtvigske Retning.« Det samme kunde maaske siges om Karoline Rasmussen. Men hvorledes kunde det Menneske kaldes ubegavet, der var fuldt af Kristendommens Aand, og som med en saa sjælden Tro paa sin Gerning kunde arbejde saa trofast og udholdende og ofte under vanskelige Forhold? Nej, hverken hun eller Melbye var ubegavede. De havde faaet en Gave, som var mere værd end de udvortes glimrende Aandsevner. —

Paa Karoline Rasmussens Fødselsdag den 20. Juni 1903 rejste daværende og tidligere Elever en prunkløs Mindesten paa hendes Grav paa Odense Kirkegaard.

Skolen stod iøvrigt nu over for en Krise. Hvem skulde lede Arbejdet videre? J. P. Frandsen var 1902 blevet Friskolelærer i Rudme. Det naturlige var da, at N. Grønbæk overtog Ledelsen, men han havde andre

Planer, han var cand. phil., havde privat læst Theologi og taget et Par theologiske Tillægseksaminer, men manglede den endelige. Men altsaa, det havde i mange Aar været hans Haab at blive Præst. Dette Haab maatte han ofre paa Skolens Alter, og Ofret blev bragt. Han overtog Skolen, blev iøvrigt nogle Aar senere gift med Nielsine Rasmussen, og han har ledet Skolen solidt og dygtigt til denne Dag.

»Karoline Rasmussens Skole« hed den tidligere, »Søndre Friskole« blev senere dens Navn, og dens Liv betegner en stadig Fremgang. 1905 blev der bygget en haardt tiltrængt Gymnastiksal, til hvis Opførelse en Række Aktier, der senere blev skænket til Skolen, dækkede Halvdelen af Udgifterne.

Denne Gymnastiksal har betydet meget for Skolens Liv. I den holdes der to Forældremøder om Aaret, hvor der er Foredrag, Oplæsning, Drøftelse af Skolespørgsmaal, senere Kaffe og et Par Timers Leg og Dans for de unge. En i 1929 stiftet Elevforening, der allerede har 170 Medlemmer, holder 7-8 Sammenkomster om Aaret, hvortil ogsaa Forældrene indbydes, ligesom de unge deltager i Forældremøderne.

Iøvrigt har Grønbæk, der er en støt Jyde, født i Aulum ved Holstebro 1868, forstaaet at holde Udviklingen i Gang. Børneantallet er nu ca. 170. Der er 7 Klasser, to faste Lærere og en Sanglærer, tre faste Lærerinder og tre Timelærerinder. Dygtige Mænd og Kvinder har i Aarenes Løb været knyttet til Skolen, oftest for et længere Aaremaal.

Der gives ved Søndre Friskole en dygtig Undervisning i de almindelige Skolefag. Men under alt dette glemmer man ikke, at det vigtigste er at give Barnesjælen Indhold og at forme den til en Karakter. Nerven i Arbejdet er den samme som i Karo

line Rasmussens Tid, den, man kan udtrykke i
Linjerne:

»Saa er vi alle Kongebørn
skønt fattige og ringe.«

Anders Uhrskov.

UD AF MINE MINDER

AF HANSINE SCHULTZ

ARNDOM. Jeg er født 1862 paa Gaarden »Hedelund« i Alminde, en Milsvej Nord for Kolding. Mine Forældre var Sønderjyder — begge af gammel Odelsbondeæt og var fra Aller Sogn, en halv Mil fra, hvor jeg nu boer. Der havde deres Fædre, Slægt efter Slægt haft de to Gaarde, de stammer fra. Far hed *Knud Jepsen Schultz* og Mor *Anna Sophie Høyer*.

Med det, at de var kommet til Nørrejylland, var det gaaet saadan til: Far var ældste Søn i sin Fødegård og skulde som saadan efter gammel sønderjydsk Skik arve Gaarden. Og saadan var den gaaet i Arv fra Far til Søn i umindelige Tider. Ejernes Navne havde skiftet med Knud Jepsen og Jeppe Knudsen og Stamnavnet var Schultz, som skal have sin Oprindelse fra en Landsby i Schweiz af dette Navn.

Men blandt Folk paa Egnen gik der forøvrigt det samme Ord, som Bjørnson fortæller om Linjen paa »Granliden«. Det var kun hveranden af Mændene paa den Gaard, der var rigtig heldige, og her var det ham, som hed Knud.

Alligevel kom det saadan, at det blev svært nok for Far — saa svært, at han ikke i Længden kunde holde Gaarden.

Hans Fader havde som ung overtaget den i fortrinlig Stand og var dertil blevet gift med en af Omegns rigeste og for sin Skønhed bekendte ung Pige, den syttenaarige *Cecilie Ravn* fra Vejstruprød (Sjølund). Hun var jo meget ung, men havde alligevel

det Lov paa sig, at hun var baade dygtig og økonomisk, saa hvordan det gik til, at Fars Far i Løbet af ikke nær tyve Aar havde holdt Hus saadan, at han havde bortsolgt Størsteparten af Gaardens Jorder, har jeg aldrig rigtig kunnet faa Rede paa.

Men i hvert Fald gjorde Slægten ham umyndig og tilskrev Far Resten af, hvad der var tilbage. Far gik dengang i Haderslev Latinskole og var kun seksten Aar, da han maatte træde til dør, og det var ikke nemt. Baade Mor og vi Børn mente at kunne spore Tynge deraf gennem hele hans Liv. Baade hans gamle Farmor og Forældre og to ukonfirmerede Søskende skulde have rundeligt til deres Underhold, og Landet var ude af Skik, saa Far maatte straks til at gaa bag Ploven. Baade han, og hvem han havde til at hjælpe sig, maatte slide i det som smaa Heste, men han havde en inderlig god Mor. Der var ogsaa Gæld paa det, der var tilbage, saa han maatte mangel Gang laane sig frem hos gode Mennesker, »og da fik jeg lært at spare,« sagde han engang, »for det var mig en Æressag at faa betalt tilbage til fastsat Tid.«

Saadanne Kaar var ikke blide for en Ungersvend — i Hvilestunderne og om Søndagen var han gerne saa træt, at han ikke kunde være med til ret meget.

Engang, da der var Ringridning, mindes jeg, at Mor har fortalt, at han dog alligevel var med, men det maa have været saa usædvanligt for Folk, saadan at se ham, at det blev omtalt i hendes Hjem af en Kone, som gik med sin *Dold* og bad om Mælk. Konen havde slaaet sine Hænder sammen og ment, at nu var den unge Fyr nok ved at komme paa Gled ligesom Faderen. »Ved de Ord,« sagde Mor, »var det første Gang, jeg blev bekymret for jeres Far og mærkede, at jeg holdt af ham.« Det var sidst i Tredverne i forrige Aarhundrede, og Tyskerne blev mere og mere an-

massende og frække i at ringagte vort Modersmaal og alt nedarvet, saa bevidste Danske maatte staa sammen og danne Bom imod det Uvæsen. Saa kom jo i Treogfyrre og d. 4. Juli Fireogfyrre Skamlingsbanke-møderne, og der var Far og Mor og adskillige af deres nærmeste med.

Det var dengang, der var forsamlet en 12000 deroppe, og *Fr. Barfod, Grundtvig og Laurids Skau* talte og slog saadan til Lyd, at »Ordet lød, som Tordenbrag rullede over Skoven.«

»I skal faa at se,« sagde Mors gamle Oldemor, »at Tyskerne bliver gale, og vi faar Krig.« Det var hun ikke glad for at tænke paa. Og hun slap for at se det, thi hun døde i Nyaaret 1848.

Der var ellers ikke meget Liv af nogen Art i de Tider, skønt i Mors gamle Fødegaard var endnu gammel kristen Fromhed tilhuse. Hendes Far kom ind til Maaltiderne og lagde sin Hue fra sig med et »i Jesu Navn«, inden de gik tilbords, og Mor, som slog Husvæven, ligesom alle sønderjydske Piger brugte det, har fortalt, at naar den gamle Oldemor sad hos og hjalp hende at ordne Garn og Nøgler til Trendgarn og Islæt, da sad hun under dette og nynnede paa Brorsons Salmer, mens der kom et vidunderligt Drag af Længsel over hende. Men fornøjeligt og hyggeligt havde de det ellers i deres daglige Færd med hverandre i dette Hjem.

Og saa holdt mine Forældre Bryllup i Efteraaret 1848, medens Krigen allerede var i fuld Gang. Far havde været taget til Dragon, men nu skulde han blive hjemme og passe sin Gaard, endda det var saa som saa, han fik Lov dertil, for Oprørerne fordrede Ægtkørsel, og fik de det ikke godvillig, kunde de selv tage Heste og Vogne og ødelægge, hvad de fik fat paa. Nej, saa vilde Ejeren alligevel hellere selv være ved Haan-

den. Saadan laa Far engang borte fra Hjemmet over fjorten Dage sammen med andre af Byens Mænd nede paa Gottorp Slot. De kunde ikke slippe fra deres Plageaander, og Moder sad saa derhjemme med en vrangvillig Svigerfar og kun lidt mandlig Hjælp ellers og havde alt det Mod behov, hun ejede.

En Dag havde Fars Far ovenikøbet nær ført dem allesammen ind i en Ulykke. Da stod han oppe ved Stakitlaagerne, hvor Vejen gik ned til Gaarden, og dem havde han faaet laaset forsvarlig, for han havde nok set, at et helt Kompagni fjendtlige Ryttere nærmede sig. De standsede imidlertid, og Officeren spurgte paa Tysk om noget, han godt kunde svaret paa, men istedetfor gjorde han kort omkring, og med en haanlig Gestus gik han op mod Gaarden. I en Fart blev Stakitlaagen brudt op, og ind i Gaarden kom de færende og bandte og skældte og forlangte at faa den Mand udleveret, ellers saa skulde de Donnerwetter nok tage dem af Sagerne. Ja, der blev jo sagt til dem, de kunde lede. Mor havde nemlig set Skyldneren forsvinde ud gennem Haven, saa hun vidste, han var »hytt«, og de ledte baade oppe og nede og allevegne og maatte til sidst forsvinde med uforrettet Sag. Saa dan indtraf der mange Komedier, som slet ikke var morsomme.

Ja, af den Slags var der en hel Del, inden Krigen standsede, og Oprørernes Medhjælpere, Tyskerne, var jaget hjem. Men ogsaa i de Aar var meget gaaet i Løbet for de sønderjydske Bønder, saa Far, som i Forvejen sad haardt nok ved det og desuden havde ondt ved at døje Faderens Krakilerier, tog sig for — om end med tungt Hjærte — at realisere det hele; han fik Jorden solgt, saa den kom paa gode danske Hænder, og Ladebygningen fulgte med. Hans Forældre fik Stuehuset til deres Bolig og var tilsikret et rigeligt Underhold.

Egentlig var det med en beskeden Pengesum, mine Forældre derefter købte Gaarden dér Nord for Kolding, men den fik de hurtigt sat Skik paa ved deres udholdende Flid og Nøjsomhed, og vi yngre Søsken- de blev altsaa fødte Nørrejyder, men nu var det et godt Hjem, og skønt mine Forældres Tanker til det sidste, ved jeg, kredsede om deres gamle Fædreegn, var de dog altid godt tilmode. Folkene deromkring havde ikke saa megen Kultur, som de var vant til, men var til Gengæld mere urfriske, og ovre i Dons sad *Peder Larsen* (Skræppenborg). I ham og *Peder Dons* og flere havde det gryende, grundtvigske Lys over Folkeliv og Kristenliv villige Bærere.

Mine Forældre sluttede sig hurtigt til den Kreds, de havde dannet, og Livet derfra kastede i høj Grad sit Skær over vort Barndomshjem. Det virkede ogsaa hen til, at hvor der var noget godt at høre, var Veje- ne sjældent for lange.

Der var jo *Svendsen* i Jellinge og *Sveistrup* i Nør- rup og *Laurberg* i Bredsten, saa spændte de for Vog- nen og tog afsted. Fra saadanne »Togt« hentede de ogsaa rare Piger tilgaards.

Fra Bredsten havde vi Pigehjælp i saa at sige hele min Barndom, de Piger havde god Betydning for vi Børn. De senere af dem havde gaaet i *Ebbesens* Fri- skole derhenne i Bredsten, og som de kunde fortælle og synge og lege med os.

Ligesom mine Forældre engang kørte gennem en snepudret Skov nede ved Skibet og dér første Gang lærte at synge »I Sne staar Urt og Busk i Skjul«, saadan lærte de Piger os at danse og kæde — »suse«, kaldte de det — til »Paa Vossevangen, der vil jeg bo«. Og alle de nye Sanglege, hvor var de en Fest for os.

Vi gik ikke i Alminde, men i Dons Skole, og dér var en af Svendsens Seminarie-Elever fra Jellinge

Lærer. Han var et rart Menneske, fortalte Bibel^s og Fædrelandshistorie udmærket. Men han kunde ikke faa sat saa meget Skub i Arbejdet ellers, at det hos alle optog Tiden. Derfor — og især af Børn fra Hjem^s mene, han ikke var i Forstaaelse med — kunde det i Skoletiden udarte til Rebelskhed og et trætteligt Ustyr. Han kunde ikke holde Disciplin, sagde Folk, og det var der noget om. Men de af os, der ellers gad bestille noget, ydede han god Hjælp, og der var Albuerum til paa eget Initiativ at tage fat.

Alligevel — naar derhjemme Sine eller Rikke fortalte om deres Skolegang i Bredsten Friskole, saa mindes jeg, at naar jeg legede at holde Skole i Lyst^s huset, for det laa i mig, det vilde jeg saa gerne, saa var det Friskole, der skulde holdes, saa paa den har jeg været indstillet fra lille af.

Jeg vil gerne fortælle noget om Peder Larsen, og jeg husker ham grant baade fra Hjemmet, og naar jeg om Morgenens kom med min Proviant paa Ar^s men op mod Dons Skole.

Han var en Slider af Rang — foer afsted fra Gaar^s den og ud mod sine Marker, hans Iklædning var grovt Hvergarntøj og Fedtlædersstøvler, som Buk^s serne kun naaede halvvejs ned paa — foroverbøjet og med Armene i Takt til de rappe Trin. Saadan saa jeg ham.

»Godmorgen, Godmorgen min lille Pigel« raabte han i Skyndingen. Det var nu det sædvanlige, men havde han meget travlt, saa han ingen.

Dog — inden jeg gaar over til at fortælle mere om Peder Larsen, har jeg Lyst til at fortælle et Gran om Hjemmet i og om Krigsaaret 1864.

Mor var livlig og forstod at gøre det hyggeligt og rart for os alle i Hjemmet. Men Far var meget ude, han havde efterhaanden faaet adskillige Tillidshverv,

dog havde han stor Betydning for det hele. Han var myndig, omsorgsfuld og dybt tænkende — var glad, naar vi var glade, og vilde altid, vi skulde have det godt.

Om end jeg mener, at jeg har et taaget Indtryk af selve Krigen, saa har jeg selvfølgelig ellers ingen personlige Minder derfra, eftersom jeg kun var to Aar dengang.

Noget af det første, jeg mindes fra Tiden derefter, var en Dag, da Far og Mor var taget ud. Da dansede vor Pige, Maria, og mine ældre Søsken oppe i Storstuen til Tonerne af »Jens var aldrig bange, men der var for mange,« og foruden at de gav mig et »Svipop« engang imellem, tog de vor store brune langhaarede Hund, som Tyskerne havde kaldt »Donner«, ved Forbenene, satte en fladbundet tysk Soldaterhue — som var efterladt — paa dens Hoved og lod ogsaa den valse med. Bagefter har vel saa Arbejdet gaaet en Grad rappere.

Men om Krigen hørte jeg siden mange Træk. Saa dan havde de en Snestormsaften i Februar — nogle Dage efter, at Tilbagetoget fra Dannevirke havde fundet Sted — siddet i Hob i Dagligstuen ved Rok og anden Husflid, da det opdagedes, der gled Skygger forbi Vinduerne, og da Far kom ud, vrirmede Gaarden af vore egne Soldater. De havde gaaet de lange, forfærdelige Veje i Sne og med fuld Oppakning, saa deres Fødder hang i Trejler, men nu mente de at kunne raste lidt paa disse Egne. Saa mange af dem, som Huset kunde rumme, fik Far jo i en Fart ind. Der blev kogt Mad i Skorsten og Gruededel og fyret op alle vegne. Men hvor havde de været forkomne! Nogle havde smidt sig paa deres Tornystre rundt omkring paa Gulvene, og andre havde halvt i Vildelse raabt: »Aa, havde vi dog aldrig blevet Sol-

dat.« Noget kom de vel til Kræfter, men maatte ellers snart i Ilmarch afsted igen, for Preusserne var jo bagefter, og saa blev Gaarde og Huse fyldt af dem.

Ikke mindre end 160 Mand paa engang var indkvarteret hos os, og det var endda i længere Tid. Oppe i Storstuen og Gæstekammeret havde en Doktor og en Løjtnant taget Kvarter; at Far i sin Drengetid i Haderslevskolen havde lært at blive det tyske Sprog mægtig, kom ham i denne Ulykkestid saa alligevel til Gavn ved at ordne Kanutterne, naar de fandt paa at ville løbe med tændte Lys og Praase mellem Halm og Korn ude i Laden. Jo, for Preusserne, det Skudsmaal fik de af alle, var i Reglen nogle Børster.

En Dag, da Mor stod i Køkkenet og var i Færd med Middagsmaden, hørte hun et jamrende Raab om Hjælp. Det var vor Pige, Maria, som nogle af dem havde faaet fat i, for hun havde været opsternasig, gjorde de Mor forklarlig, da hun kom derud (hun havde maaske kommet dem i Forkøbet med at samle Æg ind, førend de kom og fik dem napset), men nu skulde hun have Klø. Hvordan Mor fik hende befriet, husker jeg ikke, men hun slap i hvert Fald for Kløene.

Endelig blev det da »Bunteldag« for dem, og de marcherede af; saa kom Østerrigerne, og skønt de var langt flinkere Folk. saa havde det alligevel i de Maaneder — saadan som Blichers eenarmede Soldat udtrykker det — været »en sølle Tie«.

Tabet af Sønderjylland den Gang virkede da ogsaa i Tiden derefter som et aabent Saar, men fejgt havde Danmark heldigvis ikke givet det fra sig, og en dejlig Genoprejsningsdag fik vi altsaa Lov til at opleve.

Paa mange Maader kom der jo ellers nu en Op-

gangstid og en i aandelig Henseende meget bevæget Tid. I den gik jeg og bjærgede mine første Minder ind.

Der var adskillige Originaler paa vor Egn. Ude ved Landevejen efter Kolding boede der en Taterfamilie, »æ Swottkræmers«, de var nu særlig interessante med samt deres Børneflokk. Og der var en Mestertyv, som hed »æ Bjerre«. I den Tid jeg kunde huske, ernærede han sig redeligt nok, men i hans yngre Dage havde han været Anfører for et helt Tyvekomploit. Og saa var der vor morsomme Nabo, som fortalte Skrøner, naar han kom og slog sig ned ved en Bid Brød og en Snaps. Desuden var der en ovre i Nabosognet, som gik under Navn af »Lilballefan den«, forøvrigt en genial Smed til at smede Træskoebeslag, som han løb omkring med og solgte. Naar vi var ude og saa de Størrelser stile hen mod Gaarden, saa skulde vi nok komme bag efter dem ind.

Mest oplagt var vi til at høre paa Naboens muntre Historier. Han var tilflyttet fra Vejleegnen fra en stor Gaard dér, men hans Giftermaal, som efter hans Families »Tykke« var uheldigt, havde ført ham ud i smaa Kaar. Han sad nemlig og jokkede i et lille Landbosted til en Hest og et Par Køer. Hver en Nytaarsdag kom han tidlig paa Formiddagen for at ønske glædeligt Nyaar og skulde da beværtet med Flæsk og Grønsangkaal, Juleøl og helst et Par Snapse, men saa var han ogsaa i Lune til at fortælle op — ud af sine Minder.

Engang fortalte han, at mens han som ung var Kusk paa en Herregaard, maaske Tirsbæk, kom der Ordre fra Herskabet om at spænde for en let lille Vogn, Frøkenen vilde ud at køre. Ja, det gjorde han jo og holdt for Døren, men der kom ingen Frøken. Saa kom der en og sagde, hun vilde have en bedre Vogn, og den blev saa nærmere betegnet, men heller ikke

da kom hun. Derimod kom hendes Mor, Fruen, og bød, han skulde spænde for Stadskaretten, »og da den saa kom for Døren,« sluttede han, »var der ikke mere i Vejen. saa kom hun, og nu kunde vi køre. — Hø for det var jo den, e Ting vild' i.« En anden Gang, da han ogsaa befandt sig særlig godt, saa han et helt Eldorado i, at en Mand af hans Bekendtskab i Juletiden var kommet ind et Sted, og dér bød de ham først et mægtig stort Fad med Sylte og Sennep til og derefter »Rullepølselemmader« og saa en Dram, saa Sigtemellemmader og saa en Dram, og saa en »Knæpkaagh« og saa en Dram. »Ja, saa havde han vel ogsaa faaet Dramme nok,« sagde Mor, som kom til i det samme.

Naar vi var ene hjemme og sad ved Aftensædet, mens vore flinke Hænder var i Lag med et og andet, gik det muntert med Fortælling, Sang og — Spøgelsehistorier, thi dem kunde de Bredsten Piger ogsaa køre op med.

Min ældste Bror havde været paa Askov. Han var især optaget af de nordiske Myther og Sagn derfra. Naar han f. Eks. sang: »Udi de dybe Dale for Norden under Ø,« da tror jeg nok, vi mindre Søskende lyslevende saa de vippende Duer for os — baade den violieblaa og den, der er hvid som Sne, og glædede os over, at de tilsammen vilde bo og bygge hos os. Men smaa Oplevelser der ude fra fortalte han ogsaa. Saadan havde *Nutzhorn* engang i Snestorm taget sig en Kanetur for, og hans Hat var røget af ham, og inde i et Hus havde de saa faaet et gammeldags Hovedklæde surret om ham istedenfor, men i det saa han saa meget grinagtig ud, at da han suste ind i Skolegaarden med det paa, var Fru *Schrøder* kommet til at le saadan, at hun næsten ikke kunde holde op igen. Det var i Vinteren 1870, at en flyg-

tet fransk Soldat ogsaa havde sit Tilhold dér paa Skolen, og han var jo for Eleverne et interessant Fænomen, ham blev der ogsaa fortalt en hel Del om.

Vi havde omkring ved den Tid faaet *Ludvig Wagner* (Fru Schrøders Bror) til Præst i Alminde, og han havde faaet et godt Bibliotek paa Fode oppe i Byen, saa fra det hentedes der Bøger. Der var Fortællinger, som vi mindre kunde nemme, og de større hentede af Oehlschlägers, Grundtvigs, Ingemanns og Blichers Digterværker, men deres Optagethed deraf gav os tidlig Indtryk af, at dér var noget meget skønt og godt.

I Hjemmet havde vi foruden Bibelen og Opbyggelsesbøger — deriblandt Grundtvigs Prædikener — Ove Mallings »Store og gode Handlinger« — Ludvig Chr. Müllers Bibelhistorie og flere. Jeg svælgede i Billedalmanakker, som jeg læste Aargange af fra Begyndelsen af Fyrreerne, og saa havde vi Skyttesangbogen og »Tykken«. Saadan kaldte vi Boisens og Køsters Visebøger, de var nemlig indbundet i et Bind. Dem lærte de Bredsten Piger os at synge i, saa vi kunde næsten baade de danske og svenske Sange udenad.

Men de fortalte ogsaa Æventyr, og under Aftensæde, naar vi var ene hjemme, var det dem, der gav Spøgelsehistorierne tilbedste. Dem kunde de mange af, men her bare et Par Stykker.

Somme Folk, fortalte de, var saa begærlige paa Arbejde, at de endogsaa kartede og spandt om Lørdag Aftenen, men medens de sad over saadant, kunde de der da ogsaa vise sig et grufuldt Syn i Skikkelse af et Genfærd — en gammel begærlig Kælling, som i sin Tid aldrig havde kunnet faa nok. Ja, hende kunde de saa faa at se, klinet op ad Vinduerne udenfor og kiggende ind paa dem med sine forfærdelige Øjne, hvorfra Vandet i Strømme løb hende ned over Kinderne, og saa truede hun ind imod dem med blø

dige Hænder, for dem havde hun faaet, fordi hun spandt, og de hørte da hendes hule Spøgelsestemme sige: »Der kan I se, hvad jeg vandt, fordi jeg en Lørdag Aften spandt.« — Uha da! Jeg flyttede uvilkaarlig min Stol, saa jeg kom til at sidde mellem to. Nede i en af Skovene ved Raving eller Skibet var der efterhaanden taget til at vokse en Form af en Mand ud af et Træ. Først Hovedet og — siden det hele. Hvordan det dog kunde være? Jo, da Folk blev sære ved det, var der nogle, der gravede ned ved Foden af Træet, og dér fandt de saa Skelettet af en, som maatte være myrdet og hemmelig gravet ned, og nu kom altsaa den Hemmelighed for en Dag.

Egentlig tyktes vi jo nok, at det var mærkeligt, at saadant kunde foregaa dernedad paa de Kanter, for her hos os havde vi da aldrig set noget. Men det havde vi saa imidlertid tilgode.

Vi havde nedenfor Gaarden en Dam, og naar den om Vinteren laa spejlblank med Is over, var den — ogsaa i Maaneskinsaftener — en sand Herlighed for os. Var vi blot dér, gik Tiden een, to, tre. Saa var det en Aften, at det var blevet høj Sengetid, og Mor — som var ilter af sig — havde faret op over vor Uforskammethed — at vi ikke kunde skønne paa at komme hjem! Storebror, der som sædvanlig sad over en Bog, har vel nok i Ærgrelse over at blive forstyrret tænkt, at han nok skulde være Mand for at faa Ungerne lettet op — maaske han ogsaa kunde lide at se, om vi tog Spøgelshistorierne alvorligt. Til den Ende fik han et Lagen hapset, og med det over sig og en Knortekæp i Haanden kom han, ret som vi sjurrede allerbedst, haltende ovre fra Nabogaardens Side saa han i sin Færd bestemt lignede en gammel Mand, som nylig var død dér. Just lammet af Skræk blev vi dog ikke, thi som en Vind var vi hjemme, og —

skønt bævrende af Rædsel skulde vi nok holde os fra at skrive op om, hvad vi havde set. Siden fortalte han uden Anger Sammenhængen, og drilsk, som han var, kunde vi se, han havde moret sig.

Men nu skal jeg saa fortælle noget af det, som jeg ved om Peder Larsen; thi han satte ved sin stærke Personlighed saa at sige sit Præg over Dons og endda meget videre om. Det, han var, var han saa helt, og skønt han sled sig til sin Rigdom, var han aldrig smaalig med at øse ud af den, hvor han kunde gøre Gavn dermed. I 64 f. Eks. skænkede han sin bedste Hest til Forsvaret. Og alt det, han kunde ofre paa alle de store Møder, han lod holde i sit Hjem! Hans store Sal var festlig og smuk, og i den holdtes der Møde med Sang og gode Talere Aaret rundt — Adventsøndag, Jul, Fastelavn, Paaske og Pinsedag. Var det godt Vejr, saa om Pinsen i hans Skov. Men desforuden hvert Efteraar det store Høstgilde eller Høstmøde. Da kom Folk kørende langvejs fra, men ikke med Madkurve, for de vidste, at naar de havde hilst paa Peder Larsen, hed det: »Skynd jer nu ind til Bordene og faa noget at spise.« Og ned ad Bordene var der da dækket med »Paalægsmellemmader« i store Fade og sødt, stærkt Øl i Krus og Kander, de, der blev bænket dér, var ikke Gumlestokke, al den Stund de vidste, at naar Værten med et Rabalder smækkede de store Fløjdøre op og i sit raske fynske Maal raabte: »Naar I er færdige, kom saa herind, at vi kan faa høre nouet, vi kan faa godt au,« blev der en Stimlen, thi Salen blev gerne til Overmaal fyldt. Saa var der Talere, som *Birkedal*, *Budstikke-Boisen*, *Leth* fra *Melfar*, *Løventhal*, *Melbye*, *Svendsen*, *Sveistrup* o. fl. — selvfølgelig ikke paa een Gang. Selv talte han ogsaa og var da gerne stærkt bevæget. Jeg har været med en eneste Gang.

Ved særlige Lejligheder holdt han Gilde, og til saadanne fik Vennerne fra Omegnen Indbydelse til at komme; saa slagtedes der stort Kvæg og smaat Kvæg, og efter Hovedmaaltidet var der Kaffedrikning, men Sipperi skulde der ikke være noget af. Hold paa Hold kunde de drikke af de samme Kopper, hvad en Præstekone, som var med til at varte op, alligevel fandt drøjt nok og fik en af de andre Opvartere til at skaffe en Bøtte kogende Vand, de kunde lade Kopperne gaa en Omgang i, inden de paany fyldtes. »Men det gaar aldrig an, at Peter ser det,« sagdes der, »for saa bliver han stirm.«

Det var ellers saa langt fra, at Peter Larsen var uhygiejnisk; han byggede sin Bolig højt til Loft og vidt til Vægge — vel forsynet med store Vinduer, men hvad der forekom ham at være unødvendigt, skulde han ikke have noget af, det var spildt Arbejde. »Klude« for sine Vinduer skulde han heller ikke have. Hvor kan traf dem, kunde han fare op — for heftig var han — saa der stod som et friskt Vejr om ham.

Derimod var han vist aldrig hverken gnaven eller sur, thi stillestaaende sure Ansigter var ham i høj Grad imod. En af hans Naboer fortalte fra en Tur, han havde været med ham paa, at de var kommet ind et Sted til nogen ellers saa rare Folk, og bagefter berømmede jeg dem jo, sagde Naboen. Ja, Peter Larsen fandt dem ogsaa meget gode, »men,« tilføjede han, »Konen kunde nu ellers nok trænge til at blive drainet.«

Peter Larsen døde, da jeg var en 10 a 11 Aar, og ved hans Jordefærd var der mødt saa mange, at Vognrækken til Kirken naede paa det nøjeste fra Dons til Alminde — henved $\frac{1}{2}$ Mil. Det, han havde været Sjælen i, fortsattes dog efter bedste Ævne længe derefter i den Kreds.

Da jeg var godt konfirmeret, og det blev ved at leve i mig at komme til at holde Skole, gav Far Lov til, at jeg maatte komme over til *Morten Eskesen* i Odense og prøve mig frem, for dersom der saa virkelig var noget om det, kunde jeg tage Forberedelse dér. Der var to andre unge Piger, der paa samme Maade skulde dertil, og det var netop »ve Helimestier«, vi kom derover og fik begyndt.

»Den danske Skole i Odense« — saadan kaldte Eskesen sin Skole, og vi syntes jo, det var et stolt Navn. Men mig selv tyktes jeg derimod ikke, det gik stolt for i Førstningen, for jeg længtes, saa jeg troede aldrig mere at kunne blive glad i dette Liv. Overgangen fra Landliv med alt det, dér var, som jeg holdt af, og til et snævert Byliv kom mig for brat. Dog efter et Par Ugers Tid blev jeg heldigvis Herre over det Uvæsen. Og saa gaar jeg over til at skildre

SKOLELIV I ODENSE. Jo, Skolen dér i Bjærggade var fornøjelig nok at arbejde med i. Eskesen selv var jo Livet i det hele, men foruden ham arbejdede ogsaa hans Hustru, som var en stiltfærdig, fin og ædel Kvinde, samt den udmærkede Tegnslærer *Jensen*, gamle *Ludvig Helveg* og hans Bror, Stadslægen, var ogsaa med.

Skete det, at Arbejdet gik for trægt, slog Eskesen Døren op mellem Klasserne og stillede sig deri, hvor han saa lagde for med en Kæmpevise, medens Børnene og vi sang Omkvædet. Og Drengene trampede Takten dertil med en saa durende Appel, at Folk, som kom forbi, har staaet udenfor paa Gaden i stille Forundring over, hvad det da kunde være.

Efter Skoletiden læste vi Islandsk og kunde Resten af Dagen paa vort Værelse oversætte det gennemgaaede. Saadan oversatte vi »Brot af Kongsskuggsjå«,

hele »Njáls Saga« og »Vafþrúðvis mál«. — Eller ogsaa vilde Eskesen have os med ud paa Kolds Skole i Dalum, hvor han gik ud og sang Kæmpeviser for Pigerne. (Der var kun Pigeskole i de Aar.) Men han sang ogsaa andre Smaating — mest noget norsk som: »Eg heiter Anne Knutsdotter, Kari er min Mor, og Truels han er mi Bror« og »Eg gjæte Tulla i femten Aar.« Vi var nu altid velkomne, det kunde vi mærke paa Eleverne. Naar de fra Vinduerne saa os komme, hed det: Nu kommer Morten Eskesen med sine tre Valkyrier.

— Underligt i Grunden at tænke paa, hvad man engang har været.

Min Søster havde Sommeren i Forvejen været paa Skole dér, saa jeg syntes, jeg var halv kendt med det hele. *Lebæk* og Fru *Maria Lebæk*, Kolds Søster, var Forstanderfolk, og der var godt at komme. Paa den Tid var der om Vinteren en hundrede Elever paa Skolen.

Naa, men efter Opholdet hos Morten Eskesen skulde jeg jo videre, og saa kom jeg, efter at jeg i Sommeren 1879 efter eget Ønske havde været paa Højskole, atter til Odense. Det var paa *Julie Heins' Lærerindeskole*. Det var i alle Maader en Mønsterskole.

Jeg har engang taget et Kursus i enkelte Fag, Nordens Historie, Dansk og Geografi, inde paa Frk. *Zahles Skole* i København og kom derved til at kende Livet dér ogsaa. Hun sparede saavist heller ikke paa at knytte dygtige Kræfter til sin Skole — og dog forekom det mig, at *Julie Heins' Skole* paa ingen Maade stod tilbage for den.

Skolens Plan for vi voksne var 9 Maaneders Ophold aarlig gennem 2 Aar. Af voksne var vi ca. 30, hvoraf de 12 af os var Pensionærer og boede paa Skolen. Vort Samvær, saavelsom naar vi troppede op

nede i Børneklasserne om Formiddagen og sad snart i en og snart i en anden som »Censor«, morede os vældigt. Det var nu en Skole, som man med Liv og Lyst kunde lære noget i. Julie Heins selv var i alt det Arbejde, hun havde med at gøre, en stor Dygtighed, hvad jo da ogsaa alle de gode Læsebøger, hun har udgivet, vidner om. Naar hun med de allermindste tog fat paa »Lydmethoden«, kunde hun paa ganske kort Tid lære dem at læse, og det gik som den muntreste Leg. Men saadan var det med alt, hvad hun havde om Haande, og at vi grundig tilegnede os, hvad vi lærte, var for hende en Hovedsag. Der var en af Lærerinderne, som til en Tid godt kunde lide at terpe os i E. Bojesens Grammatik, den med alle de latinske Benævnelser af Ord, men da Julie Heins opdagede, vi led under den »Traveseren«, hjalp hun os over de slemme Udenværker ved ekstra at give os nogle Timer i Sætningsbygning og Ord, saa vi kom ovenpaa og kunde klare Latinen.

Ogsaa Samlivet i det daglige havde vi meget Udbytte af. Hun sparede intet for at gøre os godt og faa os med til, hvad vi kunde have Gavn og Glæde af. Odense har vel altid været en livlig By, og i den Tid var der vist netop saa meget godt oppe — gode Koncerter, og paa Teatret blev der spillet udmærkede Ting. Desuden blev der holdt Rækker af Foredrag paa Skolen. Gamle *Appel* fra Rødding og *Nutzhorn* holdt henholdsvis bibelske og fædrelandshistoriske Foredrag, og Julie Heins' Svigersøn, *Rs. Fenger*, og flere gav Tid efter anden et og andet tilbedste. De af dem, der kom og holdt flere Foredrag ad Gangen, boede saa ogsaa paa Skolen og spiste sammen med os.

Hver Dag skulde vi gaa en rask Tur en halv Mil ud efter Hunderup. »Saa kan I tro, I er oplagt til

at læse, naar I kommer hjem,« hed det. Men Hunderup naaede vi nu ikke altid, for — var det mod Jul — saa var der de og de Gader, hvor der var noget særligt i Vinduerne, som med Henblik paa Jul legaver maatte ses og betænkes. Og var det mod Sommertid, saa var det Skomagernes og Modisternes Vinduer, som trak, og endelig var der den meget interessante Filosofgang, som vi fandt var fortrinlig til at øve vore Kræfter paa.

Filosofgangen var dér, hvor der endnu er en Gade af samme Navn, men for et Halvthundrede Aar siden slyngede den sig som en Sti mange Gange over Aaen ved smaa Broer, hvortil der gik en tre, fire Trin op og en tre, fire Trin ned. Umh, hvor det var morsomt at tage den Vej dér ud ad! Og det var jo ogsaa Motionen, som det kom an paa.

Dog — endnu bedre var det om Foraaret, saa kunde vi saa udmærket naa helt ud i »Fruens Bøge« og under de nys udfoldede Træer plukke os Skovmærker, Anemoner og Primulaer med hjem. Saa gik vi Arm i Arm og sang, imens vi var ved at revne af Glæde: »Aa, hvor det dog er dejligt — o, hvilket Trylleri, at vandre mellem Skovens Træer — at være i det fri!«

Hver Eftermiddag skulde vi saa for i fire Timer — fra 3 til 7. Da sad vi nede i den sjælden smukt udstyrede sjette Klasse. Foruden Forstanderinden og nogle af Latinskolens Lærere havde vi f. Eks. i Kirkehistorie, Litteratur og Verdenshistorie *Ludvig Helveg* og *Emil Koch* og i Naturhistorie cand. *Jørgensen*. Om Lørdagen kom Eskesen og havde et lille Hold i Islandsk — i det var vi en 6—7 Kammerater, der deltog. Den norske *Louise Bredal*, Bornholmeren *Mathilde Kofoed* og en 3 a 4 ude fra Byen og saa mig. Den Eftermiddag skulde vi ellers forberede os

til om Mandagen, men en Times Tid kunde vi vel afse, mente vi.

Siden erfarede vi, at der kunde gaa baade 2 og 3, ja, endogsaa 4 Timer hen, hvorunder Bekymringer naturligvis meldte sig, hvordan vi dog skulde faa det, vi havde liggende deroppe, endt — Geografien og Naturhistorien og den tyske Grammatik var jo ikke saa lige til. Varede Timerne os alt for længe, dæmpede vi Sorgen med — bag vore Bøger paa smaa Lapper Papir at tegne et og andet, hvorefter disse blev rullet sammen for saa, naar Eskesen var helt borte i sit, at blive kastet fra den ene til den anden. Vi mente ikke noget ondt dermed og vogtede os ogsaa for, at det ikke blev set. Men havde han set det, var han vist blevet vred.

Alt i alt havde vi det muntert og rart, og naar Ferierne kom, var vi helt ovenud i Forventning og Fryd. — —

Aaret 1880 var jeg færdig med Skolen og skulde ned til Sundeved og selv prøve at holde Skole ude i Skelle (Broagerland) for *Andr. Andresens* og *P. Philipsens* Børn.

Ved Siden af dansk Undervisning skulde Børnene for at kunne bestaa og faa Lov til vedblive med Hjemmeundervisning tillige kunne et vist Maal af Tysk. Men det forhadte Sprog var jo alt andet end Barnemad — endda vi maatte bjærge ved med det, saa godt vi kunde.

Skoleautoriteterne dér var en slesvigholstensk Provst og en vildtysk Sognepræst — begge boende i Broager. Naa, det gik dog baade i min og min Efterfølgers Tid. Men en Del Aar efter blev Tyskerne endnu mere fordringsfulde — beskedne over for os var de jo aldrig.

Julie Heins trøstede mig med, at det gik nok, og

i et af sine Breve skrev hun med Hensyn til de nye Forhold og Mennesker, jeg var kommet iblandt: »Læg Mærke til, hvad Folk eller den Enkelte har deres Glæde i — hvad der skal til, for at de rigtig skal kunne fornøje og glæde sig, for saa ved De med det samme noget om, *hvordan* de Mennesker er.«

De Ord har jeg haft adskillig Gavn af.

SUNDEVED. Kommende lige fra et Bryllup i mit Hjem var det med blandede Følelser, at jeg, da jeg kom til Vamdrup Station, hørte det lyde: »Passagerer Syd paa maa skifte, Toget holder paa den anden Side af Banegaarden.«

Saa vidt jeg husker, var jeg den eneste, som den Morgenstund skulde skifte, og det gav et Sæt i mig, da jeg kom over og saa de sortgraa, tyske Vogne med den store flakte Ørn paa en af de forreste. Dog — ind i en af dem skulde jeg jo og trøstede mig med, at den Grund under os, som vi kørte paa, var dansk.

Noget efter raabtes der skærende haardt og raat paa Tysk: »Vojens — all's aufstei'n.« Og saa blev alt, hvad en havde med sig, grundig efterset.

Det var en dejlig Junidag, da jeg hen mod Middag kom ned til vor gamle Stad Flensborg, hvor jeg havde en 3—4 Timers Ophold, inden jeg med en Damper skulde ind ad Fjorden til Egersund. Der skulde der komme Vogn og hente mig til Skelle. Det var helt underligt, tyktes mig — Time efter Time mens Damperen sejlede opad den smukke Fjord — paa den ene Side det brede Land, hvorpaa jeg vidste der boede tro dansksindede Folk, og paa den anden: Angel, ogsaa fra Arilds Tid dansk og nævnt op efter en dansk Kongesøn, men hvis Befolkning nu bildte sig ind at være Tyskere.

»Landets Drot, Frederik d. 7.«, som jeg lige havde læst paa Graven over Istedheltene, havde ladet rejse

denne Høj over sine tapre Mænd. Og nu her — alt-
saa paa den samme Grund gik der Folk, som sveg
deres Fædres Jord ved at ville være noget andet end
det, de var.

Ved Egersund holdt Vognen, og efter en halvanden Mils Kørsel naaedes Skelle. — Gaardene laa aller-
længst ude med Hav til de tre Sider og en prægtig
gammel Skov opad mod Vemmingbund.

Naa, men stort mere Mod end til mig selv havde
jeg ikke, det var jo første Gang, jeg for Alvor skulde
prøve at holde Skole — og saa disse tyske Auto-
riteter! De var, vidste jeg, paa Nakken af alt
Dansk, og allerede paa Vejen fik jeg at vide, at
de var det særlig mod de to Hjem, hvor jeg skulde
være og være med til at virke.

Heldigvis var Andr. Andresen af en og anden
Grund slumpet til at være preussisk Borger (hvilken
Rettighed dog desværre adskillige Aar inden 1914
blev ham fratagen).

Da vi den Aften havde spist, mindes jeg, at jeg
gik ud gennem Porten og et langt Stykke nedad Al-
leen — ikke saa lidt forknyt endda, for jeg havde
allerede begyndt at længes. Det var jo saa fremmed
altsammen.

Men — saa paa engang kom der en Barnehaand og
klyngede sig ved min Arm. Det var lille *Midde*, en af
mine vordende Elever. Hun saa mig saa glad og tillids-
fuld op i Ansigtet med sine dybe, blaa Øjne, medens hun
paa sit Sundevedsk gav sig til at fortælle op, og hvor
det lettede! Medens vi drejede om og gik hjemad,
og hun blev ved at pludre, og jeg beundrende lagde
Mærke til hendes rige lysegule Haar, som krusede
hende saa kønt om Tindingerne og ellers laa i en stor
Fletning nedad Ryggen, mærkede jeg ret for første
Gang, hvad det er at gaa »med et Barn ved sin Si-

de,« som jo Professor H. C. Frederiksen saa stærkt har fremhævet det.

Jeg lovede i den Stund mig selv at holde mig kæk, og – om der blev givet mig Kræfter dertil – da at give disse Børn, som jeg nu havde en Opgave over for, det bedste, jeg vidste.

Det var forøvrigt ogsaa en ret livlig Kreds, jeg dér paa Sundeved kom i Forbindelse med. For alle dem, der vilde det samme, gjaldt det om at slutte op og være »ihop«. Vi havde Læseaftener i Hjemmene – i mange Hjem helt derfra og opefter Brunsnæs og Broager og Egersund – skiftevis i hver Uge.

Dér læste vi op af Sakse og Snorre, og hvad der ellers i de Tider kom frem i Litteratur og Højskoleblad og lignende, som der kunde samtales om. Og som de kunde synge dernede, det var noget, der var Klang i. Hostrups Komedier kan jeg ogsaa huske, at vi indimellem havde fremme til Opmuntring. Naar vi kørte hjem, blev der ogsaa undertiden sunget.

Saa om Sommeren kom der mange Gæster fra Kongeriget (som det jo hedder), og saa blev der kørt med dem til alle de minderige Steder, til Dybbøl og over Pontonbroen til Sønderborg, Ulkebøl (Lejonhufvuds Grav) og længere op ad Als. En Del af dem var Præster eller Lærere, og de gav da gerne et og andet til fælles Bedste, naar »Budstikken« havde gaaet til Samling i et af Hjemmene.

Desuden holdtes der ogsaa danske Dyrskuer, og Landbomøder holdtes der baade Sommer og Vinter. Det sidste Aar, jeg var dernede, var *Poul la Cour* kommet for at tale ved et saadant Møde og holdt et mesterligt Foredrag om »Øret«, og bagefter var der som sædvanlig Fællesspisning, hvor det gik livligt med Sang og Taler. Men iblandt var der underlig nok kommet en tysksindet Mand med, for hvem det

hele ikke var til at udholde, thi da la Cour skulde afsted og stod og var ved at faa sig sin Pels hjulpet paa, rullede Manden sig op i en saadan Hidsighed, at han sprang ind paa la Cour og vilde have torsken ham ned i Gulvet, havde ikke et Par behjærtede Mænd løbet til med det samme og med en vis Færdighed faaet Bøllen herut.

Saadanne smaa Episoder indtraf adskillige Gange. Engang var der Landbrugsforenings-Sammenkomst oppe i en stor Sal i Broager, og da det var *inden Døre*, mentes der, at det kunde lade sig gøre oppe foroven at pryde Væggen med Dannebrog – jo Forsamlingen var enige om, at det *maatte* kunne lade sig gøre.

Men aldrig saa snart havde Ordenens Haandhæver, Gendarmen, set det Tegn, førend han med et Par synftige Haandlangere kom slæbende med Preusserflaget; det skulde op over. Harmdirrende over en saa ussel Færd sad jo nok de fleste, men vé den, der under saadant vovede at løfte en Finger til Protest, for »vild' de ha' dem en Gild å fek et ett ret still' an, ja, saa haj de jo straks æ Gendarm, å bag ham kom saa hele »das gross' Vaterland«, å saa bløw dæ en faele Alarm.« Det var samme Gang og vel sagtens for at reagere mod den Misstemning, som dette havde vakt, at der blev foreslaaet et lille Svipop, og imens stod de mere satte Mænd rundt ved Væggene.

En af dem, Andreas Jessen fra Smølmark, bekendt for sit tørre Lune og skælmske Glimt i Øjet, stod netop oppe ved Flagene og lod under Samtalens Løb Haanden, i hvilken han holdt sin Cigar, flittig vandre om paa Ryggen imellem hvert Sug, saa Ilden vendte ind mod Preusserflaget, og saa hummede han sig ret jævnlig. Derved blev der Hul ved Hul ind til det røde og hvide, og da Gildet var endt, skulde

jo Gendarmen og hans pietetsfuldt have deres sorte hvide taget ned, hvorved de godt saa alle de Huller, men tav for en Gangs Skyld klogt stille med det, thi der kunde have staaet saa mange, som i Tanker havde kommet til det Uheld.

Nej, saadan var det ikke let, især i den første Periode af Tyskerplageriet, at holde sig fra et give raat for usødet, og det kunde ogsaa stundom – hvad mangen Gang haardt kunde tiltrænges – sætte Humøret op i Øjeblikket.

Meget komisk indtraf nu og da. F. Eks.: Der var saa mange smaa Hjem, hvor de hverken havde Raad eller Tid til at komme ret meget ud til ligesindede, og Børnene maatte gaa i de tyske Skoler.

Saa var det en Vinter, at Andresen og Philipsen tog sig for i Mørkningsstunder at køre rundt til dem for særlig at lære deres Børn at synge danske Sange og ogsaa under Samtale med Forældrene tage det op, som var fremme i Tiden. Og det var Folk baade glade og taknemlige for.

Men saa en Langfredag holdt Provst *Hansens* lukkede Vogn nede i Gaarden, og da han var ført ind og var bragt til Sæde med den »Gutendrank«, han var saa hægen for, kom han frem med sit Ærinde. »Ja, det var da det,« sagde han i en meget salvesfuld Tone, »at han kunde ikke forsvare at lade Vorherre ligge i sin Grav en hel Langfredag tilende, medens et saadant Uvæsen gik i Svang i Sognet.«

»Dog og dog – hvad det da kunde være?«

»Ih, det var jo netop dem med deres Sang og Fortællen op, og om de da nu ikke nok for Eftertiden vilde holde op med det? – Ja, for ellers skulde han alligevel vise dem, at der skulde blive sat en Pind for et saadant Uvæsen.« –

Engang imellem kørte vi op til Broager til Kirke.

Kirken med sine Tvillingtaarne var smuk, og et kønt Sagn havde spundet sig om dem. Udenfor laa i en Fællesgrav maaske nok nogen af dem, som havde været med til at raabe: »Broager dæk!« Men lysteligt var det ikke at høre paa Tvillingpræsternes Prædiken der indenfor i Kirken. De vævede og vævede, ned og op og op og ned — ovenikøbet endda paa et irriterende radbrækket Dansk.

Jcg har været til Barnedaab dernede. (Hjemmedaab var der altid i Sønderjylland dengang). Naar Provst Hansen var arriveret ved en saadan, saa bagefter gik vi jo ind til de dækkede Kaffeborde, og — netop for Velærværdighedens Skyld — blev der efter Kaffen bragt Puncheboller ind paa Bordet, hvoraf enhver — heldigvis efter eget Tykke — kunde faa øst op. Og saa begyndte da Præsten saa at sige hele Tiden at føre Ordet og udbringe Skaaler. Allerførst en for Barnet, saa for dets Far og Mor. Derefter en for Gudmoderen eller Gudfaderen og saa for Fadderne — af hvilke der i Reglen var tre — til syvendes og sidst hele Forsamlingens Skaal, Hurra! Men saa trængte han ogsaa til at komme hjemad. Det er, som jeg endnu ser ham, Gamlingen, i Præstekjole med Slips vakle ud af Døren for at blive hjulpet ind i sin Vogn.

Og saa først gav det Luft for vi andre, som havde sparet paa Saften, vi kunde da paa god dansk Vis fortsætte Gildet.

Noget lignende kunde ogsaa finde Sted ved Høstgilderne, thi da var det gammel Skik efter Maaltidet med Lammesteg og diverse Sager, at baade Karle og Piger skulde drikke bravt, og det var endda Kaffe-punch, som de tyllede sig med. Saa skete det, at blev man oppe til efter Midnat, saa kunde Stemningen være saadan, at man kunde faa se det Syn, at Kar-

lene tog hinanden om Livet og valsede rundt i den fliselagte Forstue, lige til Støvet røg af deres Tøj. Saadant maatte der ingen Husbondsfolk sætte sig imod.

Det var saamænd ellers flinke og ordentlige Folk nok, men ved den Lejlighed skulde der ruses. Ja, og ved de sædvanlige tre Dages »Kaastr« (Bryllupper) gik det som Regel i samme Dur.

I det daglige Liv havde vi det ellers som hjemme i Koldingegnen, eller som der leves paa Øerne. Karlene og Pigerne kunde godt synge danske og svenske Sange — ogsaa flerstemmigt, og var der Lejlighed og Tid, blev der undertiden ogsaa læst højt, vi havde nemlig i Skolestuen et lille godt Bibliothek.

Den danske Læge fra Sønderborg havde været og forordnet fire Timers daglig Skoletid — mere maatte Børn aldrig have, sagde han, og dem brugte vi jo saa, saa godt vi kunde.

Men ekstra var altsaa dette her Tysk, som de skulde lære, det var saa vist ikke Barnemad. Resten af Dagen drev Børnene og jeg hen — omtrent da.

Der var jo den dejlige Strand, som om Sommeren kunde ligge som et Spejl og om Vinteren med Islæg saa fast, at der kunde køres over til Angel med Heste og Vogn. Naar det var saadant, myrede Børnene og jeg dernede paa den ruflede Is mellem Aalestangerne og mærkede aldrig til Kulde.

Om Sommeren, — naar jeg gik gennem Abildgaarden for at komme ned til Strand og Badehus — lød der for det meste et lille flerstemmigt Kor: »Maa vi komme med!« Saa kom Hans og Ingeborg og Midde og Mie strygende i fuld Galop. Mens de saa siden soppede og legede og lavede Fiskedamme af Sand og Tang, fandt jeg en hyggelig Fordybning i Havkløfterne, hvor jeg kunde sidde med mit Haandarbejde

eller ogsaa en Bog. Da skulde det næsten aldrig slaa fejl, at kom jeg til at se op — saa i Kløftranden oven over mig var der Hoved ved Hoved — graa Faare og Lammehoveder, som med store forundrede Øjne kiggede ned paa mig. Beboernes Faar gik nemlig altid om Sommeren og bjergede deres Føde i Indhegningerne ned mod Stranden. Og nysgerrige, som disse Dyr jo er, samledes de efterhaanden og kiggede efter, hvad det dog kunde være, som havde slængt sig dér. Men rejste jeg mig, saa kan det nok være, at Flokken tog til Bens i drønende Trav, jeg kunde se, hvor de mange Rygge bølgede imellem hverandre langt om ad Skoven til. De anede blot ikke, at det var en Dyreven, de flygtede for.

Saa kom Børnene engang imellem, alt det de kunde strække ud, og raabte: »Et Skib med Dannebrog!« Ja, som vi dog blev glade, hver Gang vi opdagede det derude paa det blaa Hav. Dér kunde det vaje frit, trods Tyskeriets onde Øjne ovre paa den anden Kyst.

Var det rigtigt varmt, badede vi, og en lun Solfaldsaften mindes jeg, at min senere Efterfølger som Lærerinde, der gerne hver Sommer var der paa Besøg, og jeg havde vovet os et godt Stykke uden for Sejlet; for Havbunden var jo saa blød og varm, og Fladen laa spejlblank. Den var ikke til at staa for. Haand i Haand entrede vi ud, indtil vi pludselig dumpede i et temmelig dybt Hul. Uha, det begyndte at boble om mig, men hun var højere og fik os af den Grund bjerget.

En Vinter skulde Kommuneskolen med alle dens Elever, Førstelæreren og Andenlæreren (Lærerinden turde ikke) have Udflugt over Isen til Angel og drikke Kaffe i en Kro derovre — for Børnene kunde vel saa med det samme faa se, hvor yndig tyske og føjelige Angelboerne var.

Det var taktfast og i tætte Rader, hele Styrken marcherede forbi vore Enemærker — en hel Mil var der over Isen, og det kunde nok gøres behov efter en saadan Stroppetur at faa Næbet dyppet, thi med Opsang over Isen havde det gaaet »sært trøvt«, endda Lærerne havde foreslaaet, at der skulde stemmes op med: »Ich bin ein Preusse« o. fl. og selv begyndt paa den.

Naa, Børnene fik deres opkogte Fluidum skyllet i dem, og bagefter kunde de gaa ud og røre dem, saa frit de vilde. Imens blev baade Holst og Andenlæreren siddende og gjorde sig tilgode med ekstra vaade Varer, indtil det blev helt mørkt, inden de igen kom i Tanker om at komme ud og movere sig og faa deres Flok samlet til Hjemmarch. Ovre paa Sundevedsiden gik imidlertid mangan Mor og vred sine Hænder i Ængstelse for, hvad der kunde være sket.

»Ja, saa skulde vi se at faa en god og kraftig Opsang nu,« foreslog Holst, men Børnene var jo straks á jour med deres foresattes Tilstand. »Ja nok!« raabte de og sang glædelig »I alle de Riger og Lande«, indtil Lærerne løb ind imellem dem og forsøgte nogle Tærsk, »Syng en anden,« raabte de. Jo, Børnene stemte igen med Jubel op: »Det suser i Nordens Skove«, og fortsatte: »Ret aldrig forstummer ganske i Nord hin lønlige Røst, — ret aldrig mer Holger Danske skal jordes paa Thules Kyst!«

Paa en Køretur engang kom det forresten for en Dag, at ovennævnte Tysketerper, Holst, var en Seminariekammerat af Morten Eskesen; de havde sammen været paa Snedsted Seminarium i Ludvig Chr. Müllers Tid.

Nu gik han paa Vejen, hvor vi kom kørende ovre fra Dybbøl med Eskesen, som med Familje var i

Besøg paa den Tid, og der var lige Plads til en Mand, saa Vognen holdt og tog ham op, (for han havde faaet sig en lille »Donner«.) Det var han meget taknemlig for, eftersom Vejen gik forbi Skolen. Paa den Maade kom han til at sidde over for sin fordums Kammerat paa det bagerste Forsæde, og de kom straks i Tale med hinanden, men noget flov blev han ganske vist, da han erfarede, hvem han havde for sig, saa han luskede »nok saa sloten« af ind ad sin Dør, da vi kom dértil.

Saadan altsaa mødtes de paany — Repræsentanter for Dansk og Tysk. — Saadanne værdige Karle, som nu ham, var det, den af sin høje Kultur pralende Stat, Tyskland, gav undertrykte Folk til Formyndere. — Nogle og halvtreds Aar sammen med dem skulde saavist sætte Spor i de brede Lag. —

I de sidste Aar, jeg var dernede, kom *Rs. Thomsen*, den senere Frimenighedspræst i Haderslev, til at bo i Broager, og siden samledes vi hos ham om Søndagene og var til Kirke dér. Vor Hjemmeskole fik vi Lov til at have gaende baade i min og mine Efterfølgeres Tid. Men i 1890 toges der haardere fat.

Den eneste, der saa at sige paa en plump Maade generede os — men det var kun i Førstningen — var Gendarmen, naar han med Pikkelhue og hele Udhalingen troppede ind gennem Porten og over Gaarden og i sin preussiske Beskedenhed trykte Næsen flad paa Vinduet ind til Skolestuen. Om det da var de to Dannebrogflag oven over et Vallekilde-Højskolebillede, der skar ham i Øjnene — han fik jo da næppe ellers synderligt at høre eller se — vides ikke, i hvert Fald lod han os senere i Fred.

Ja, det var en noget afsondret Tid, men alligevel en rig Tid, de Aaringer, som jeg oplevede paa Sundeved. Trods alt vilde jeg nødig undværet dem.

FYN. FRISKOLELIV I HALVFEMSERNE. Efter at have været paa Sundeved var jeg Huslærerinde en Del Aar, men da Gaarden, jeg var paa, blev solgt, skrev en Slægtning af en af dem, hvis Børn jeg havde undervist — iøvrigt en Søster til *Jørgen Nielsen*, Nørre-Lyndelse — til mig, at hun havde nogle Venner, som manglede Hjælp til en lille Hjemskole. Det var i Staaby i Nørre-Broby Sogn. Og saadan gik det til, at jeg igen kom til Fyn.

Dér i Staaby, i *N. Kr. Hansens* Hjem, havde de selv begyndt med at undervise deres egen lille Pige og senere taget en ung flink Pige i Huset, *Valborg Vesterdal* nede fra *N. Aaby*, at hjælpe dem dermed, og der var kommet nogle enkelte af deres Venners Børn til ogsaa.

Men *Valborg Vesterdal* var blevet syg — en slem Brystsyge, hvoraf hun kort efter døde. Hendes Bror, nuværende Læge *Olaf Vesterdal* i Odense, var da i Mellemtiden traadt til, men da hans Søster var død, og han vilde læse videre, skulde de have Hjælpen fornyet, i hvilket Øjemed jeg derfor kom dertil.

Staaby ligger omtrent en halvfjerde Mil fra Ryslinge, og dér og i *N. Broby* var der en Del Sognebaandsløserer til Ryslinge Valgmenighed — havde været det gennem mange Aar i Birkedals Tid og fortsatte med *Karl Povlsen* som Præst. De fleste af disse Folk, som jeg efterhaanden fik mit Virke iblandt, havde været paa Kolds Højskole eller paa Askov, Ryslinge eller Høng.

Desuden havde der oppe i Landsbyen Vejle været en sjælden god Lærer. *Jensen*, hed han, som sammen med Lærer *M. J. Lomholt*, *Vøjstrup*, havde haft megen Indflydelse paa Ungdommen. *Lomholt* var Lærer i *N. Broby Sogn* endnu, dengang jeg kom dertil, og har været det mange Aar siden.

Men saa begyndte da den egentlige Friskole oppe i N. Kr. Hansens Gaard i deres Havestue, hvortil der var bygget en lukket Veranda med Indgang for Børnene.

Det første Efteraar, jeg kom derover, bugnede Haven af Frugt, saa de Børn ude fra kom i Reglen med to Tasker — een med deres Skolesager og Mad i, og den anden fyldte de med al den Frugt, der kunde stoppes i den. Kom de for tidlig om Morgen, begyndte allerede da Indsamlingen og Nedplukningen.

Der var nok at tage af. Alene af Graastenæbler regnedes der med en halvtreds Tønder at hengemme eller presse til Most, som saa i store Oksehoveder blev opbevarede i Kælderen og efterhaanden kom til at ligne Rødvin i Smag. Desforuden var der Mængder af store Astrakanæbler og Kejserindepærer, Bergamotter og Svedskeblommer o. m. a. Nok er det, det var en god Begyndelse for de Børn. Dog havde vi det ogsaa rigtig godt, efter at disse Lækkerbidskener var slupne op.

Det var en livlig Kreds, og jeg følte mig mere og mere hjemme i den. Der havde vi ogsaa Læseafterner rundt omkring i de forskellige Hjem, og »vil I med, saa hæng paa«, sagdes der — ikke som Drengen med Sylen — men for at faa Vognen fyldt fra By til By, naar vi kørte ud til en saadan.

Jeg mindes, vi den første Vinter bl. a. læste: »En Rekrut fra 64« og Zakarias Nielsen: »Maagen«, som dengang lige var udkommen, og en Gang om Ugen havde vi Karle og Piger i Staaby samlet til Oplæsning og Sang i Skolestuen, hvor N. Kr. Hansen hjalp til med Oplæsningen, han læste f. Eks. Molbechs »Ambrosius« hel fortrinligt.

Saadan gik der et Par Aar, indtil Havestuen blev vel lille, saa blev der, saa godt som de forskellige,

hvis Børn gik i Skole, kunde enes om det, bygget Friskole nede ved det »store Long«, som ligger ind under N. Broby Grund. En dejlig lille Friskole med anlagt Have omkring og Legeplads og Gymnastiksal og hyggelig Lejlighed. I Nærheden laa et Par Smaaskove, vi kaldte Holmene. Fra dem kunde vi i Forsommer-aftener høre Nattergalen slaa sine Triller, og fra den anden Side, fra Præstegaarden, ligedan.

Jeg maatte nemlig — paa Grund af en Hjertefejl — ikke gymnasticere eller lede Gymnastikken, og alle mine Husbønder og Husmødre vilde heller ikke, at jeg skulde bo alene, derfor fik jeg en meget flink ung Pige, *Sofie Leth* fra Koldingegnen, til at bo hos mig. Hun havde i flere Aar været paa Vallekilde i Triers Hus og paa Højskole dér. Hun ordnede Hus-stellet og hjalp med Haandarbejde, og især fik hun sat Skub i Gymnastikken baade for Børn og unge.

Pengelønnen var jo i de Tider aldrig stor, men Pyt, hvad gjorde da ogsaa det! Vi havde vort rigelige Udkomme, eftersom det meste af det, vi skulde bruge, kom ind gennem Døre til os. Selv naar vi skulde have Søbekaal, kom alt Tilbehør og Kaalen hakket lige til at komme i Gryden.

Ja, det var rigtignok »redt.« Og det var nu ikke den ringeste Maade at blive underholdt paa, — der var noget solidarisk ogsaa i dette. At se Børnenes Glæde, naar de om Morgenens kom dundrende gennem Gymnastiksal og Køkken ind til os med, en Kurv paa Armen og siden bly og med et lille fint Smil om Munden blive staaende, indtil vi havde faaet alle de rare Sager pakket ud, saa de fik den tomme Kurv tilbage med et, at nu maatte de da sige saa mange store Tak fra os i deres »Hjemmen.«

Var det saa om Vinteren, og de havde en lang Vej — et Par havde en stiv Mil — kom de med Øli Flasker, som

vi varmede og sødede for dem til deres Paalægsmad, for de skulde jo opholde dem i Skolen hele Dagen.

Med Arbejdet gik det flinkt. En Hjemmets Skole er det jo altid en Lyst at arbejde i, for der er det Børnene selv om at gøre i virkelig Tilegnelse at faa saa meget som muligt ud af Tiden. Og dette gjaldt ikke blot paa det rent praktiske Omraade, men ogsaa i at kunne høre under Fortælling af den bibelske Historie, vore vidunderlige Myther og Fædrelandshistorien. Tillige var de muntre i Leg, saa jeg ved ikke andet, end at Tonen paa Legepladsen var hensynsfuld og god. Skete det, at der for en Gangs Skyld kom en Kurre paa Traaden, og en følte sig fornærmet, saa har en saadans Mor fortalt mig, at saa gik den hen et afsides Sted og sad dér, indtil Taarerne var tilbørlig udslettede, og Sindet igen faldt i Ro til, at der atter kunde hoppes ind i Legen.

Vi havde ogsaa dér Aftenskole for de unge — de sidste Vintre skiftevis i Friskolen og i Lomholts Skole. Saa førte Lomholt Ordet, og jeg læste op.

Det var altsammen rigtig fornøjeligt paa de halvårlige Eksaminer nær. Puh ha, de kunde virkelig saadan en Dag falde en for Brystet, — for en lille Lærerinde har nok aldrig mer Mod end til sig selv, naar der staa's overfor det robuste. Og her stod jeg overfor en »gejstlig« Autoritet, der mødte os med meget lidt Forstaaelse.

Man kunde ikke frigøre sig for at mene, at Skolekommissionen var os paa Nakken; det var jo Sognebaandsløseres og Højskolefolks Børn, som de her havde for — de, der vilde være anderledes end andre, og — »de skulde nøfles«.

Dertil kom, at Sognepræsten, som ellers regnede sig til grundtvigsk Retning, havde en uforklarlig Mani for, at Børn burde ramse. »Det havde de

ingen Skade af,« paastod han, men om det kunde vi aldrig blive enige. »Jo, Balslevs Lærebog var det ikke for meget at forlange, at Børn skulde kunne udenad.«

Saa naar en saadan forfærdelig Dag oprandt, og vi havde sunget en Sang, og Børnene godt nok viste ham, at de vidste Rede i den bibelske Historie, tog han fat og kunde bruge det meste af Tiden til »at tale med dem«, som han sagde. Det var, om de da ikke kunde det og ikke kunde det? Og Luthers Forklaring til den 1ste Trosartikel, den *maatte* de da kunne ordret. Nej, det havde de ikke skullet. Men det passede ham grumme ilde.

De andre »Fag« fandt han og den øvrige Kommission tilfredsstillende nok. En Stil, som en af de store Dreng, nuværende Gaardejer i Staaby, *N. Kr. Rasmussen*, havde skrevet, faldt Præsten helt i Beundring over. »Det var meget,« blev han ved at gentage.

En vidunderlig Tid var det dér i Halvfemserne baade i Hjem og Skole og Kirke — hele Tilværelsen var som en Fest. De ti á tolv Hjem, som sluttede sig til Skolen, var det os en Glæde at komme i — enten vi saa kom op i den Gaard, hvor Friskolen havde taget sin Begyndelse, og hvor den vakre Husbond — Forgangsmand paa saa mange Omraader — og hans forstaaende, brave Hustru residerede, eller vi kom til de øvrige, til Malerens og hos *Hans Jensen Aagaard's*, hvor han selv i sit Højsæde sammen med Karle, Piger og de store Børn i skøn Forening var bænket om bredden Bord, og han ud af gode Minder og med sine vittige Fortællinger lavede op over den travle Husflid eller den traditionelle Aftenkaffe. Efter den sluttedes der gerne med et Par Aftensange, for Husmoderen sang usædvanlig godt.

Eller vi kom til *Laurids Hansens* og ikke at forglemme *Hans Madsen Moseholms*. Dertil var der en

lang Vej og en lang og pløret Gyde, men naar den var overstaaet, var det ogsaa en sand Fryd nogle Timer at være der sammen med dem og deres raske Børn i det smukke, lyse Hjem. Og saadan var det i Bagmarken og hos Hjulmændenes. Var det om Sommeraftener, og vi kom efter Dagens travle Færd — ja, saa sad vi ude i de yndige, skyggefulde Haver og gjorde os tilgode dér, tog frem den Lektüre, som i Øjeblikket interesserede os, og ellers i fortrolig Samtale med hverandre fremdrog, hvilke Iagttagelser vi havde gjort ud fra Børnenes Liv.

Vi kunde dele det dybeste, det rigtig store, sammen, og barnlig glæde os ved Fædreland og Folket, vi tilhørte — til Dels ogsaa det visse Haab om atter en gang at faa Sønderjylland tilbage. — Alt det hører til nogle af mine favreste Minder.

Det var ikke sjældent, at der var Perioder, hvor vi hver Søndag kunde komme til Ryslinge til Kirke, for Børnene havde Bud med fra de forskellige Hjem, om vi vilde med dem. Jo. — Kom vi saa igennem Boltinge Skov og henimod Nazaretskirken, kom vi efterhaanden ind i en hel »Vognslyre«, og saa blev der saa mange Kendinger og milde Ansigter, som der skulde nikkes over til. Hvert Foraar havde vi fynske Friskolelærere og Lærerinder et Fællesmøde enten i Ringe eller Odense.

Men efter en fem Aars Forløb — om det nu var af et i Forvejen just ikke grundmuret Helbred, eller det var de sene Aftenture, jeg ikke havde kunnet taalt — i hvert Fald, Kræfterne mindskede slemt, og Stemmen kunde jeg kun bruge meget lidt det sidste Halvaar, hvorfor det jo absolut var rigtigst at bryde op og lad estærkere Kræfter fortsætte. Dog, dér — paa de Enemærker havde jeg oplevet *den Skole*, jeg i min Barndom havde drømt om, set Forældre, der

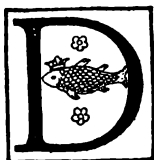
kunde leve med deres Børn og ofre dem det bedste. Jeg har ogsaa paa anden Maade prøvet at holde Skole, og Børnene var i og for sig ikke ringere, og dog blev dette nærmest som en March paa Stedet ved, at Hjemmene ikke var i fuld Forstaaelse med. Jeg elsker den gamle Friskole, hvor der gaas Haand i Haand for at opelske dygtige Mennesker — ikke blot rent praktisk, men fremfor alt og især at faa deres Øje vendt opad, »lysvaagent for alt stort og skønt« og stævne frem saadan, at de engang er i Stand til at kunne faa selve Livskronen givet, det, som vore gamle nordiske Fædre attraaede og endog under Hedenold satte deres Liv ind paa. —

Og skal saadanne Børn maaske læse videre, da er jeg for mit Vedkommende overbevist om, at de har saa rigt et Fond og tillige en Ballast saa solid, at de nok saa let vipper igennem den sorte Skole som alle andre.

Ja, dette er altsaa fortalt ud fra mine Minder.
Sønderjylland, Forsommeren 1929.

EN HJEMSKOLE I THY

AF DAGMAR CHRISTENSEN

DET, JEG KAN FORTÆLLE om min Slægt, er kun lidt, og det er kun paa Mors Side, jeg kender noget til den. Det begynder ved min Tipoldefar, som var Ejer af en Herregaard i Holstebroegnen. Han var en streng Mand, der holdt meget paa sin Slægts Værdighed og Anseelse og tillod ikke sine Børn at have Omgang med nogen under deres Stand. Der var tre Børn, to Piger og en Dreng. Da Børnene blev voksne, skulde de jo med i store Selskaber, vel sagtens en Del for at gøre et godt Parti, saa det gjaldt jo om at tage sig godt ud.

Nu var der paa Gaarden en lille Bryggerspige, og hun viste sig at være ualmindelig fingernem til Haaropsætning, og Pigebørnene hittede straks paa, at hun skulde hjælpe dem, naar de skulde ud, men det skulde foregaa i al Hemmelighed, da Herremanden ikke syntes om, at Bryggerspigen skulde være Kammerjomfru for hans Døtre.

Da skete det allerværste; Sønnen gik hen og forølskede sig i Bryggerspigen, og trods Trusler og Bønner holdt han fast paa, at han vilde have hende og ingen anden. Enden paa det hele blev, at Sønnen blev gjort arveløs og udstødt af Familien, som aldrig mere vil vide noget af ham at sige.

Kort efter giftede de to unge sig og fik et lille jordløst Hus i samme Sogn. Nu begyndte der en haard Tid for dem. Den unge Mand gik ud som almindelig Daglejer, og Konen gik rundt og hjalp til

paa Gaardene. Hun kom meget hos Præstens, som var et Par flinke og forstaaende Mennesker, der tog sig meget af de to unge, men det var haardt, især for den unge, lidt forvænte Mand, og somme Tider kunde Bitterheden stige op i hans Sind, naar han havde truffet en af dem hjemmefra og var blevet betragtet som en fuldstændig fremmed; men han skulde vise dem, at han kunde klare sig selv.

I dette Hjem voksede min Bedstemoder op; hun kom tidlig ud at tjene og lærte i Tide at være nøjsom og flittig. Hun blev senere gift med en Karl fra Egnen, *Kristen Thomsen* hed han. De fik et Stykke Hede i Mejrup, som de tog fat paa at rydde. Der blev efterhaanden en stor Børneflokk, otte ialt, saa det kneb tidt med Udkommet, men de hængte i, saa godt de kunde. Da Bedstemors Fader døde, kom hendes Mor hen at bo hos dem, og hun blev en god Hjælp. Hun passede Huset og Børnene, saa Bedstemoder bedre kunde komme ud og tjene lidt. Saa snart Børnene kunde gøre lidt Gavn, kom de ud at tjene; de mindre hjemme gik i Heden med Køerne. Engang var Moder i Heden med Køerne, hun var den Gang 5—6 Aar. Da hun gik hjem, kom hun til en Hugorm, og nu havde Bedstemoder lige faaet nogle Aal et Sted Dagen før, og dem havde de faaet til Middag, og nu troede Mor, at det var en Kollega til dem. Hun tog den op i Forklædet og traskede hjem til sin Bedstemoder, som hun stolt viste sin Fangst, men den gamle blev helt bleg af Skræk, greb hurtig Ildtangen og tog Hugormen, og saa fulgte hun med Mor ud til det Sted, hvor hun havde taget den. Hvis Hugormen var blevet i Nærheden af Huset, vilde — troede man — andre Hugorme søge til dær. At slaa en Hugorm ihjel i Nærheden af Hjemmet ansaas ogsaa for meget farligt, da de andre saa særlig vilde holde

til dær og navnlig forfølge den, der havde slaet den ihjel.

Skolegangen blev ikke taget saa nøje den Gang. Om Sommeren var der ingen, og om Vinteren var der gerne en Mand, som kunde lidt mere end andre, og som saa samlede Børnene paa en af Bøndergaardene, hvor de saa skulde lære at læse og skrive. De store Børn, som kunde læse, blev sat til at læse med de smaa. Bagefter skulde de store læse, men Tiden var knap, og han lod derfor en fem, seks Stykker læse paa een Gang, og det skulde gaa, alt hvad Remmer og Tøj kunde holde. De store Drengene opdagede snart, at han ikke kunde høre, om de læste rigtigt eller ej, og i Stedet for at læse sad de tidt og mumlede: »A lær (lader), som A løser, A løser iløvl ett. A lær, som A løser, A løser iløvl ett.«

Om Vinteren var det jo sløjt med Arbejde, saa der blev til Tider Smalhans i Huset. Engang havde de intet andet end lidt Boghvedemel og Mælk. Saa bagte Bedstemor lidt Brød deraf, som hun formede i Kringler, for at Børnene kunde faa mere Appetit til det. Da det ældste af Børnene var 16 Aar, døde Bedstefar, og nu maatte den sekstenaarige Thomas tage fat, hvor Faderen slap, og han tog fat som den, der var sig sit Ansvar bevidst.

Saa gik to Aar; men en Dag kom Sorgen igen. Thomas havde arbejdet i Heden hele Dagen og var bleven baade varm og tørstig, og da han kom hjem, gik lige han hen til Brønden og gav sig til at drikke en Masse af det iskolde Vand uden at tænke over, hvilke Følger det kunde faa at blive saa stærkt afkølet. Næste Dag maatte han blive i Sengen, og efter otte Dages Forløb døde han af Lungebetændelse.

Nu maatte de andre se at hjælpe Bedstemor efter bedste Evne. Senere fik en af Sønnerne, Erik Thom

sen, Hjemmet, og hos ham boede Bedstemor, til hun døde 1918. Da Moder¹⁾ var 18 Aar, kom hun ud at tjene hos nogle flinke, interesserede Mennesker, der især lig Grad var med i Højskolelivet, og de hjalp Mor til at komme paa Jebjerg Højskole Sommeren 1888. Opholdet paa Jebjerg Højskole har været en stor Ophævelse for hende, især har Forstanderen, *Axel Axelsen*, betydet meget for hende; ham glemte hun aldrig, saa længe hun levede. Hun var ikke rigtig rask, mens hun var paa Skolen, og da hun fik Plads og skulde til at tage fat paa strengt Arbejde, slog hendes Kræfter ikke til, hun gik saa til Lægen, og det viste sig, at hun havde Tuberkulose. Hun fik saa en let Plads, indtil hun kom til Kræfter, og saa var det Meningen, at hun skulde have en anden, men da tog Axelsen fat, og han skrev til hende, hvorfor hun, der havde saadanne Evner, ikke vilde være Lærerinde. Mor forklarede ham saa, at hun næsten ingen Ting havde tjent, siden hun var paa Skolen, saa hun saa ingen Udvej dertil. »Det skal vi nok faa ordnet,« sagde han, og saa hjalp han hende til Rette, og hun fik 6 Maaneders Kursus paa Askov Højskole. Da hun var færdig dær, skaffede han hende Plads som Lærerinde ved Thorsted Friskole i Thy. Efter nogle Aars Forløb blev hun Lærerinde ved Hundborg Friskole, og dær lærte hun Far²⁾ at kende.

Den 13. April 1897 blev de gift og overtog Ejendommen efter Fars Plejeforældre, som skulde have deres Ophold hos dem, saa længe de levede.

Der boede de til 1902; saa flyttede de til Førby og fik et lille Hus lige nede ved Søen. Det er helt morsomt at høre, hvordan mine ældste Søskende har leget og plasket dær.

¹⁾ *Bodil Kirstine Thomsen*, født 1868, død 1923.

²⁾ *Gregers Martinus Christensen*, født 1877. Han lever endnu paa sit Hedehusmandssted i Snejstrup i Nordthy.

I Førby blev de ikke ret længe, allerede den 30. November 1906 flyttede de til Snejstrup og fik et lille Hus ude paa Heden. Til Huset hørte et stort Stykke Hede, men der var kun 8 Agre dyrkede, Resten laa hen i Lyng og Revlingeris. Her tog Far fat i Heden om Aftenen, og om Dagen gik han paa Egebaksande. Mor passede Huset og tog fat med at plante og rydde om det, saa der med Tiden blev en dejlig Have, Folk kaldte det et Paradis midt i Ørkenen. Her levede vi sammen med hende, hjalp hinanden i Haven, med Kørne og med Skolegerningen.

Vi maatte jo ud om Sommeren, saa snart vi kunde, men saa havde vi den dejlige lange Vinter, da var der god Tid til Skolearbejdet, og nu vil jeg give en lille Skildring af Skolearbejdet hjemme, saa godt jeg formaar. Skoleplanen var vel lagt lidt efter andre Skoler, da der var et Par Børn fra Nabolaget, som gik om til os. Mor havde taget dem paa den Betingelse, at de skulde læse og regne en Del hjemme, da vi holdt lidt Skole hele Dagen igennem, men lige det rent fagmæssige med Skrivning og andet skulde hun nok lære dem. Vi havde skriftlig 4 Gange om Ugen foruden en Stil en Gang imellem. I Geografien og Danmarkshistorien fik vi gerne noget for, som vi læste over nogle Gange, og saa talte vi om det bagefter og glemte tidt baade Tid og Sted, naar Mor fortalte os om fremmede Landes Skønheder og Næringsveje, men især lærte hun os at kende vort lille Fædreland Danmark, lærte os at holde af dets Natur og skatte de Rigdomme, vi havde i vort lille Land.

Danmarkshistorien var ogsaa noget, vi holdt af, hun brød sig ikke saa meget om de gamle Konger og deres Krige, dem kunde vi selv læse om, men saadanne Mænd som Ansgar og andre, baade Konger og Me-

nigmænd, der havde udrettet noget til Gavn for Folk og Land, kunde hun fortælle om, mens vi sad saa stille som Mus. Det, jeg allerbedst husker, er Grundloven. Hun sagde gerne, naar vi kom dertil: »Det maa I aldrig glemme, Børn, det er noget af det bedste, vi Danske har oplevet!« Og saa kunde hun fortælle om den Tids Stormænd, saa vi ikke fik udrettet ret meget andet den Eftermiddag.

Til at fortælle Bibelhistorie var hun en Mester; hun fortalte saa simpelt og ligetil om Profeterne og andre Mænd i Bibelen, om Jesu Liv og Lære, at vi kunde faa det til at falde ind i vor barnlige Tankegang. Sange og Salmer har vi aldrig lært udenad, og dog tror jeg ikke, der er mange Børn, som har sunget og kunnet saa mange Sange som vi, da vi var smaa.

Den bedste Tid, vi havde, var om Aftenen. Saa satte vi os rundt om Kakkellovnen, Mor med sit Strikketøj, og saa fortalte hun om Grundtvig, Inge-mann, St. St. Blicher og Niels Ebbesen, som var vor Barndomshelt. Der er en, som jeg især kan huske, og det er Christen Kold; ham satte hun vældig højt, og hun fortalte om ham, saa vi fik et saa levende Indtryk af hans Levned og Virksomhed, at ingen kan give det bedre.

Somme Tider fortalte hun Eventyr og Smaahistorier. Der var H. C. Andersen Nummer eet, men hun fortalte os ogsaa om sin Slægt og mange smaa Træk fra sin Barndom, baade lyse og mørke, hun fortalte os om deres muntre Leg, saa vi syntes, det var os selv, der var med. Hun fortalte meget gerne om sine Højskoleaar og smaa Træk fra sin Lærerindegøring.

Andre Aftner sang vi, Mor sang for, og vi fulgte efter, og paa den Maade lærte vi Sangene ret hurtigt, og saa var der en Ting, som var af lige saa stor Værdi,

det var, at hun fortalte os, hvordan den og den Sang var blevet til, om Digteren havde skrevet den ud af sin Sorg, Nedtrykthed eller Glæde. Naar vi saa fik Lyset tændt, fik vi Piger hver et Haandarbejde, mest Strikketøj, da der skulde mange Par Strømper til, vi var tolv Søskende, Drengene sad gerne med lidt Udskæringsarbejde, eller ogsaa tegnede de Landkort og lignende, og en af os læste saa højt af nogle Bøger, som vi laante i Hundborg, og naar en blev træt, tog en anden fat. Paa den Maade fik vi Kendskab til mange Forfattere og deres Bøger. Der var to, som vi særlig fulgte med i, nemlig »Niels Holgersens Rejse« og »Onkel Toms Hytte«, og vi blev revet med, saa vi lo og græd med de Mennesker, vi læste om.

Foruden dette fik Mor endda Tid til at sy alt vort Tøj, baade til Drengene og Piger, noget syede hun ogsaa for fremmede, og os Piger lærte hun at sy vort Tøj selv, næsten før vi blev konfirmerede. Hvordan hun, den lille svagelige Kvinde, har kunnet følge med i alle offentlige Spørgsmaal og haft Tid til at tage sig af Naboerne, som kom til hende med næsten alle deres smaa og store Sorger, er ikke til at forstaa, men en Ting forstaar vi, og det er, at hun har skænket os en Skat, som ingen kan tage fra os, selv nu da vi kun har Mindet om hende tilbage.

NAVNELISTE

I Navnelisten findes danske Stednavne og Personnavne, for saa vidt de er anførte med Fornavn og Efternavn eller med Efternavn alene, samt Navne paa Institutioner (herunder Blade).

- Aaby I. 17, 59, 143, 147, 149.
 Aalborg II. 103.
 Aalsø II. 61, 64.
 Aarhus II. 126.
 Aarup II. 44.
 Aasum II. 33.
 Agerbek, Præst, II. 33.
 Albjerg I. 158.
 Aller Sogn, II. 153.
 Alminde, II. 153 ff, 166.
 Als, II. 174.
 Andersdatter, Johanne, Vejstrup I. 7.
 Andersen, Bundtmager, I. 158.
 — Højskolel. Vejstrup Højsk. I. 151. — Hans, I. 55, 61, — Hans, Aaby, I. 143 f, 149. — H. C., II. 194. — Johanne Marie, II. 53. — Poul, Mejeriejer, II. 86, 88. — Poul, Midskov, II. 96.
 Andersen, Andr., Gdr., Skelle, II. 171, 173, 176.
 Andræ, I. 180.
 Angel, II. 172, 178.
 Anker, K., Højskolel., II. 124.
 Ansgarkirken, II. 120, 124.
 Appel, C., Frimenighedspræst, I. 209, 211, II. 169.
 Askov Højskole, I. 210 f, II. 124, 127, 162 f, 182, 192.
 Asperup, II. 139, 143 f.
 Aulum, II. 151.
 Axelsen, Axel, Højskoleforst., II. 192.
 Baagø, C., Højskolel., I. 205 ff, 209.
 Bache, Fuldm., I. 158.
 Baggesen, Sognepræst, I. 116, 142.
 Bandholm, I. 34.
 Bang, Prof., I. 12.
 Barfod, Fr., II. 155.
 Bechmann, Præst, II. 67.
 Becker, Forp., II. 69.
 Birkedal, Vilh., Præst, I. 78, 99, 114 ff, 120 f, 126 ff, 133, 137, 139, 146, 174, 176, 206, II. 129, 165, 182.
 Bjørnemoose Gods, I. 185.
 Bjørnson, Bj., I. 203 ff, 224, II. 119, 153.
 Bleggaarden, Gravvænge, I. 199.
 Blicher, St. St., II. 160, 163, 194.
 Bloch, Dr., Rynkeby, II. 31, — J. V., Provst, II. 38 ff.
 Bluhme, I. 180.
 Bo, Jørgen Andersen, Friskolelærer, I. 209.
 Bogense, II. 44.
 Bogensø, II. 8, 82, 86, 88.
 Boisen, F. E., I. 70 f, 205, II. 163, 165.
 Boltinggaard, I. 115 f.
 Borup, Johan, Højskoleforst., II. 49.
 Boulund, I. 129.
 Brandt, Præst, Ollerup, I. 118, 195 f, 220 ff.
 Bredal, Louise, II. 170.
 Bredsten, II. 157, — Friskole, II. 158.
 Bregnør, II. 39, 81.
 Bremersvold, I. 30, 34.
 Broager, II. 171, 175 f, 177, 181.
 Brochdorff, II. 69, 72, 76, 83.
 Brudager, I. 147, 185 f, 189 ff, 199.
 Bruun, Chr., I. 196.
 Brovst, II. 112.
 Brücker, Præst, II. 49.

- Bulbjerg, II. 105.
 Carlsen, Hofjærgermester, I. 143.
 Christensen, Anders, Gmd., I.
 12, — Balthasar, I, 107, —
 — Gregers, Snejstrup, II. 192,
 — Hans, I. 33, 183, 185, 225,
 Niels, I. 123, — Rasmus, El-
 lerup, I. 126, 133.
 Christiansen, Lærer, Lillemarks-
 skolen, I. 216, 219.
 Clausen, Johan, Præst, II. 149
 f, — Lærer, Gudme, I. 198.
 Christian 9., I. 110, II. 43.
 Cour, Poul la, Højskolel., II.
 174 f.
 Dahl, Præst, II. 112.
 Dal, Poulsen, Højskoleforst.,
 II. 41, 95 f, 116, 124, 128 f.
 Dalby (Friskole og Højsk.) I.
 82 f, 85, 89, 194, II. 7, 13,
 28 f, 41, 95 ff, 129.
 Dalum (Højsk.) II. 41, 145, 168.
 Damgaarden, Orte, I. 199.
 Danner, Grevinde, II. 42.
 Dannevirke, II. 159.
 David, I. 180.
 Davinde, II. 34.
 Dons, II. 157, 166.
 Drewsen, Kammerraad, I. 12.
 Drigstrup, 28 f, 34, 36, 38 ff.
 Dybbøl, II. 180.
 Ebbesens Friskole, Bredsten, II.
 157.
 Ebbesen, Niels, II. 194.
 Egebjerg, Ked., II. 197 ff, 202.
 Egensø, II. 82.
 Ejderen, I. 100.
 Ellrup, I. 126, 133.
 Emdrupborg Højsk., I. 205.
 Engelstoft, Biskop, I. 97 f, 193,
 221 f.
 Errindlev, I. 35.
 Erslev, II. 116.
 Eskesen, Morten, I. 214, II. 124,
 167 f, 170 f, 180.
 Estrup, I. 182 f.
 Etterup, II. 62.
 Fenger, P. A., Præst, I. 205, —
 Rs. II. 169.
 Fischer, Hans, Mesinge, II. 96.
 Flegum, II. 126 f.
 Flensborg, II. 172.
 Fog, Præst, Skjold, I. 204.
 Forlev, I. 71.
 Fosdal, II. 125.
 Frandsen, Forst., II. 97, — J.
 P. Friskolel., 147, 150.
 Fredericia, I. 208.
 Frederik 7., I. 109, II. 42.
 Frederik 8., II. 62.
 Frederiksen, H. C., II. 174.
 Frederikshavn, II. 50.
 Frijs, Greve, I. 181.
 Fruens Lejde, I. 205.
 Frøby, II. 192 f.
 Fyns Stifts patr. Selskab I. 11.
 Fyns Stiftstid., I. 11, II. 98.
 Fyns Tid., I. 215, 225.
 Fylla, Ugeblad, I. 214, II. 124.
 Galtrup Højsk., II. 116, 124f., 128.
 Gammelgaard, Friskolel., Gislev,
 I. 214.
 Gandløse, I. 150.
 Geels Kro, II. 81.
 Geertsen, Niels, Friskolel., II.
 116 ff, 122 f, 126 ff.
 Gislev, I. 142, 144.
 Glædeby, II. 110.
 Gottorp Slot, II. 156.
 Gravvænge, I. 194, 198 ff, 212,
 — Peder, I. 145.
 Grenaa, II. 61, 66 ff.
 Grundtvig, I. 72, 78, 93 f, 103,
 105 f, 109 ff, 120, 125, 130,
 161, 175, 177, 179, 181, 205
 ff, 224, II. 99, 123 f, 155,
 163, 194.
 Grønbæk, N., Skolebest., II.
 147, 150 f.
 Gudme, I. 198 f.
 Gudum, II. 146.
 Gødstrup, II. 49, 51 f.
 Haarby Sogn, II. 138.
 Haastrup, Kancelliraad, I. 12.
 Haderslev, II. 181, — Latin-
 skole, II. 154.
 Hall, I. 180.
 Hanherred, I. 173, II. 114 ff,
 119 f, 125.
 Hannæs, II. 114.
 Hald, I. 213.
 Hansdatter, Johanne Margre-
 the, I. 185, — Maren I. 215.
 Hansen, Arkitekt, Svendborg,

- I. 141, — Provst, II. 176 f,
 — Ølstykke, II. 128, — Christen, Vejstrup, I. 71 f, — Christen, II. 96, 99, — Hans, Ulballe, I. 202, —s, Hans, Enke, Mosegaarden, I. 200, — Hans Kristian, Brudager, I. 207, — J. A., I. 107, — Jens, Gdr., II. 129, 134, — Jens, Brudager, 185, — Lars, Friskolelærer, I. 199 ff, 213, — Laurids, II. 186, — Niels, I. 10, 17, — Niels, II. 22. — Niels, I. 135, 147, — Niels, Oure, I. 96, 204, — N. Kr., Gdr., II. 182 f, 186, — Mads, Digter, I. 121, 202, II. 121, — Mads, Albjerg, I. 158, — Rasmus, Friskolelærer, I. 7, 68 f, 74 f, 77 ff, 83 ff, 88 f, 91, 95, 98, 138, 150, 161, 191 ff, 200, 214 f, — Thyge, Ferritslev, I. 115, II. 80.
- Hass, Præst, II. 33.
 Hedelund, II. 153.
 Heilmann, Dagmar, Lærerinde, II. 148 f.
 Heins, Julie, Skolebest. II. 168 f, 171.
 Helgesen, Rasmus, Stobshoved, I. 198.
 Helnæs, II. 138.
 Helveg, L., Præst, II. 46 ff, 51, 167, 170.
 Helweg, Dr., II. 45 f, 167.
 Henningsen, Niels, Vejstrup, I. 50,
 Hering, II. 51 f.
 Himmelbjerg, I. 205.
 Hindsholm, I. 46, 72, 75, 78, 169, II. 7 f, 27, 54, 78, 86.
 Hindsholms Landboforening, II. 97 f.
 Hjallese, II. 98.
 Hjortdal Sogn, II. 125.
 Hjørring Amt, II. 125.
 Hoff, Præst, I. 175.
 Holberg, D. A., Præst, Seminarieforst., I. 14.
 Holgersen, Hans, I. 79.
 Holmstrup, I. 143, 147.
 Holst, Lærer, II. 180.
 Holstebro, II. 151.
 Holsten, II. 9.
 Homaa, II. 53, 55, 60, 63 f.
 Hoppe, Fru, II. 141.
 Horsens, I. 104, II. 62.
 Hostrup, C., II. 174.
 Hundborg Friskole, II. 192.
 Hunderup, II. 169.
 Høng Højskole, II. 182.
 Høve, I. 173, II. 128.
 Høyer, Anna Sophie, II. 153.
 Ingemann, I. 181, 195, 207, II. 119, 163, 194.
 Isted, I. 99, 100.
 Jakobsen, Gdr., II. 122 f.
 Jebjerg Højskole, II, 192.
 Jensen, Lærer, Vejle, Fyn, II. 182, — Tegnelerer, II. 167, — Hans, Aagaard, II 186, — Jens, Gdr., Trundrup, I, 81, 83 f, 103, 105, II. 129, — Kristiane, II. 132, — Lars, II. 97, — Niels, Brudager, I. 185, — Peder, Husm., I. 200.
 Jelling (Sem.) I. 200, II, 41, 157.
 Jersore, I. 57.
 Jessen, Anders, II. 175.
 Johansen, Didrik, Friskolel. II. 128.
 Juhler, Friskolel., II, 129 f.
 Juul, Kammerherre, II. 79, — Fritz, Baron, II. 85.
 Jørgensen, cand., II. 170. — Jens, Bjerregaard, I. 104 f, 110 f, Konrad, Kolding, I. 210.
 Kappel, Præst, II. 67.
 Kerteminde, I. 141, II. 10, 34, 38, 41, 44, 53 f., 61, 81, 132,
 Kingo, II. 114.
 Kirkeby, I. 195.
 Kirketidende, Nordisk, II. 8.
 Klim, I. 173, II. 115, 120, 122, 126 f.
 Klingstrup Gods, I. 7, 18.
 Knudsdatter, Margrete, Vejstrup, I. 10.
 Knudsen, Præst, I. 144, — Anders, Oure, I. 74.
 Knudstrup, I. 40 ff, 183.

- Knuthenborg, I. 30.
 Koch, E., Præst, II. 47, 51, 149 f, 170.
 Kofod, Etatsraad, I. 7, — Marthailde, II. 170.
 Kohavegaarden, I. 18, 33, 149, 181 ff, 185, 190.
 Kold, C., I. 82 ff, 89 f, 96, 100 f, 118, 121 f, 125, 177, 181, 194, 203, 218, II. 40 ff, 95 ff, 124, 128 f, 194, — Marie, II. 42.
 Kolds Skole, II. 168, 182.
 Kolding, I. 210, II. 153.
 Korsør, I. 108, II. 56.
 Krag, Poul, Mesinge, II. 86, 96.
 Kragballe, cand. theol., I. 112 ff, 125, 127 ff, 130, 215.
 Krieger, I. 180.
 Kristensen, Rasmus, I. 199 f.
 Krumstrup Skov, II. 136.
 Kvist, Grenaa, II. 66.
 Kværndrup, I. 105, 184, 203, II. 128, 134 ff.
 København, I. 11, 34, 38, 40, 105, 120, 126, 133, 144, 205, 213, II. 56, 63.
 Køster, II. 163.
 Landhusholdningsselskab, Det kgl., I. 29 ff, 40, 51.
 Lange, Jakob E., Forst., I. 212, — M. T., Præst, I. 212.
 Langkilde, Propr., I. 115.
 Langø, II. 82, 88.
 Larsdatter, Ane Kirstine, II. 103 ff, — Kjersten, II. 56.
 Larsen, Lærer, Vejstrup, I. 66 f, — Anders, Gdr., I. 55, Christen, Folketingsmand, I. 79, II. 8, 96 f, 99, — Henrik, Sognefoged, I. 12, — Knud, Friskolel., I. 212, — Lars, Gdr., II. 55, — Morten, II. 8, 96 f, — Peter (Skræppenborg) I. 48, II. 34, 157 f, 165 f, — Peder, II. 55, — Rasmus, Gdr., II. 55.
 Laurberg, II. 157.
 Lebæk, Højskoleforst., II. 145, 168.
 Lehmann, Orla, I. 180.
 Lehn, Præst, II. 96, 99 ff.
 Lem, II. 51.
 Lembcke, Digter, II. 121.
 Leth, Andr., Præst, I. 206, II. 165, — Sofie, II. 184.
 Lild Sogn, II. 102, 114, — Strand, II. 106, 109.
 Lildal, II. 125 f. — Jakob, II. 125.
 Lille Egede Friskole, II. 128.
 Limfjorden, II. 112.
 Lindberg, Niels, Præst, II. 132.
 Lolland, I. 30, 32, 35 f, 106.
 Lomholt, M. J., Lærer, II. 182, 185.
 Lorentsen, Præst, I. 142, 214.
 Louise, Kronprinsesse, II. 62.
 Lumby, II. 18, 97 f.
 Lund, II. 102.
 Lund, Jens, Højskoleforst., I. 130 ff, 134, 136 f, 140, — Rasmus, Præst, II. 120, 126.
 Lundborg, I. 199.
 Lunderskov, I. 210.
 Lundsgaard, II. 129.
 Lyngby, I. 33, 35 ff.
 Lütken, Amtsprovst, II. 18 f.
 Løventhal, II. 165.
 Madsen, Hans, Moseholm, II. 186, — Peder, Gdr. II. 54.
 Magtenbølle, II. 53.
 Markussen, Morten, I. 215.
 Markvardsen, Markvard, II. 95.
 Martensen, Biskop, I. 120.
 Martofte, II. 7, 21, 53, 55, 58 ff, 64, 69 f, 75, 78, 81 f, 86 ff, 96.
 Mau, Præst, Sedan, II. 33.
 Mejerup, II. 190.
 Melbye, Mads, Præst, II. 139 f, 142 ff, 150, 165.
 Mesinge, II. 81, 86, 96, 100.
 Middelfart, I. 206, II. 165.
 Midskov, II. 96.
 Mogensen, Jens, I. 97, 122, 131, 136.
 Monrad, D. G., I. 180.
 Mors, I. 172 ff, II. 119.
 Mortensen, Madam, I. 108, — M., I. 97, — Peder, Friskolel., I. 212.
 Mouritsen, Peter, Københ., I. 106, 126, 133.

- Munkebo, II. 34.
 Mygind, Præst, II. 48.
 Myrup, Kr., Gdr., II. 120, 122.
 Müller, L. Chr., I. 220, II. 180.
 Möller, Præst, II. 46 f, 51, —
 Lars, Lægprædikant, I. 70 f,
 — Peder R., Forfatter, I. 202.
 Nazarethkirken, I, 138, II. 187.
 Neergaard, Amtmand, I. 12.
 Nielsdatter, Anne, I. 33, —
 Maren, I. 183, — Mette, II.
 138.
 Nielsen, Anders, II. 99, — An-
 ton, Forfatter, I. 203. — Chris-
 ten, I. 19, 22 ff, 26, — Hans,
 I. 19, 49 f, 215, — Hans,
 Salby, II. 96, — Hans, Aaby,
 I. 147, 149, — Hans, Ulbølle,
 I. 80, — Johan, Lægprædi-
 kant, I. 59, 72 ff, 76, 78 ff,
 186, — Jørgen, Friskolel., II.
 182, — Mads, I. 87 f, 96,
 122, 134, 136 f, — Morten,
 Martofte, II. 96, — Niels, II.
 95, — Ole, Fisker, II. 103 ff
 — Peder, Dalby, II. 96, —
 Peder, Knudstrup, I. 40, 42,
 — Peder, Gravvænge, I. 80,
 185, — Rasmus, Bregnør,
 II. 28 f, 39, — Zakarias, For-
 fatter, II. 183.
 Nordskov, II. 86.
 Nordtorp, Henrik, II. 129.
 Nutzhorn, Højskolelærer, II.
 162, 169.
 Nyborg, I. 125, 211 ff, II. 77.
 Nygaard, Anna Hansen, I. 215,
 — Fredrik, Præst, I. 175, —
 Hans Nielsen, I. 216.
 Nørregaard, Jens, Højskole-
 forst., I. 204 ff.
 Nørup, II. 157.
 Nr. Broby Sogn, II. 182, 184.
 Nr. Lyndelse, II. 182.
 Nr. Aaby, II. 182.
 Odense, I. 81, II. 7, 18, 33, 42
 f, 50, 77, 140, 145, 167 ff,
 182.
 Oehlenschläger, I. 181, II. 163.
 Ollerup, I. 118, 195 f, 220, 222.
 Olsen, Maler, I. 76, — Lunde,
 Friskolel., I. 214.
 Ormslev, II. 128.
 Oure, I. 33 f, 96, 118 f, 122,
 132, 142, 147, 195.
 Pallesbjerg, II. 141 f, 145.
 Pedersen, Lærer, Brudager, I.
 189 f, 192, 199, — Jørgen,
 Landstingsmand, I. 203, —
 Lars, Maltgører, I. 147, 149,
 — Lars, II. 102, — Lars, Gdr.,
 II. 55 f., — Mads, Egen sø,
 II. 54, — Michael, Folketings-
 mand, I. 134, — Nyskov, Niels,
 Folketingsm., II. 63, — Ras-
 mus, Præst, I. 143 ff, 150,
 157, 213 f.
 Petersen, Cornelius, Folketings-
 mand, I. 72 f, II. 34, — Han-
 nibal, Friskolel., I. 215.
 Philipsen, P., Gdr., II. 171, 176.
 Povlsen, Karl, Præst, II. 49,
 135, 182, — Niels, Rigsdags-
 mand, I. 108.
 Poulsen, L. P., Præst, I. 129 f,
 203, 209, 215.
 Ramsing, Provst, I. 216, 219 f,
 223.
 Randers, I. 183.
 Rasmussen, Serg. II. 140, —
 Hans, I. 47, — Hans P.,
 Skovfoged, I. 198, — Jens,
 Martofte, II. 70, — Jens, Ur-
 temand, II. 138, 140, — Lars,
 I. 145, — Laurs, Friskolel.,
 II. 146, — Morten, Kohave-
 gaarden, I. 81, 96, 134, 136,
 147, 149, 190, — Nielsine, II.
 151, — Niels, II. 96, — Niels,
 Lisbjerg, Terp, I. 204 —
 Peder, Oure, I. 96, 122 f,
 136 f, 147, — Peder, Holm-
 drup, I. 143, — Rasmus,
 Brudager, I. 147.
 Ravn, Cecilie, II. 153.
 Ravndrup, II. 129.
 Refsvindinge, II. 77.
 Regoli, Præst, I. 93, 96 f, 101,
 130, 195.
 Reichstein, Thiis Martin, II. 13.
 Ribe, II. 49.
 Rind, II. 51.
 Ringe, II. 99, 146.
 Riis, Præst, I. 85, 87.

- Roerslev, II. 138 f, 140.
 Rosager, Andreas, Folketingsmand, I. 184.
 Rosagergaard, I. 183, 194.
 Roskilde, I. 12, 57, — Peder, I. 56.
 Rudme, II. 150.
 Rynkeby, I. 31.
 Ryslinge, I. 78, 82, 115, 120, 125 f, 133, 138 f, 141 f, 174, 176, 196, II. 129 f, 134 ff, 182, 187.
 Rødding Højskole, I. 117.
 Røgind, I. 108.
 Rønne, Præst, I. 173, — Peter Bone Falk, Præst, II. 114 ff, 119 f, 123, 126, — Bone Falch, Præst, I. 35 ff.
 Rørdam, P., Præst, I. 205, — Skat I. 206 f.
 Røved, I. 40, 42.
 Salby, II. 96.
 Salling, II. 51.
 Schelenborg, II. 8, 53 f, 59 f, 70, 72, 79, 85.
 Schmidt, Frida, Skolebest., II. 146.
 Schrøder, L., Højskoleforst., I. 117 f, 210, — Fru, II. 162 f.
 Schultz, Knud Jepsen, II. 153.
 Seden, II. 33.
 Sick, Overlærer, II. 42 f.
 Silstrup, II. 124.
 Skaarup Sem., I. 69, 83 f.
 Skaarupør, I. 59.
 Skadhauge, II. 111.
 Skamlingsbanke, II. 155.
 Skau, Laurids, II. 155.
 Skelle, II. 171, 173.
 Skibet, II. 157.
 Skjold, I. 204.
 Skouboe, Forp., I. 30, 32 ff.
 Skytte, Simon, II. 60, 62
 Skørpinge, I. 71.
 Smidt, P. P., Højskolel., II. 124.
 Smølmark, II. 175.
 Snedsted, II. 102.
 Snedsted Sem., II. 180.
 Snejbjerg, II. 48 f, 52.
 Snejstrup, II. 193.
 Spilleosegaard, I. 18 f.
 Staaby, II. 182 f.
 Stenbæk, Kr.R., Friskolel., II. 128.
 Stobshoved, I. 198.
 Store Bælt, I. 40.
 Strohberg, Lærer, II. 97.
 Stubberup, II. 53 ff, 86, 96.
 Sundevad, II. 171 f, 182.
 Sveistrup, Præst, II. 157, 165.
 Svindinge, I. 60.
 Svendborg, I. 40, 60, 105, 141, 163, 186, 188.
 Svendsen, Præst, II. 157, 165, 200.
 Sønderborg, II. 78, 174.
 Sønderjylland, I. 110, 113, 117, 129, 208, 224, II. 121, 153, 156, 160, 177, 187.
 Sdr. Næraa, II. 147.
 Søndersø Kro, II. 44.
 Sørensen, Rasmus, Lærer, I. 13.
 Sørup, II. 146.
 Thaarup, Kr., Højskoleforst., I. 208.
 Taasinge, I. 131 f.
 Termansen, N. J., Folketingsmand, I. 104 f, 118, 207.
 Testrup Højskole, I. 204, 207, 210 f, 225.
 Thomsen, Frk., II. 140, — Bodil Kirstine, II. 192 ff, — Erik, II. 191 ff, — Kr., Friskolel., I. 215, — Kristen, II. 190, — Rs., Præst, II. 181.
 Thisted, II. 102 f, — Amt, 102, 125.
 Thorhauge, Niels, Gdr., II. 116.
 Thorsager, II. 63.
 Thorup, II. 115.
 Thy, II. 102, 119, 128, 189 ff.
 Tidselholt, I. 8 f.
 Tirsbæk, II. 161.
 Tjørring, II. 48 f, 52.
 Trier, E., Højskoleforst., II. 184.
 Trunderup, I. 81, 83, II. 128 ff, — Friskole, II., 128 ff.
 Trunderupgaard, II. 129.
 Tscherning, Oberst, I. 14.
 Tune Landboskole, I. 225.
 Tømmerby Sogn, II. 102.
 Ulfborg, II. 141.
 Ulkebøl, II. 174.
 Ubberup, I. 174 f.
 Vallekilde Højsk. II. 181, 184.

- Vamdrup, II. 172.
 Vartov, I. 102 f.
 Vejby, II. 51.
 Vejen, I. 210.
 Vejle II. 49, — (Fyn) II. 182.
 Vejstrup, I. 7 ff, 33, 64, 81, 85, 96, 118 f, 122, 137, 142, 146 f, 175, 200, 213, — Fri- skole, I. 81 ff, 138 f, 190 ff, — Højskole, I. 117 ff, 138 ff, 213, — Valgmenighed, I. 137 ff.
 Vejstrupgaard, I. 7.
 Vejstruprød, II. 153.
 Vemmingbund, II. 173.
 Vester, Jens, Homaa, II. 63.
 Vesterdal, Olaf, Læge, II. 182, — Valborg, II. 182.
 V. Skerninge, I. 215, 223, — Friskole, I. 215, 225.
 Viborg, II. 28, 55.
 Vissenbjerg, II. 53.
 Vormark, I. 17.
 Vust, II. 114 ff, 119 f, 122 f.
 Vøjstrup, II. 182.
 Wagner, L., Præst, II. 163.
 West, P. J., Sognefoged, I. 12.
 Wiberg, Kapellan, II. 115, 117 f.
 Ørsted, A. S., I. 12.
 Øsløs Marked, II. 108.
 Ø. Gjesten, II. 55.
 Ø. Jølby, II. 120, 124.
 Ø. Svenstrup, II. 126 f.
 Zahles, Frk., Skole, II. 168.

SAGFORTEGNELSE

- Balles Lærebog, I. 25, 64, 190 f, 199, 220, II. 16, 19, 97.
 Barselgilde, I. 61 f.
 Brorsons Salmer, I. 48 f, 59, 62, II. 30, 64.
 Bryllup, I. 159, II. 10 ff, 35, 48, 88 ff, 132, 155, 178.
 Brændevin, I. 38, II. 11, 14, 56 f, 75, 93, 95, 161 f.
 Bylag, II. 7.
 Dannebrog, I. 98 f, II. 119, 179, 181.
 Dans, I. 47, 51, 73 f, II. 22, 27, 94, 135, 139.
 Dræning, II. 70, 75.
 Fiskeri, II. 105 ff.
 Folkeløn, I. 165, II. 26, 71.
 Fællesskabet, II. 68, 82.
 Grundloven (Grundlovskampe m. v.) I. 11, 14 f, 80, 110, 180 ff.
 Grundtvigianere, I. 15, 64, 72, 75, 77, 131, 135, 155, 186, II. 8, 9, 115, 118.
 Hoveri, I 9, 12 f, 56, II. 22 ff, 31, 59, 70, 72 ff.
 Humle, II. 20, 72.
 Høst, II. 66, 74, 76.
 Høst, I. 28, II. 25, 31, 65 f, 69, 76.
 Høstgilde, I. 82 f, II. 177.
 Indre Mission, I. 50, II. 49, 117.
 Jul, II. 21 f, 32, 131.
 Klinede Vægge, I. 21, 162.
 Kløge Koner, I. 186.
 Klæder, I. 30, 162 f, 165 ff, II. 26, 32, 37, 67, 71, 89, 110.
 Koldfeber, I. 31, 37.
 Konfirmation, I. 172 f, II. 18 f, 111 f, 139.
 Kornsalg, I. 160, 162, 164.
 Kortspil, I. 73 f.
 Krigen 1864, I. 197, II. 68, 83, 85 f, 129, 158 f, 165.
 Landbrugskrisen, I. 10, 22.
 Lov, I. 52, 61.
 Luthers Katakismus, I. 25, 66, 190 f, 220, II. 186, — Præ- dikener, I. 62, — Huspostil, I. 59, II. 28 f.
 Mad, I. 36, 188, II. 89, 91 ff, 106 ff, 135, 161 f, 165, 184, 190 f.
 Mejerivæsen, I. 100, 160, II. 83 ff.
 Mergling, I. 11, 29, 54, 160 ff, II. 61, 70 f.
 Pløjning, I. 22 f, 30, 41 ff, 70, II. 69 f.

- Rationalisme, I. 27, 46, 64, 77, 93.
 Roer, II. 83 ff.
 Skolekommission, I. 86, 90, II. 185.
 Sogneforstanderskab, I. 56, 58, 63, 91, 217.
 Skytteforeninger, I. 182, 197 ff, II. 120 ff, 134.
 Statsbankerotten 1813, I. 10, II. 102.
 Stavnsbaandet, I. 7, 12.
 Stænderforsamling, I. 12 ff, 51 f, 56 f, 183.
 Tobak, II. 11, 36, 56 f.
 Trearskrigen, I. 68 f, II. 70, 155.
 Tærskning, I. 37, 162, 164, 187 f, 190, II. 23, 25, 70, 77 f.
 Tørv, I. 162, II. 25, 74.
 Udskiftning, I. 10, 30, II. 68.
 Vennemøde, I. 112.
 Vækkelse, Den gudelige, I. 44, 46 f, 54 ff, 59 ff, 65 f, 70, 76 ff, 90, 156, II. 7 f, 27 ff, 36 f, 64, 119.
 Væver, I. 49, II. 9 f.
 Ægt, I. 11, 60, II. 77, 135.

TRYKFEJL

- I. Bind Side 203 Linje 11 f. n. staar: Margit. Læs: Marit.
 I. Bind Side 48, Linje 5 f. o., i II. Bind Side 158 Linje 17 f. o. og Side 165 L. 6 f. o. staar: Peder Larsen (Skræppenborg).
 Læs: Peter Larsen.
 II. Side 192 Linje 4 f. n. staar: 1902. Læs: 1904.

INDHOLD

	Side
INDLEDNING.....	5
MIT LEVNEDSLØB af <i>Niels Hansen</i>	7
MINDER FRA NORDFYN af <i>Lars Pedersen</i>	53
Om Slægten. — Vor Far. — Vor Mor. — Agerbruget paa Hindsholm. — Lidt om Hoveriet. — Landeveje og Sogneveje. — Mejeribruget før og nu. — Bryllups- skikke. — Et lille Minde fra Kolds Komme til Dalby.	
LEHNS INDBERETNING	99
NIELS KJÆRS LIVSERINDRINGER	102
KAROLINE RASMUSSEN af <i>Anders Uhrskov</i>	137
UD AF MINE MINDER af <i>Hansine Schultz</i>	153
Barndom. — Skoleliv i Odense. — Sundeved. — Fyn. Friskoleliv i Halvfemserne.	
EN HJEMSKOLE I THY af <i>Dagmar Christensen</i>	189
NAVNELISTE	196
SAGFORTEGNELSE.....	202